

**TÜRKİYE'DE SINIR AŞAN SULAR
VE FIRAT - DİCLE - ASİ NEHİRLERİ BAĞLAMINDA
ORTA DOĞU'DA SU SORUNU**

Serkan DEĞİRMENÇİ

**Ekim - 2007
DENİZLİ**

**TÜRKİYE'DE SINIR AŞAN SULAR
VE FIRAT - DİCLE - ASİ NEHİRLERİ BAĞLAMINDA
ORTA DOĞU'DA SU SORUNU**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı**

Serkan DEĞİRMENCI

Danışman: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

**Ekim -2007
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Serkan DEĞİRMENCİ tarafından Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK yönetiminde hazırlanan “Türkiye’de Sınır Aşan Sular ve Fırat-Dicle-Asi Nehirleri Bağlamında Orta Doğu’da Su Sorunu” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 03.10.2007 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

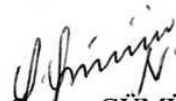
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Jüri Başkanı (Danışman)

Doç. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN

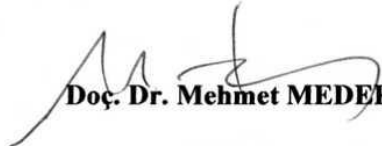
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
04.10.2007 tarih ve...20/12.... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER

Müdür

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım esnasında ve tezimin ortaya çıkmasında desteklerini esirgemeyen sevgili anneme, babama, ağabeyime ve emeği geçen sevgili kardeőim Hatice Serap DEĞİRMENCİ'ye ve bilgi, birikimi, ayrıca tavsiyeleri ile yardımcı olan Sayın hocam Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK'e çabalarından dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilen materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza
Öğrencinin Adı Soyadı

:
:

Serkan DEĞİRMENCİ

ÖZET

TÜRKİYE' DE SINIR AŞAN SULAR VE FIRAT-DİCLE-ASİ NEHİRLERİ BAĞLAMINDA ORTA DOĞU'DA SU SORUNU

Değirmenci, Serkan
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Ekim 2007, 119 sayfa

Su yaşantımızda alternatifi olmayan ender kaynaklardan birisidir. Bunun anlamı su bittiğinde hayat bitecektir. Son zamanlarda etkisini daha çok hissettiren su sıkıntısı çoğu ülke gibi Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir.

Son yıllarda ekonomik ve sosyal gelişmesini belirli bir düzeye getirmek için sınır aşan sularından faydalanma yönünde yoğun bir çaba içine giren Türkiye bir çok projeyi uygulama alanına koymuştur. Bu projeler, komşu devletler ile bir takım uyuşmazlıkların doğmasına neden olmuş, bunların bir kısmı anlaşmalarla çözüme kavuşturulurken, önemli bir kısmına çözüm getirilememiştir.

Öte yandan Türkiye'nin de yer aldığı Orta Doğu coğrafyasında su kaynaklarını elinde bulunduran ülkelerle su kaynakları kıt olan ülkeler arasında sürekli sürtüşmeler meydana gelmekte, konu ile ilgili uluslar arası hukuk kurallarının olmayışı da sorunların çözümünü daha da zorlaştırmaktadır.

Su sorununun uluslar arası bir mahiyet alması, ülkeleri bu sorunun çözümü için ortak kavram ve hukuk anlayışı arama çabalarına itmiştir. Özellikle sınır aşan sularla ilgili olarak ortaya çıkan sorunların çözümüne katkı sağlayacak ve tüm ülkeler tarafından da kabul görececek bir hukuk sisteminin oluşturulması için değişik platformlarda çalışmalar başlatılmıştır. Ancak, yaklaşık 40 yıl önce başlatılmış olan bu çalışmalardan günümüze kadar belirgin bir sonuca ulaşamamıştır.

Türkiye, 1986 yılında, iyi niyetle, Orta Doğu'daki su sorununa çözüm bulmak ve susuzluk çeken ülkelerin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak Barış Suyu Projesi'ni ortaya atmıştır. Türkiye bu proje ile ekonomik getirinin yanında bölge ülkeleri arasında işbirliği ve güven ortamı yaratarak, bölgenin istikrar ve güvenliğine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Özetle; günümüzde suya olan talep küresel iklim değişikliklerinin de etkisiyle birlikte tüm Dünya'da ve Orta Doğu'da artmaktadır. Dünya nüfusunun artması ve kaynakların bilinçsizce kullanılması da suyu daha önemli hale getirmektedir. Türkiye bulunduğu topraklar itibari ile çok önemli bir bölgededir. Türkiye'nin su konusunda izleyeceği politika ve atacağı adımlar, yakın gelecekte Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumunu daha belirgin hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Sınır aşan, Orta Doğu, Fırat, Dicle, Asi

ABSTRACT

TURKEY'S TRANSBOUNDARY WATERS AND WATER PROBLEM IN MIDDLE EAST WITHIN THE CONTEXT OF FIRAT, DİCLE, ASİ RIVERS

Değirmenci, Serkan

M. Sc. Thesis in History

Supervisor: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

October 2007, 119 pages

Water is one of the unique sources which have no other alternatives in our lives. That is to say, life will end when the water ends. Poverty of water which makes its effect felt much more recently concerns Turkey closely, as well as most of the countries.

Turkey, who gets into an intensive struggle in the direction of taking advantage of her transboundary waters in order to bring her social and economic developments to a specific level, in recent years, puts lots of projects into practice. These projects cause some disagreements to arise with the neighbouring states, an important part of disagreements is not solved while some of them reach solutions with treaties.

On the other hand, there appear continuous disputes between the countries having the rich water resources and the countries deprived of these resources, in Middle East geography in which Turkey has also a place; in addition, non-existence of international laws about the matter makes it difficult to solve the problems.

Water problem's getting an international quality leads the countries to struggle for search of a common concept and understanding of law in order to solve this problem. Studies has been started in different fields of the world so that a law system, which is to contribute to the solution of the problems especially appeared related to transboundary waters and to be admitted by all the countries could be formed. However, these studies having been started 40 years ago has unfortunately no certain outcome till today.

Turkey puts forward Water of Peace Project with good intention to find a solution for water problem in Middle East and meet the need of the countries suffering aridity. In 1986 Turkey aims at providing contribution to security and stability of the region by creating an atmosphere of cooperation and trust between the countries in this region, along with economic benefits with this project.

To sum up; today, demand for water increases with the global warming all around the world and Middle East. In addition, increase in world population and unconscious use of the resources make the water important. Turkey is a very significant region regarding the soil she stands. Turkey's policy to follow and steps to take about the matter of water will make Turkey's position in Middle East more evident.

Keywords: Transboundary, Middle East, Firat, Dicle, Asi

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ SU KAYNAKLARI, SU SORUNUNA ETKENLER, STRATEJİ VE GÜVENLİK

1.1. DÜNYA'DAKİ SU DURUMU.....	11
1.2. TÜRKİYE'DEKİ SU DURUMU.....	13
1.2.1. Yer Üstü Suları.....	14
1.2.2. Yer Altı Suları.....	15
1.3. TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN VE ORTAK SINIR OLUŞTURAN SULARI...15	
1.3.1. Fırat Nehri.....	18
1.3.2. Asi Nehri.....	19
1.3.3. Dicle Nehri.....	21
1.3.4. Meriç Nehri.....	22
1.3.1. Aras Nehri.....	22
1.4. SU SORUNLARINA ETKENLER.....	23
1.4.1. Nüfus Artışı.....	23
1.4.2. Su Kirlenmesi.....	24
1.4.3. Küresel İklim Değişikliği ve Su Sorununa Etkisi.....	25
1.4.3.1 Küresel iklim değişikliğinin dünyadaki etkileri.....	27
1.4.3.2 Küresel iklim değişikliğinin Türkiye'deki etkileri	28

1.5. SU VE STRATEJİ.....	31
1.6. SU VE GÜVENLİK.....	36
1.6.1.Orta Doğu'nun Siyasi ve Sosyal Yapısının Güvenlik Boyutuna Etkisi.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRAŞAN SULARDAN FAYDALANMA HAKKI VE ULUSLAR ARASI

HUKUK

2.1. FAYDALANMA HAKKININ KAPSAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER.....	44
2.1.1. Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini.....	45
2.1.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini.....	46
2.1.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini.....	48
2.1.4. Adil Kullanım Doktrini.....	49
2.2. TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU HUKUKSAL MEVZUAT.....	51
2.2.1.	
Yunanistan.....	51
2.2.2. Bulgaristan.....	52
2.2.3. Eski SSCB.....	54
2.2.4. İran.....	55
2.2.4.1. Türkiye ile İran Arasında Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname	56
2.2.4.2. Türkiye Cumhuriyeti ile İran Şehinşahı Arasında Hudut Mıntıkasının Emniyetine ve Mezkur Mıntıkada Çıkan Hadise ve İhtilafların Tesviyesine Ait Mukavelename.....	56
2.2.4.3. Sarısu ve Karasu Sularından Müştereken İstifade Olunması Hakkında Protokol.....	56
2.2.5. Irak.....	57
2.2.5.1. Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü	57
2.2.5.2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	58
2.2.6. Suriye.....	59
2.2.6.1. Türk-Fransız İtilafnamesi.....	59
2.2.6.2. Muhâdenet ve Münasebat-ı Hasene-i Hemcivarı Mukavelenamesi.....	60
2.2.6.3. Tahdid-i Hukuk Nihai Protokolü.....	60

2.2.6.4 Hatay-Suriye Tahdid-i Hudut Son Protokolü.....	60
2.2.6.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol.....	61
2.2.6.6. Lozan Barış Antlaşması.....	61
2.2.6.7. Türkiye – Suriye Ekonomik İş Birliği Protokolü.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA SU SORUNU

3.1. ORTA DOĞU'NUN TANIMI VE SINIRLARI.....	64
3.2. ORTA DOĞU'DA SU İHTİLAFLARI.....	66
3.3. SU SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ.....	70
3.4. TÜRKİYE'NİN GÖRÜŞ VE TALEPLERİ.....	76
3.4.1. Aşama-1 (Su Rezervinin Belirlenmesi).....	77
3.4.2. Aşama-2 (Kara Rezervinin Belirlenmesi).....	78
3.4.3. Aşama-3 (Su ve Kara Rezervinin Tayin Edilmesi).....	78
3.5. SURİYE'NİN GÖRÜŞ VE TALEPLERİ.....	81
3.6. IRAK'IN GÖRÜŞ VE TALEPLERİ.....	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

4.1. GENEL ÖZELLİKLER.....	84
4.2. BÖLGENİN TARİHİ GEÇMİŞİ.....	85
4.3. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NİN TARİHÇESİ.....	86
4.4. GAP'IN YÖNETİMİ.....	90
4.5. GAP VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	90
4.6. GAP BİLEŞENLERİ.....	91
4.6.1. GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı.....	91
4.6.2. GAP ve Tarım.....	91
4.6.3. GAP ve Sanayi.....	92
4.6.4. GAP ve Altyapı.....	93
4.7. GAP'TA ULAŞILAN SON NOKTA.....	93

4.8. GAP'IN HEDEFLERİ.....	96
4.8.1. Genel Kalkınma Hedefleri.....	96
4.8.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri.....	96
4.8.3. Sınai Kalkınma Hedefleri.....	96
4.8.2. GAP Sosyal Politika Hedefleri.....	97
4.9. GAP'IN SURİYE VE IRAK'A OLAN ETKİLERİ.....	100
4.10. GAP'IN SONUÇLARI.....	103
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	106
KAYNAKLAR.....	115
ÖZGEÇMİŞ.....	119

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1	: Türkiye'nin Kara Sınırları ile Bu Sınırların Akarsulardan Geçen Bölümlerinin Uzunlukları.....	16
Tablo 1.2	: Türkiye'de Sınır Oluşturan ve Sınır Aşan Sular... ..	17
Tablo 1.3	: Sorunlu Su Havzaları.....	40
Tablo 4.1	: GAP'ın Hidroelektrik Getirisi (2005 yılı sonu itibariyle).....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	: Dünya Nüfus Artış Grafiği.....	24
Şekil 3.1	: Orta Doğu Siyasi Haritası.....	66
Şekil 3.2	: Orta Doğu'nun Önemli Nehirleri.....	69

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	: Editör
FAO	: Dünya Gıda Örgütü (Food and Agriculture Organization)
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı (North Atlantic Treaty Organization)
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
WWF	: Dünya Doğayı Koruma Vakfı
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Kimyasal anlamda su, “normal sıcaklık ve basınç altında sıvı halde bulunan, her molekülü bir oksijen ile iki hidrojen (H₂O) atomundan oluşan, renksiz, kokusuz, tatsız madde”¹ olarak tanımlanmaktadır.

Su; hava, toprak ve ateş ile birlikte hayatın dört temel unsurundan biridir. Su tüm canlılar için yaşamsal bir doğal kaynak olmasının yanı sıra, insan uygarlığının en önemli aracı olması nedeniyle, bu doğal kaynak diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bugünkü teknolojik ve ilmi gelişmelerle elde edilen bilgiler ışığında evren üzerinde sadece dünyada hayat olduğu bilinmektedir. Günlük yaşantımızda vazgeçemediğimiz su aslında tüm canlıların bünyelerinde mevcuttur. Suyun önemi, içinde bulunduğumuz yüzyılda çok çeşitli kullanımı sebebiyle daha da artmıştır. Gündelik hayatımızda su; içme, yemek yapma, yıkanma, ev temizliği gibi ev-içi kullanımı ile karşımıza çıkar. İnsan vücudunun günlük su ihtiyacı yaklaşık 2,5 litredir. Bu suyun bir kısmı yenilen besin, geri kalanı da içerek alınmak zorundadır. Vücut suyundaki %1 ya da 2’lik bir değişme büyük acılara, %5’lik bir su kaybı derinin kaşınmasına ağız ve dilin kurummasına ve halüsinasyonun başlamasına, %15’lik bir su kaybı ise insanın ölmesine sebep olur².

Dünya yüzeyinin yaklaşık %70’i sularla kaplıdır. Mevcut suyun %97’sini okyanuslar ve denizlerdeki tuzlu su oluşturmaktadır. Geriye kalan %3’lük kısmı ise canlıların ihtiyaçlarını karşılayan tatlı sulardır. Bu %3’lük su miktarının dünya üzerindeki dağılımı da son derece dengesizdir.

Su kaynakları ile ilgili gelenek ve yasaların insanlık tarihi ile birlikte doğduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Uygarlığın doğup geliştiği bölgelerden biri olan Anadolu ve Orta Doğu; M.Ö. 3000 yıllarından itibaren insanlara sağladığı su

¹ AnaBritannica (1993). Ana Yayıncılık, C.20, s.93

² Esenyel, Ö. (2001). *Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, s. 1

kaynağı ve su ulaşım yolları ile temel yerleşim ve uygarlık alanlarından birisi olmuştur³.

Su özellikle bu bölgede varlığı ile medeniyetin beşiği olurken, yokluğu da bu medeniyetlerin yıkılmasına yol açmıştır. Tarihte suyun medeniyetler kurulmasına ortam hazırlaması ile ilgili örneklerin yanında, yokluğunun kurulu medeniyetleri çökertmesi ile ilgili örnekler de vardır. Örneğin, 1993 yılında Yale Üniversitesi'nden Harvey Weiss liderliğindeki Amerikalı ve Fransız arkeologlar 4.200 yıl önce, uzun yıllar etkisini gösteren bir kuraklığın Orta Doğu'nun ilk uygarlığı olarak bilinen Akad Uygarlığını çökerttiği sonucuna ulaşmışlardır. 1995 yılında Profesör David A. Hodell'in başkanlığında Florida Üniversitesi'nden bir araştırma grubu ise, 1.200 yıl önce Maya Uygarlığı'nın şiddetli kuraklıkta kıtlaşan su kaynakları yüzünden oldukça gerilediğini tespit etmişlerdir. Hindistan'da İndus Nehri kenarına kurulu Harrapanlıların, Mohenjodaro kentinin de içme suyu kıtlığı yüzünden çöktüğü tespit edilmiştir⁴.

Günümüzde su, hayati değeri gün geçtikçe artan ve ona sahip olan ülkelere çok önemli avantaj sağlayan bir faktör haline gelmiştir. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en temel madde olan su, ekonomilerin gelişiminde ve çevrenin korunmasında yine aynı önemi taşımaktadır. Stratejik bir enerji kaynağı olan petrolün yerine bile doğalgaz, nükleer enerji, güneş enerjisi gibi yenilenebilir başka enerji kaynakları kullanılabilirken, hayatın kaynağı olan suyun alternatifi bulunmamaktadır. Dünyanın artan nüfusuna karşılık su kaynaklarının kirletilmesi ve suyun ekonomik olarak kullanılmaması, nüfus artışıyla birlikte, özellikle sanayileşen ülkelerde çevre kirliliğine neden olan fabrika ve evsel atıklar, baca gazları v.s. ile su kaynaklarına yakın alanlarda hızlı yapılaşma, kaliteli ve kullanılabilir suyun ihtiyaçları karşılamaktan giderek uzaklaşmasına neden olmaktadır⁵.

³ Saltürk, M. (2006, Haziran). Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.3, s.21

⁴ Pamukçu, K. (2000). *Su Politikası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.35

⁵ Bilim Teknik (2001, Nisan). TÜBİTAK Yayınları, s.33

Suyun canlıların yaratılışından beri varolan ve günümüzde de gittikçe artan yaşamsal ve stratejik önemi sonucu su kaynakları diğer doğal kaynaklar arasında daha fazla dikkatleri üzerine çekmiş ve bir yandan 22 Mart tarihi “Dünya Su Günü” olarak ilan edilirken, 1965 yılında yapılan bir toplantıda UNESCO müteakip on yılı “Uluslararası Sublim On Yılı” (The International Hydrological Decade) olarak ilan etmiştir. 1992 yılında Dublin’ de “Su ve Çevre Konferansı” toplanmış ve orada daha önce yapılan Rio toplantısına paralel olarak suyun ekonomik bir değer olarak kabul edilmesi, sınırlı ve bozulabilir kaynakların korunması, suyun korunma yöntemlerinin geliştirilmesi kabul edilmiştir. 1995 yılında ise B.M. Dünya Gıda Örgütü (Food and Agriculture Organization) Dünya Gıda Günü için “Hayat İçin Su” başlığını seçmiştir⁶. 2000 yılı Dünya Su Günü’nün teması ise “21. Yüzyılda Su” olarak seçilmiştir. 17- 19 Mart 2000 tarihleri arasında Lahey’ de Hollanda Hükümetinin ev sahipliğinde ikinci Dünya Su Forumu gerçekleştirilmiştir⁷. Görüldüğü gibi suyun önemi bulunduğumuz yüzyılda daha da artmış, her platformda suyun önemi vurgulanmaya başlamıştır.

“Geçtiğimiz yüzyılın en stratejik varlığı petrol, en stratejik ürünleri ise petrol ürünleri idi. Yüzyılımızda tarım ve gıda ürünlerinin önemi artmaya başladı. Su ise hem bu ürünler, hem de içme ve kullanma suyu olarak insan hayatı için birincil önem taşıdığı gibi; sürdürülebilir bir kalkınma ve tabiatın dengesi için de vazgeçilmez olma vasfını daha ağırlıkla hissettirmektedir”⁸.

“Bugüne kadar enerji olarak etkin bir kullanıma sahip petrol günümüzde yerini suya bırakmaktadır. Suya sahip olan ülkeler daha iyi konuma geçerken, su kaynaklarının elde edilmesi, korunması ve akıllıca kullanılması ülke politikalarının belirgin unsurları olmaktadır. Petrol kaynaklarının tükenmeye yüz tutması ile yerine

⁶ Şehsuvaroğlu, L. (1997). *Su Barışı Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları*, Gümüşmotifi Yayınları, İstanbul, s.41

⁷ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2000, Mart-Nisan). *DSİ Bülteni*, S. 465-466, s.8

⁸ Şehsuvaroğlu, L. (2000). *Su Barışı*, Sen Yayınları, Ankara, s.36

ikame edilecek kaynakların bulunmaya başlanması, yapay veya doğal hiçbir alternatifi olmayan su kaynağının önemini daha da belirginleştirmektedir”⁹.

Su ile ilgili sorunlar insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Sonsuz olarak kabul edilen su, zaman içinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda kirlenme ve tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve izlenen politikaların sürdürülebilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu vazgeçilmez yaşam kaynağına olan ihtiyaç günümüz toplumlarında da her geçen gün büyük bir hızla artmaktadır. Dünya nüfusunun artması, doğal dengelerde meydana gelen değişimler ve yeryüzünde kullanılabilir su miktarının azalması gibi nedenlere paralel olarak su yaşamsal değeri giderek artan bir faktör haline gelmiştir. Yeryüzünde mevcut bulunan doğal kaynakların neredeyse tamamını ikame edebilecek alternatif kaynaklar bulunmasına rağmen su kaynaklarına ilişkin böyle bir alternatifin bulunmaması konunun ciddiyetini gözler önüne sermektedir.

Binlerce yıl önce Yunanlı filozof Thales hayatın ve evrenin ana maddesi olarak suyu göstermiştir. Büyük medeniyetlerin çoğu su kaynaklarının buldukları yerlerde kurulmuşlar ve birçok medeniyet suyun yokluğundan dolayı binlerce kilometre göç ederek varlıklarını bu kaynağa yakın yerlerde sürdürmeye devam etmişlerdir. Thales’in de dediği gibi suyun olmadığı yerde hayatın devamı imkansızdır. Suyun hayatın idamesi için ne denli önemli bir kaynak olduğunun bilincine varan birçok medeniyet tarih boyunca suyu kontrol etmek, onu yönetmek, korumak ve zaman zaman ona sahip olmak için birbirleriyle çatışma içine girmişlerdir.

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en temel madde olan su, ekonomilerin gelişiminde ve çevrenin korunmasında yine aynı önemi taşımaktadır. Günümüzde dünyanın birçok yerinde içilebilir suyun elde edilmesi en önemli problem haline gelmeye başlamıştır.

⁹ Şen, Z. (2006). *Ortadoğu’da Su Sorunlu Bereketli Hilal ve Türkiye*, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, s.12

Uluslar Arası Bilim Kurulu tarafından su sorunu küresel ısınmadan sonra en önemli çevre sorunu olarak ilan edilmiştir. Yine gün geçtikçe artan küresel ısınmanın dünyada ve özellikle Orta Doğu'da çok büyük su sıkıntılarını neden olabileceği değerlendirilmektedir. Günümüzde su sorununun konuları; dünya nüfus artışı, su kaynaklarının etkin kullanımı için ihtiyaç duyulan finansman sorunları, çevre kirlenmesi, suyun tarımsal amaçlı kullanımı ve suyun kalitesinin korunmasıdır.

Dünyanın değişik bölgelerindeki bir çok devlet, su ihtiyaçlarını karşılamak için ciddi mücadelelere girebileceklerini ifade etmektedirler. Bu arada, Türkiye'nin en önemli sınır aşan nehirleri olan Fırat ve Dicle Nehirleri konusunda özellikle Türkiye'nin Keban Barajı'nı inşa etmeye başlamasıyla beraber 1960'lardan itibaren bu nehirlerle mansap ülke olan Suriye ve Irak ile aralarında sorunlar ortaya çıkmaya başlamış, anılan sorunlar GAP'ın yapımıyla devam eden bu süreçte muhtelif aşamalardan geçerek günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreçte ilgili ülkeler arasında muhtelif görüşmeler ve anlaşmalar yapılmış, fakat konuya ilişkin farklı temel yaklaşım ve bakış açıları olan memba ülkesi olan Türkiye ile mansap ülkesi olan Suriye ve Irak arasında, temel görüş farkı ve diğer nedenlerle bugüne kadar tam bir anlaşma sağlanamamıştır.

Suyun vazgeçilemez bir kaynak olma özelliği günümüzde değişen dünya koşulları ile birlikte daha da fazla hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle çalkantılı Orta Doğu bölgesi için su ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyen çok önemli bir faktör haline gelmiştir.

Sonuç olarak; günümüzde su, kaynakların yetersiz oluşu, hızlı nüfus artışı, sahip olunan kaynakların bilinçsiz kullanılması sebebiyle, dünyanın benzer ülkelerinde olduğu gibi, bugün ve gelecekte Orta Doğu'nun da en önemli meselesini teşkil etmektedir. Petrolden daha önemli meta haline gelen su, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin ulusal ve bölgesel güvenliğinin sağlanmasında "su" stratejik bir meta konumdadır. Konuya gereken önem verilmediği takdirde ülkemiz için beka sorunu olması muhtemeldir.

Ulusal Akarsu Kavramı

Ulusal akarsuyun tanımı üzerinde geniş bir görüş birliği vardır. Genel olarak yazarlara göre “kaynağından denize aktığı yere kadar, bir devletin hudutları içinde” kalan akarsular ulusal akarsulardır. Burada önemli olan, akarsuyun tamamının, yani kaynağından sona erdiği noktaya kadar tek bir devletin ülkesinde kalmasıdır. Ancak akarsuyun sona eriş noktası her zaman denize kavuşmaz. Akarsu denize dökülmeden de; doğduğu ülkede örneğin bir göle dökülerek son bulabilir¹⁰.

Uluslar Arası Akarsu Kavramı

“20 nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanan bu kavramla, uluslar arası akarsu hukukunun coğrafi kıstası yanında, ulaşım açısından faydalanma kıstasına da bağlı olarak geliştirilmesi çabaları kendisini göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede uluslar arası akarsular bazı bilim adamlarınca üç kategoride sınıflandırılmıştır. Buna göre;

- a) İki devleti birbirinden ayıran sınır akarsular,
- b) Birçok devletin ülkesinden akan ulusal olmayan sular,
- c) Denizden itibaren ulaşım elverişli ve kaynağı ile ağzı arasında iki veya daha çok devletin ülkesini kesen veya ayıran akarsular, uluslar arası akarsu niteliği taşımaktadır”¹¹. Ülkemizde ki Meriç (Türkiye-Yunanistan) ve Arpaçay (Türkiye-Ermenistan) Nehirleri bu tür sulara örnektirler.

Ortak Sular

“Ortak sular” kavramı eski anlaşmalarda yer almıştır. Örneğin, 1699 tarihli Karlofça Anlaşması’nın 5 nci maddesinde ve 1718 tarihli Pasarofça Anlaşmasının ilk

¹⁰ Tiryaki, O. (1994). *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu’ da Su Sorunu*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, s.3

¹¹ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.4

maddesinde, bu kavrama yer verilmiştir. 19 ncu yüzyılda, Avrupa’da yapılan nehirlerle ait anlaşmalarda da “ortak sular” kavramını bulmak mümkündür¹².

20 nci yüzyılda “ortak sular” terimi, uygulamada ve uluslar arası akarsular hukukunun temel ilkelerinin yorumlanmasında birtakım çelişkili durumlar yarattığından kullanılmamıştır.

Uluslar Arası Akarsu Havzası

Bilim adamları tarafından değişik tanımları olmasına rağmen, “nehir havzası” belirli bir alanı kapsayan suların, belli bir akarsu sistemi (ana akarsu ve bütün kolları) tarafından toplanması ve gene belirli bir yöne akıtılması ile tarif edilen bir arazi parçası olarak belirtilebilir.

Akarsu havzası kavramını benimseyen yazar ve bilim adamlarına göre, iki veya daha çok devletin ülkesine yayılan bir akarsu havzası, uluslar arası niteliğe sahiptir. Nitekim, Uluslararası Hukuk Derneği’nin, 1958 Newyork Kararı, öne sürdüğü kuralların uygulanacağı uluslar arası akarsu havzasını şu şekilde tanımlamaktadır; “İki veya daha çok devletin ülkeleri dahilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse yapay bütün akarsuların, belirli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulduğu bölgedir”. Derneğin 1966’ da kabul ettiği “Helsinki Kuralları”nın 2 nci maddesinde ise aynı kavram şu şekilde tanımlanmaktadır: “Uluslararası drenaj havzası, yer altı ve yer üstü sularını kapsayarak ortak bir mahrece akan su şebekesinin su toplama alanının sınırları ile belirlenmiş olup, iki ya da daha çok devletin ülkesine yayılan coğrafi bir bölgedir”.

¹² Sar, C. (1970). *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Sevinç Matbaası, Ankara, s.47

Uluslar arası nehir havzalarının bazıları su kıtlığı içinde olan ülkeler tarafından paylaşılmaktadır. Bu yüzden ortak su kaynaklarının paylaşımı ülkeler arası ilişkileri germektedir.

Uluslar arası havzalarda yaşanan önemli bir politik sorun, tüm havza ülkelerini kapsayan, kalıcı ve iyi işleyen anlaşmaların hemen hemen hiç olmamasıdır. Tarım ve Gıda Örgütü'nün (Food and Agriculture Organization) yaptığı bir araştırmaya göre 11 nci yy.dan bu yana ülkeler arası 2000'i aşkın su anlaşması imzalanmıştır. Fakat bu anlaşmaların çoğu ya tüm havza ülkelerini içermeyen ya yeni durumları kapsamayan ya da geçici anlaşmalardır. Modern su anlaşmalarının çoğu teknik bilgi alışverişi ve sel için erken uyarı sistemlerini içerir. Bu tür anlaşmalar, paylaşılan havzalardaki su kullanım sorununu çözmekten uzak kalmaktadır.

Sınır Aşan Sular

Sınır aşan sular terimi iki veya daha çok ülkenin sınırlarını aşarak başka ülke topraklarında akmaya devam eden nehirleri ifade eder¹³. Fırat (Türkiye-Suriye-Irak), Dicle (Türkiye-Irak) ve Çoruh (Türkiye-Gürcistan) Nehirleri bu tür akarsulardır. Bu tanım uluslar arası bir su hukuku oluşturmaya yönelik çalışmalarda genelde kabul edilen tanım olmasına rağmen, Arap ülkeleri ve Fırat Nehri'nin topraklarından geçtiği Suriye ve Irak'ın hukukçuları buna karşı çıkarak, "sınır aşan su" diye bir tanımın yapılamayacağını, bu tür suların da "uluslar arası su" kavramı içinde yer alması gerektiğini öne sürmektedirler.

Her ne kadar Meriç Nehri örneğinde olduğu gibi; bir akarsu hem uluslar arası su, hem de sınır aşan (Bulgaristan-Türkiye-Yunanistan) su tanımına girebiliyor ise de, bu iki kavram çok farklı özellikleri taşımaktadır.

¹³ Akmandor, N., vd. (1994). *Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*, TESAV Yayınları, İstanbul, s.14

Mevcut durumda; gerek uygulamada, gerek doktrinde ve gerekse BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun konuyla ilgili yaptığı çalışmalarda, uluslar arası akarsu tanımının yeni yaklaşıma göre yapılması gerektiği görüşünün benimsendiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sınır aşan/sınır ötesi diye nitelendirilen suların da uluslar arası hukukun uygulama alanına girdiği görüşü gittikçe ağırlık kazanmaktadır¹⁴. Nitekim B.M. Uluslararası Hukuk Komisyon'unca hazırlanıp, 21 Mayıs 1997 yılında Genel Kurul'da kabul edilen "Uluslar Arası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hakkında Sözleşme" ile, bu kavramın benimsendiği görülmektedir.

İlk başta yaptığımız tanıma benzer başka bir görüşe göre; tam bir açıklık kazanamayan sınır aşan akarsu tanımlaması şu şekilde ifade edilmektedir; "Bir ülkenin topraklarından doğan, iki veya daha çok ülkenin topraklarını kat ederek bir denize veya göle dökülen akarsuların kollarını da kapsayan sulara sınır aşan akarsular denir"¹⁵.

Görüldüğü gibi uluslar arası su hukuku oluşturulurken ortadaki kavram kargaşası henüz giderilememiş, uluslar arası alanda tam bir uzlaşma sağlanamamış, açık ve net bir tanım ortaya konamamıştır.

Kıyıdaş Devlet

Uluslar arası akarsular bağlamında nehir, ırmak, sınır aşan su, su yolu gibi birçok tabir kullanılmışsa da, bugün bunlar birden fazla devletin topraklarında bulunan nehir, göl veya yer altı sularını ifade ettikleri müddetçe hukuksal olarak anlam kazanmaktadırlar. Bunlar ya iki devlet arasında sınır çizgisini oluşturmakta veya bir devletten doğarak diğer devletin topraklarına akmaktadır. Bazen de her ikisini birlikte gerçekleştirmektedir. Uluslar arası akarsu kavramı her ikisini de içermektedir. Kendi topraklarında bir uluslar arası akarsuyun doğduğu devlete yukarı kıyıdaş, başka bir devlette doğan akarsuyun kendi ülkesine geçtiği devlete ise aşağı

¹⁴ Sar, C. (1970). A.g.e., s.74

¹⁵ Zehir, C. (1998). *Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 41

kıyıdaş devlet denilmektedir. Buradan bir üçüncü ülkeye daha akarsuyun geçmesi halinde üçüncü ülke aşağı kıyıdaş olurken, ortada bulunan devlet hem yukarı kıyıdaş hem de aşağı kıyıdaş konumundadır¹⁶.

Örnek vermek gerekirse, bir sınır aşan su olan Fırat Nehri için, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Suriye ve Irak ise aşağı kıyıdaş ülkeler olmaktadır. Suriye için ise, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Irak da aşağı kıyıdaş ülke konumundadır¹⁷.

¹⁶ Kaya, İ. *Uluslararası Akarsular ve Hukuk*, Turkish Weekly.
<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=361>. 24 Aralık 2006

¹⁷ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s. 6

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ SU KAYNAKLARI, SU SORUNUNA ETKENLER, STRATEJİ VE GÜVENLİK

1.1. DÜNYA'DAKİ SU DURUMU

Dünyamıza yukarıdan bakıldığında masmavi bir top görüntüsü vermektedir. Bu görüntünün nedeni sahip olunan su kaynaklarıdır. Su kaynaklarının değişik biçimlerini oluşturan okyanuslardaki sular, gökyüzündeki bulutlar, kutuplardaki buzullar ve yeryüzündeki akarsular ile göller; dünyada yaşamın sürmesine neden olan güneş enerjisine dayalı su döngüsünün birer parçasıdır. Bu döngü bir yandan yağış ve buharlaşma öte yandan da buz üreten dev bir makineye benzer. Fakat bu suların tümü insanoğlunun kullanımı için uygun değildir.

Dünyamızın toplam yüzeyi 510 milyon km²'dir. Bunun yaklaşık %71'i yani 361.3 milyon km²'si okyanuslarla kaplıdır. Dünya yüzeyinin %29'unu ise 149 milyon km² yüzölçümü ile karalar oluşturur¹⁸.

Dörtte üçü sularla kaplı olan ve "mavi gezegen" olarak adlandırılan dünyadaki su miktarı 1.4 milyar km³'tür¹⁹. Bu suyun %97.4'ü okyanus ve denizlerdeki tuzlu sudur. Geriye kalan %2.6'nın %77'si ise kutuplardaki buzul ve yüksek dağların tepesindeki kar ve buz tabakalarıdır. %21'i, elde edilmesi son derece güç ve pahalı olan yer altı sularıdır. Yüzde 1.6'sı da ulaşılması güç, sık ormanların derinliklerindedir. Böylece kullanılabilir su miktarı, %0.40'dır.

Canlıların ihtiyaçlarını karşıladıkları su miktarı toplam su kapasitesine bakıldığında çok küçüktür. Kullanılabilir suyun ise dengeli dağıldığını söylemek zordur. Bu nedenle dünya nüfusunun önemli bir bölümü yeterli ve sağlıklı su kaynaklarına sahip olamadıkları için su sıkıntıları yaşamaktadırlar.

¹⁸ Tomanbay, M. (1998). *Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği*, Gazi Kitap Evi, Ankara, s.18

¹⁹ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s.36

Birleşmiş Milletler (BM) verileri, küresel ısınmadan kaynaklanan yağış azlığı, aşırı buharlaşma, bilinçsiz tüketim ve kirlilik nedeniyle dünyadaki temiz su kaynaklarının hızla tükendiğini göstermektedir. Bu nedenlerle 2025 yılında 2 milyar, 2050 yılında ise 7 milyar kişinin susuzlukla karşı karşıya kalacağı ve ciddi anlamda hayati tehlikenin yaşanacağı tahmin edilmektedir. Daha bugünden 1,1 milyar kişi, sağlıklı içme suyuna ulaşamaz durumdadır. Dünya’da suyun yetersizliği ve kirli suların meydana gelen hastalıklar nedeniyle her yıl değil, her gün 3 bin 800 çocuk ölmektedir.

ABD, Kanada, Kuzey Avrupa Ülkeleri ve İzlanda kişi başına düşen yıllık 10.000 m³ ve daha fazla su miktarı ile su zengini ülkeler sınıfına girmektedir. İzlanda, kişi başına düşen yıllık 68.500 m³ ile, su kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkesi olurken, öte yandan Cibuti, kişi başına düşen yıllık 23 m³ su ile, dünyanın en yoksul ülkesi durumundadır²⁰.

Dünya nüfusunun artmasına bağlı olarak 20 nci yüzyılda su tüketimi tam 6 kat artmıştır. 1950’de kişi başına düşen su tüketim miktarı 16.800 m³ iken bu miktar 2000’de 7.300 m³’e düşmüştür. Dünya nüfusunun 8 milyarı bulmasının beklendiği 2025’te ise kişi başına su tüketiminin yaklaşık 4.800 m³’e düşeceği tahmin ediliyor.

Doğal Hayatı Koruma Vakfı Su Kaynakları Program Müdürü Buket Bahar Dıvrak’ın yaptığı bir araştırmaya göre; bir insanın biyolojik ihtiyaçlarını karşılaması ve yaşamını sürdürebilmesi için günde en az 25 litre su tüketmesi gerektiği kabul ediliyor. Ancak, çağdaş bir insanın sağlıklı bir biçimde yaşaması için gereken içme, yemek pişirme, yıkanma, çamaşır gibi amaçlarla kullanılacak su dikkate alındığında, kişi başına günlük ortalama kentsel su tüketim standardı 150 litre olarak kabul edilmektedir. Kişi başına günlük su tüketimi Avrupa’da 200, Asya’da 143, Kuzey Amerika’da 300, Afrika’da ise 20 litredir. Türkiye’de ise kişi başına günlük su

²⁰ Uluatam, Ö. (1998). *Ortadoğu’da Su Sorunu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.223

tüketimi ortalama 111 litredir. Yani asgari su seviyesini sağlamış olmasına karşın Türkiye'nin sosyal anlamda gerekli olan su miktarına ulaşamadığı söylenebilir.

Son yüzyılda dünya nüfusu iki kat, su tüketimi ise 6 kat artmıştır. Bu rakamlar temiz suyun önümüzdeki yıllarda dünyanın gündemini meşgul edecek en önemli meselelerden birisi olduğunu göstermektedir.

1.2. TÜRKİYE' DEKİ SU DURUMU

Ülkemiz su kaynakları açısından sanıldığı gibi zengin bir ülke olmayıp aksine gerekli önlemler alınmadığı takdirde yakın gelecekte su sorunları yaşamaya aday bir ülke konumundadır.

Türkiye'nin ortalama akarsu potansiyeli 186 km³ dolayındadır. Bu miktara 10 km³'lük yer altı suyu da eklendiğinde ülkenin su potansiyeli 196 km³'e ulaşmaktadır. Bu miktar ülkemizde kişi başına yıllık 3000 m³'lük bir imkanı temsil etmektedir. Fakat günümüzde bu rakam artan nüfusla birlikte 1.400 m³ civarına düşmüştür.

Uluslar arası ölçütlere göre, yılda kişi başına 10.000 m³ kullanılabilir su düşen ülkeler "su zengini", 3.000 ile 10.000 m³ arasındakiler "yeterli suyu olan", 1.000 ile 3.000 m³ arasındakiler "su sıkıntısı olan", kişi başına 1.000 m³'ün altında suya sahip olan ülkeler ise "su fakiri" ülkeler olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığını biliyoruz. En azından veriler bunu göstermektedir. 1960'lı yıllarda kişi başına 4.000 m³ su düşen Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 28 milyon civarındaydı. Bu gün son sayımlara göre ise 70 milyonun üzerinde nüfusa sahip olan Türkiye'de kişi başına sadece 1.430 m³ su düşmekte ve Türkiye su sıkıntısı çeken ülkeler arasında yer almaktadır. Bu veriler ışığında kişi

başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı Suriye'de 1.200 m³, Lübnan'da 1.300 m³ iken sadece petrol zengini sandığımız Irak'ta 2.020 m³ civarındadır²¹.

Bu ölçülerden de anlaşılacağı üzere su yoksulu bir ülke olmamakla birlikte yakın gelecekte artan nüfus ve olası kuraklıkların etkisiyle su sorunu yaşayabileceğimiz açıktır.

1.2.1. Yer Üstü Suları

Ülkemize düşen yıllık yağış ortalaması 501 km³ lük su potansiyeli oluşturur. Bu miktarın akış kısmına geçen kısmı yaklaşık 186,05 km³ tür. Yani toplam su potansiyelinin %54,6 sı buharlaşma ve terleme dolayısıyla kaybolmakta, yaklaşık %14 'ü ise yeraltına sızmaktadır. Bunlara ilave olarak 7 km³ su komşu ülkelerden Türkiye'nin su potansiyeline ilave olmaktadır²². Toplam olarak Türkiye'nin yerüstü su potansiyeli 193 km³ tür. Bununla birlikte teknolojik, topoğrafik ve jeolojik nedenlerle su potansiyelinin tamamı yararlı olarak kullanılamamaktadır. Türkiye'nin yer üstü su kaynaklarından 98 km³'ü kullanılabilir sudur. Bunların yanında bu potansiyele 12 km³ lük yeraltı suyu katılır. Sonuç olarak, Türkiye'nin elde edilebilir toplam su potansiyeli 205 km³ (193 +12), ekonomik olarak tüketilebilir su potansiyeli ise 110 (98 + 12) km³ tür²³.

Ancak tüm bu tahminler mevcut kaynakların hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Üstelik ülkemizde yağış miktarı her yerde aynı değildir, yağış miktarı hem seneler hem de bölgelere itibarıyla farklılıklar göstermektedir.

²¹ Filizfidanoğlu, D. *Su, Savaş Nedeni Oluyor*.
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=928&sayfa=0>. (04 Haziran 2007).

²² Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.50

²³ Altınbilek, D. (2000). DSİ Bülteni, S.463, s.2

1.2.2. Yer Altı Suları

Ülkemizde bugüne kadar yapılmış hidroelektrik etüdler sonucunda 12,3 km³ yer altı suyu potansiyeli tespit edilmiş ve potansiyelin 9,65 km³'lik bölümü çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere tahsis edilmiştir.

Yıllık çekilebilir yeraltı suyu rezervi (yıllık güvenilir verim).....	12.3 km ³
Kullanıma tahsis edilen yıllık miktar	9.65 km ³
Fiili yıllık tüketim	6.0 km ³

Yeraltına sızan suların önemli bir bölümü ülkemizin kıyı kesimlerindeki dağlık bölgelerde yaygın yeraltı suyu rezervuarı oluşturmadan yeraltından denizlere boşalmaktadır. Bununla beraber yurdumuzdaki yeraltı suyu potansiyelini belirleyebilmek için 342 ovada hidrojeolojik etüdler yapılmış ve 12.3 km³ potansiyele sahip " Emniyetli Yeraltı Suyu İşletme Rezervi " tespit edilmiştir.

1960 yılında yürürlüğe girmiş olan 167 sayılı "Yeraltı Suları Hakkında Kanun" hükümlerine göre Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yurdumuzdaki yeraltı sularının araştırılması, kullanılması, korunması ve tescili işlemlerinde görevlendirilmiştir. Bu göreve istinaden Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü bir yandan yer altı suyu etüt çalışmalarını sürdürmekte, diğer yandan tespit ettiği yer altı suyu işletme rezervlerini çeşitli amaçlı kullanımlara açmaktadır. Bu amaçla, yurdumuzdaki 12.3 km³ emniyetli yeraltı suyu işletme rezervinin bugüne kadar 3.51 km³'ünü devlet eliyle yapılan sulamalarda, 4.42 km³'ünü içme-kullanma ve sanayi suyu ihtiyaçlarında ve 1.72 km³'ünü ise münferit özel sulamalarda olmak üzere toplam 9.65 km³'ünü tahsis etmiştir²⁴.

1.3. TÜRKİYE’NİN SINIR AŞAN VE ORTAK SINIR OLUŞTURAN SULARI

Türkiye, coğrafi konumu sebebiyle değişik özelliklere sahip bir ülkedir. Kara sınırlarının uzunluğu 2.874 km.²⁵ ve kıyı sınırlarının uzunluğu 7.816 km. olan Türkiye'nin toplam sınır uzunluğu 10.690 km.'dir. Batıda Yunanistan ve Bulgaristan,

²⁴ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.54

²⁵ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.93

doğuda Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan / Nahçıvan, İran, güneyde Irak ve Suriye ile kara sınırları vardır²⁶.

Türkiye'nin komşuları ile olan kara sınırlarının 1.067 km.'si nehirlerle çizilmiştir²⁷. Bu da kara sınırlarının % 36'sı nehirlerle çizilmiş anlamına gelmektedir.

Tablo 1.1 Türkiye'nin Kara Sınırları ile Bu Sınırların Akarsulardan Geçen Bölümlerinin Uzunlukları

KOMŞU ÜLKELER	TÜRKİYE İLE OLAN KARA SINIRI UZUNLUĞU (KM)	SINIRIN AKARSUDAN GEÇEN BÖLÜMLERİNİN TOPLAM UZUNLUĞU (KM.)	AKARSULARDAN GEÇEN SINIRLARIN, KARA SINIRLARINA ORANI (%)
GÜRCİSTAN	275.715	74.85	27.15
ERMENİSTAN	326.176	201.90	62.09
NAHCIVAN (AZERBEYCAN)	17.809	17.809	100.00
İRAN	528.800	75.85	14.34
İRAK	378.00	236.40	62.54
SURİYE	877.00	142.10	16.20
YUNANİSTAN	202.800	192.20	94.77
BULGARİSTAN	268.800	125.90	46
TOPLAM	2874.1	1067	36

Kaynak: ESENYEL, Ö. (2001). *Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması*, Harp Akademileri Basımevi, s.94

Dış ülkelerden doğup Türkiye'ye giren akarsulara, Meriç ve onların kolları olan Arda, Tunca ile Asi Nehirleri, Türkiye'de doğup dış ülkeleri kat eden akarsulara ise, Çoruh, Kura, Aras, Dicle ve Fırat Nehirleri başlıca örneklerdir. Türkiye bu akarsulardan birinci gruptakiler açısından aşağı-kıyıdaş (mansap) devlet, ikinci gruptakiler açısından ise yukarı-kıyıdaş (membra) devlet durumunda bulunmaktadır²⁸.

²⁶ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü İnternet sitesi, <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>

²⁷ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.93

²⁸ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.90

Tablo 1.2 Türkiye’de Sınır Oluşturan ve Sınır Aşan Sular

Sıra No	Nehir Adı	İlgili Ülkeler (Membadan / Mansaba Doğru)
1	Meriç Nehri	Bulgaristan-Türkiye-Yunanistan
2	Aras N.	Türkiye-Azerbaycan-İran-Ermenistan
3	Arpaçay	Türkiye-Ermenistan sınır suyu
4	Hezil Ç. (Dicle'nin kolu)	Türkiye-İrak sınır suyu
5	Mutlu D. (Rezve)	Türkiye- Bulgaristan sınır suyu
Sınraşan Sular		
1	Fırat N.	Türkiye-Suriye-İrak
2	Habur Ç.	Türkiye-Suriye
3	Nusaybin Çağ (Çağ Pınar)	Türkiye-Suriye
4	Sacı Suyu (Fırat'ın kolu)	Türkiye-Suriye
5	Culap D. (Fırat'ın kolu)	Türkiye-Suriye
6	B.Circop Suyu (Fırat'ın kolu)	Türkiye-Suriye
7	Karacurum Ç.	Türkiye-Suriye
8	Balık Suyu	Türkiye-Suriye
9	Zerkan Suyu	Türkiye-Suriye
10	Senpas Suyu	Türkiye-Suriye
11	Dicle N.	Türkiye-Suriye(sınır)-İrak
12	Zap Suyu	Türkiye-İrak
13	Şemdinin Ç. (Zap'ın kolu)	Türkiye-İrak
14	Drahini D. (Hezil'in kolu)	Türkiye-İrak
15	Nerduş Ç.	Türkiye-Suriye
16	Çoruh N.	Türkiye-Gürcistan
17	Asi N.	Lübnan-Suriye-Türkiye
18	Afrin Ç.	Türkiye-Suriye- Türkiye
19	Sabun Suyu (Afrin'in kolu)	Türkiye-Suriye- Türkiye
20	Kura (Kür) Ç.	Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan
21	Sarısu (Gürbulak sınır kapı)	Türkiye-İran
22	Kocadere (Veleka)	Türkiye- Bulgaristan

Kaynak: Esenyel, Ö. (2001). *Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması*, Harp Akademileri Basım Evi, s.98

1.3.1. Fırat Nehri

Erzurum yakınlarından doğan Karasu Nehri ile Ağrı Dağı'nın batı yamacından çıkan Murat Nehri'nin Elazığ'ın kuzeydoğusunda birleşmesiyle Fırat Nehri oluşur.

Fırat Nehri'nin toplam yatak uzunluğu 2800 km.'dir. Fırat Nehri, Güneydoğu Toroslari aşarak Birecik'ten Suriye düzlüğüne, buradan güney ve güneydoğuya yönelerek Habur'dan Irak topraklarına girer ve güneye devam ederek Dicle Nehri ile Alkurna'da birleşerek Şatt'ül Arap adını alır ve Basra Körfezi'ne dökülür.

Fırat'ın suyu Mart başında karların erimesiyle yükselmeye başlar ve Nisan da en yüksek seviyesine ulaşır. Mayıs'tan sonra alçalmaya başlayarak Eylül de en düşük seviyeye iner. Türkiye'nin Suriye sınırı yakınlarında yapılan ölçümlere göre ortalama debisi 909 m³/sn.'dir. Aynı noktadaki ölçümlere göre en düşük debisi 113 m³/sn., en yüksek debisi de 5.374 m³/sn.'dir²⁹.

Türk sınırını terk ettiği noktada, 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı 31.6 milyar m³'tür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacur sularını alan Fırat Nehri'nin Suriye ve Irak arasındaki yıllık su potansiyeli, 35 milyar m³'e ulaşmaktadır. Suriye'nin katkısı sadece 3.4 milyar m³'tür. Irak topraklarında ise hiçbir katkı olmamaktadır. Yukarıda belirtilen rakamlara göre Fırat Nehri sularının yaklaşık % 90'ı Türkiye topraklarında, % 10'u ise Suriye'de oluşmaktadır³⁰.

Bir başka görüşe göre ise; "Fırat, sularının % 93 kadarını Türkiye sınırları içerisindeki havza kesiminden toplamaktadır. Nehre Türkiye hudutları dahilinde

²⁹ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.117

³⁰ Bilen, Ö. (2000). *Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, Ankara, s.43

doğan ve sularını büyük oranda Türkiye sınırları içerisinde topladığı halde Suriye topraklarında katılan Sacir, Colap ve Habur Çayı gibi kolların katkısı da % 5 seviyesindedir. Dolayısı ile nehrin sularının % 95'i Türkiye topraklarından kaynaklanmaktadır. Nehrin yıllık ortalama su potansiyeli yaklaşık 34 milyar m³ olup, bunun 33 milyar m³'ü Türkiye'den toplanmaktadır³¹.

Fırat nehri, sulama ve hidroelektrik üretimi bakımından ülkemizin en büyük su debisine sahip nehri durumundadır. Türkiye'nin en büyük bölgesel kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin büyük bir kısmı bu nehrin üzerinde gerçekleştirilmektedir³².

Fırat Nehri üzerinde inşa ettiğimiz barajlar, su akışını düzenleyen bir hizmet görmektedirler. Türkiye'nin Fırat üzerine inşa ettiği barajların mevcut olmaması halinde, Suriye ve Irak'ın yaz aylarında su alamamaları, ilkbaharda ise su baskınına uğramaları olasıdır. 1989/91 yılları döneminde 3 kurak yıl yaşanmasına rağmen barajlarımız sayesinde Suriye ve Irak, Fırat Nehrinden düzenli bir biçimde su almayı sürdürebilmişlerdir³³.

1.3.2. Asi Nehri

Lübnan'ın Bekaa Bölgesi'nde doğan Asi Nehri, kaynağını Lübnan (Batı) ve Anti-Lübnan (Doğu) Dağları'na düşen yağışlardan sağlar. Lübnan' daki 35 km.'lik seyrini tamamladıktan sonra Suriye topraklarına girer. Suriye'nin Humus ve Hama kentlerini geçen nehir, batıya yönelerek Ghap Vadisi'ne girer. Suriye topraklarında 470 km. yol aldıktan sonra, Türkiye-Suriye sınırını 32 km. boyunca belirler ve Türk topraklarına girer. Hatay ili sınırları içerisinde güneybatı yönüne dönüş yapan Asi Nehri, Türkiye'de doğup Suriye'ye geçen, sonra yine Türkiye'ye giren Afrin Suyu'nu alır. 50 km.'lik Türkiye seyrini Akdeniz'e dökülerek tamamlar³⁴.

³¹ Müftüoğlu, F. (1997). *Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye*, Marifet Yayınları, İstanbul, s.29

³² Zehir, C. (1998). A.g.e., s.78

³³ Şen, S. (1993). *Su Sorunu Orta Doğu ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.459

³⁴ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s.137

Suriye, ortalama yıllık akımı 1.2 milyar m³ olan nehrin sularının %90'nını kullanmakta ve Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye yılda ortalama 120 milyon m³ su bırakmaktadır. Bu akarsu üzerinde Suriye'nin iki baraj projesi daha bulunmaktadır. Bu barajların da inşa edilmesi halinde Türkiye'ye bırakılan su, yılda 25 milyon m³'e düşecektir³⁵.

Asi Nehri , Lübnan, Suriye ve Türkiye için sulama amaçlı kullanılabilir önemli bir nehirdir. Fakat Suriye'nin olumsuz tavrı yüzünden Türkiye bu nehirde gerekli oranda yararlanamamaktadır. Suriye, Asi Nehri üzerinde sulama uygulamalarında su tasarrufu sağlayan hiçbir yöntem kullanmadığından, yaz aylarında Türkiye'ye akan sular kurumaktadır³⁶. Asi Nehri'nin su kullanım oranlarına bakıldığında özellikle Türkiye'nin Fırat Nehri sularının bir bölümünü kullanmasına karşı çıkan Suriye, yukarı havza ülke konumunda olduğu Asi Nehri sularının tamamına yakını kullanmakta ve Türkiye'ye çok az miktarda su bırakmaktadır.

Nehir havzasındaki nüfusun büyük bir bölümü tarımla uğraşarak geçimini sağlamaktadır. Amik Ovası'nda 1.200.000 dekarlık alanda sulama yoluyla yapılan üretim, Türkiye'nin tarımsal üretiminde önemli bir yer tutmaktadır. Amik Ovası için önemli olan Asi Nehri üzerinde Suriye, Moharda ve Katına Barajı'ndan sonra Mostar Barajı'nda su tutmaya başlamıştır. Suriye'de, bu sular enerji üretmek ve sulama amacıyla tutulduğundan ovadaki 690.000 dönümlük alana yeterli su verilemeyeceğinden, ovanın kuraklığa mahkum olma riski vardır. Asi Nehri'nden Hatay ilimizde elde edilen su ürünleri, elde edilen balık miktarı Suriye'nin Asi Nehri sularını tutmasından dolayı azalmaktadır. Asi Nehri'nin ekonomik getirisinin geleceğe yönelik katkısı Suriye'nin tutumu yüzünden azalma eğilimi göstermektedir³⁷.

³⁵ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s. 97

³⁶ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s. 99

³⁷ Durmaz, V. (2002). *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.81

1.3.3. Dicle Nehri

Dicle Nehri'nin uzunluğu 1.900 kilometredir. Türkiye'deki uzunluğu ise, 523 kilometredir. Güneydoğu Toroslar'da Maden Dağları kesiminden doğar. Türkiye toprakları içinde 230 kilometreyle en uzun kolu olan Botan çayını alır. Dicle Nehri, Cizre ilçesi önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km. boyunca Türkiye-Suriye arasında sınır oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girer, Irak'ta Elcizre'de geniş bir çöküntü çukuru içine akar. Daha sonra, Aşağı Musul'da Büyük ve Küçük Zap sularıyla birleşir ve Mezopotamya Ovasına girer. Bağdat yakınında Fırat'a sokulur, sonra uzaklaşır ve Zagros Dağları yönünde akışına devam eder. Basra Körfezine yakın bir yerde Hammar Gölü'nün kuzeyinde Fırat ile birleřir³⁸.

Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Türkiye'deki kaynaklar tarafından beslenmeleri açısından önemli bir fark vardır. Fırat Nehri neredeyse tamamıyla Türkiye'nin yağmur ve karlarından kaynaklandığı ve Türkiye sınırından sonra Suriye ve Irak topraklarında yağış almadığı halde, Dicle'de durum farklıdır. Türkiye'de doğan ve büyüyen Dicle Nehri'ne Irak ve İran'dan da önemli kaynaklar eklenmektedir³⁹. En düşük debisi 91 m³/sn, en yüksek debisi 6450 m³/sn olan Dicle'nin ortalama debisi 629 m³/sn'dir. Dicle Nehri'nin yıllık su kapasitesi 48,5 milyar m³'tür. Bu suyun % 51'i Türkiye'den, % 39'u Irak'tan, % 10'u ise İran'dan kaynaklanır.

Dicle Nehri akımları da Fırat gibi yıllar arasında ve mevsimsel olarak büyük değişimler göstermektedir. Fırat'a göre daha kısa ve çöle daha uzak olan Dicle Nehri, yüksek dağların yamaçlarından, karların erimesiyle akan suları aldığından suyu çok, rejimi sert ve düzensizdir. Yaz aylarında su seviyesi çok düşüktür. Buna karşılık

³⁸ Denk, E. (1997). *Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Stratejik Araştırma ve Kùltür Yayınları , Ankara, s.16

³⁹ Uluatam, Ö. (1998). A.g.e., s.87

ilkbaharda suların seviyesi oldukça yüksektir. Suların mevsimsel değişimleri yönünden dünyanın önde gelen akarsularındandır⁴⁰.

1.3.4. Meriç Nehri

Türkiye ile Yunanistan arasında uluslar arası hukuku ilgilendiren en önemli akarsu Meriç Nehri'dir.

Bulgaristan'ın Rila Dağlarından doğup Enez'de Ege Denizi'ne dökülen ve toplam uzunluğu 490 km. olan Meriç nehri, Svilengrad ile Kapıkule arasında Bulgaristan-Yunanistan sınırını, Kapıkule ile Enez arasında Karaağaç Kesimi dışında Türkiye Yunanistan sınırını oluşturur. Rodop Dağların'dan Arda Irmağı ile Balkan Dağlarından gelen Tunca ve Ergene Nehri en önemli kollarıdır. Türkiye-Yunanistan sınırı Meriç yatağının orta çizgisinden geçmektedir⁴¹.

Bu nehir Türkiye ile Bulgaristan arasında sınır aşan bir nehir olup Türkiye Bulgaristan'a göre bir aşağı havza (mansap) ülkesi konumundadır. Yunanistan'a göre ise bir sınırdaş ülke olup, bu nehir, Türkiye ve Yunanistan için hem sınır oluşturmakta, hem de "uluslar arası su" özelliği taşımaktadır⁴².

1.3.5. Aras Nehri

Türkiye'de Bingöl Dağları'ndan doğup, Hazar Denizi'ne dökülen Aras Nehri'nin toplam uzunluğu 1059 km. olup, bunun 548 km.'si Türkiye sınırları içindedir. Aynı zamanda Azerbeycan-İran sınırını oluşturmaktadır. Bu akarsuyun Türk toprakları içindeki bölümünde önemli sulama ve enerji projeleri bulunmaktadır. Tüm bu projelerin yatırıma dönüştürülmesi durumunda, aşağı havza ülkeleri olan Azerbeycan ve İran'a giden su miktarında önemli azalmalar olacak, bu da, adı geçen

⁴⁰ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.171

⁴¹ AnaBritanica (1993). Ana Yayıncılık, C. 15, s.287

⁴² Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s. 95

lkelerle sorunlar yaratacaktır. Belki de ileride Fırat Nehri kadar önemli sorunların gündeme gelebileceği Aras Nehri için henüz Türkiye'nin netlemi bir politikasının olmadığı bilinmektedir⁴³.

1.4. SU SORUNLARINA ETKENLER

1.4.1. Nüfus Artıı

Su sorununu en fazla etkileyen nedenlerin başında nüfus artıı gelmektedir. Ortalama dünya nüfusu günde 250.000-300.000 kişi kadar artmaktadır. Bu da yılda 90-100 milyon kişi anlamına gelmektedir. Bu artışın %90'dan fazlası su sıkıntısı yaşayan ülkelerde ortaya çıkmaktadır⁴⁴.

Dünya nüfusu 1976'da 4 milyar, 1986'da 5 milyarı ve bugün 6 milyarı açmıştır. 1994'te Kahire Konferansı olarak tarihe geçen "Nüfus ve Gelişme" konferansında Nüfus Enstitüsü başkanı her yıl dünya nüfusuna 93 milyon kişinin katıldığını ve bu rakamın da İngiltere, Danimarka, Belçika,Hollanda ve Norveç nüfusları kadar olduğunu açıklamıştır. Üstelik bu sayının ancak 5 milyonunun sanayilemi bölgelerde olduğunu, geri kalanların çok yoksul ülkelerde doğduğunu belirtmitir⁴⁵.

Artan nüfus, çeşitli sektörlerdeki su kullanımlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Örneğin, 20. yüzyılı incelediğimizde çağın baı ile sonu arasında su kullanımlarının on misli arttığı grlmektedir⁴⁶.

Amerika Ulusal Bilimler Akademisi tarafından 1969 yılında yapılan bir araştırmaya göre, dünya planlı bir şekilde hareket ettiğinde, nüfus toplamının 10 milyara yaklaşması halinde, kritik bir döneme girilebilir. Buna göre bugünkü nüfus

⁴³ Esenyel, . (2001). A.g.e., s. 96

⁴⁴ Œen, Z. (2006). A.g.e., s.12

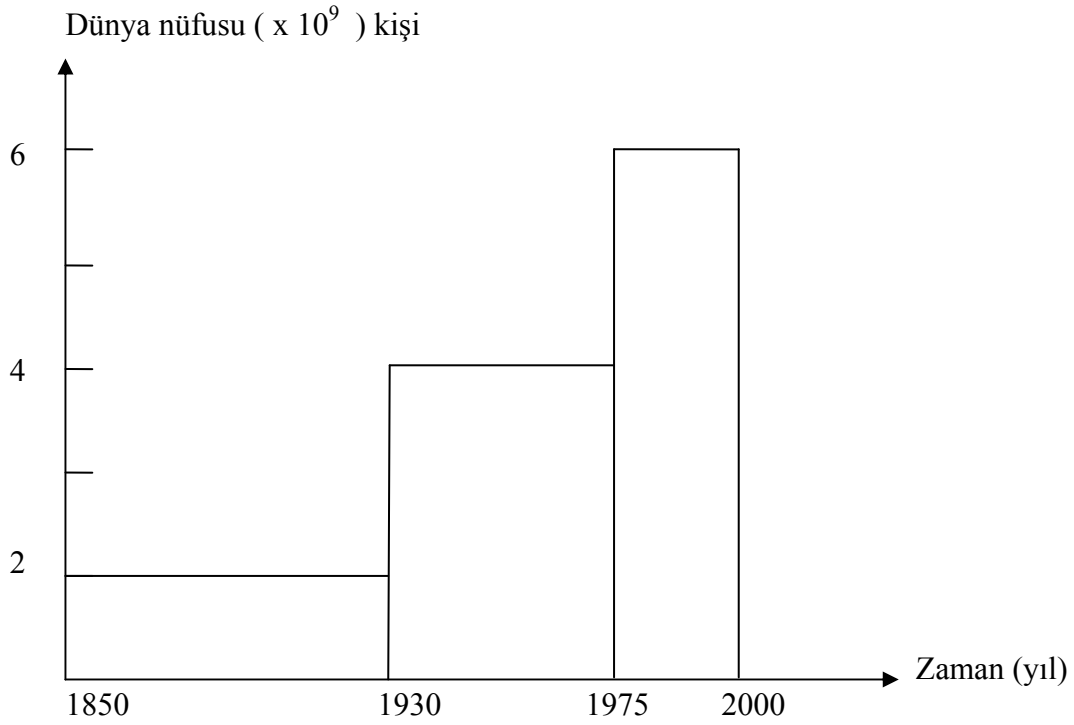
⁴⁵ 26 Kasım 2000 tarihli NTVMSNCB haberi
<http://www.ntvmsncb.com/news/>

⁴⁶ Biswas, A. K. (1994) *International Waters of the Middle East, From Euphrates-Tigris to the Nile, Water Management* , C.2, Oxford University Press, s.189

artışı ile henüz bugün için böyle bir durum yoktur. Bu nüfus oranına 2030 yıllarında ulaşılabacağı yapılan tahminler arasındadır⁴⁷.

Görüldüğü gibi dünyamızda, bölgemizde ve ülkemizde hızlı nüfus artışı ile birlikte kişi başına düşen su miktarı gün geçtikçe azalmaktadır. Nüfus artışına, küresel iklim değişiklikleri gibi önemli etkenlerde eklendiğinde, günümüzde de etkisini gösteren ve gelecekte daha çok hissedeceğimiz su sorunlarının yaşanması muhtemeldir.

Şekil 1.1 Dünya Nüfus Artış Grafiği

1.4.2 Su Kirlenmesi

Nüfus artışından başka, artan endüstrileşme hareketleri de su kaynaklarının miktar ve kalitesini gün geçtikçe düşmesine neden olmaktadır. Endüstrileşme bir taraftan artan atık sular ile çevrenin kirlenmesine sebep olurken, diğer taraftan da artan kimyasal atıklar ile tehlike arz etmektedir. Endüstrileşme ile dünyanın birçok yerinde kirlilik daha da artmıştır⁴⁸.

⁴⁷ Şen, Z. (2006). A.g.e., s.18

⁴⁸ Şen, Z. (2006). A.g.e., s.20

Havada ortaya çıkan kirlenme, toprak kirliliği suyun doğal dolanımı nedeniyle su kaynaklarını etkiler. Bu nedenle su kirliliği yalnızca kirleticilerin doğrudan suya bırakılmasıyla değil dolaylı olarak yani hidrolojik devre ile de oluşur.

Her yerleşim ve tarım alanında atık suların dolaylı yüzey ve yer altı sularında kirlenmeler meydana gelir. Bunlar biyolojik, kimyasal ve ağır metal kirlenmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle tarımda kullanılan yapay gübreler bu tür kirliliklere büyük ölçüde meydan verir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı atık sularını etkin bir biçimde toplayamamakta ve bu nedenle su kaynakları kirlenmesi ile bu bölgelerde hastalıklar da görülmektedir⁴⁹.

1.4.3. Küresel İklim Değişikliği ve Su Sorununa Etkisi

21 nci yüzyılın en temel ve önemli konusu, baş aktör insan olmak üzere, canlılarla çevre arasındaki bozulan dengedir. Asıl konu da fiziki dünyanın değişme hızı ile insanların bu değişime gösterdiği tepkinin uyumsuz olmasıdır.

İnsan tarafından atmosfere verilen gazların sera etkisi yaratması sonucunda, dünya yüzeyinde sıcaklığın artmasına küresel ısınma denir. İklim sisteminde vazgeçilmez bir yere sahip olan sera gazları, güneş ve yer radyasyonunu tutarak, atmosferin ısınmasında başlıca etkilendirler. Sera gazlarının bulunmaması durumunda yeryüzünün sıcaklığının bugüne göre 30°C daha soğuk olacağı hesaplanmıştır. Son yıllarda atmosferde çeşitli insan aktivitelerinden kaynaklanan nedenlerle karbondioksit, metan, ozon ve diazot monoksit gibi gazlardan oluşan sera gazları, yeryüzü sıcaklığında belirgin artmalara sebep olmaktadır. Sera etkisinin artması, troposferin ısınmasında, stratosferin de soğumasında en önemli etken olarak gösteriliyor.

“Günümüzde dünyamız küresel ısınma ile karşı karşıyadır. Sanayileşmiş ülkelerin fabrika bacalarından yaydıkları çok miktarda karbon dioksit gazı sebebiyle,

⁴⁹ Şen, Z. (2006). A.g.e., s.21

atmosferdeki gaz dengesi bozulmuş; küresel ısınma dünyadaki yaşam için tehlike oluşturmaya başlamıştır. Aşırı ısınmanın sonucunda iklimler bozulacak ve düzensiz hale gelecektir. Kıyıların sular altında kalması, şiddetli fırtınaların kopması, su taşkınlarının olması ve şiddetli sağanak yağmurlar sonucu oluşan sellerle ekili ve dikili alanların, yerleşim yerlerinin tahrip olması olağan hale gelecektir. Bunun örneklerini ülkemiz de dahil, bir çok ülke şimdiden yaşamaya başlamıştır”⁵⁰.

Küresel ısınma, ilk olarak 9 Mayıs 1992’de Birleşmiş Milletler’in kabul ettiği "İklim Değişikliğine Yönelik Çerçeve Sözleşmesi" ile resmîyet kazanmıştır. Beş sene sonra 11 Aralık 1997’de Kyoto Protokolü yazılmış ve 2005 Şubatı’nda yürürlüğe girmiştir.

Bu protokole göre, ülkeler sera etkisi yaratan gazları daha az üretmeye söz vermektedirler. Ama protokol amacına ulaşamadı. Çünkü bu gazların yüzde 36.1’ini üreten ABD ile %2’sini üreten Avustralya protokolü imzalamamıştır. Gelişmekte olan ülkelere bir kısmı da protokole katılmamıştır. Bu ülkelere bir tanesi de Türkiye’dir.

ABD, kendi ulusal çıkarlarını öne sürerek protokolü imzalamayı reddetmiştir. Bush yönetimi, enerji fiyatlarını artıracığı ve ABD’de 5 milyon kişiyi işsiz bırakacağı gerekçesiyle Kyoto Protokolü’ne karşı çıkmıştır. Protokolü Avrupa Birliği ülkelerinin tamamı imzalamıştır. “Bu protokole göre;

- Atmosfere salınan sera gazı miktarı % 5'e çekilecektir.
- Endüstriden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuat yeniden düzenlenecektir.
- Daha az enerji ile ısınma, daha az enerji tüketen araçlarla uzun yol alma, daha az enerji tüketen teknoloji sistemlerini endüstriye yerleştirme, ulaşımda, çöp depolamada çevrecilik temel ilke olacaktır.
- Atmosfere bırakılan metan ve karbondioksit oranının düşürülmesi için alternatif enerji kaynaklarına yönelinecektir.
- Fosil yakıtlar yerine örneğin bio dizel yakıt kullanılacaktır.

⁵⁰ Durmazuçar, V. (2002). A.g.e., s.29

- Çimento, demir çelik ve kireç fabrikaları gibi yüksek enerji tüketen işletmelerde atık işlemleri yeniden düzenlenecektir.
- Termik santrallerde daha az karbon çıkartan sistemler, teknolojiler devreye sokulacaktır.
- Güneş enerjisinin önü açılacaktır.
- Nükleer enerjide karbon oranı sıfır olduğu için dünyada bu enerji ön plana çıkarılacaktır.
- Fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınacaktır⁵¹.

1.4.3.1. Küresel iklim değişikliğinin dünyadaki etkileri

Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wildlife Fund) tarafından yapılan araştırmaya göre, küresel ısınma bu yüzyılın sonuna kadar bitki ve hayvan türlerinin üçte birini tehdit etmektedir. Nadir görülen türler ve bölünmüş ekosistemler şimdiden kirlilik ve ormanların yok edilmesinden dolayı tehdit altında ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Küresel ısınmanın etkileri en yüksek zirvelerden, okyanusun derinliklerine, Ekvator'dan kutuplara kadar hissedilmektedir. Küresel ısınmanın etkileri gezegenin her yanında görülmekte, milyonlarca insan sel, kuraklık ve susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Avustralya'da 2002 yılında yaşanan şiddetli kuraklığın ana nedeninin küresel ısınma olduğu belirtilmektedir. California kıyılarında yüzlerce deniz kuşunun, denizlerin ısınması sebebiyle besin kıtlığı yaşamalarının sonucunda öldüğü görülmüştür. Okyanuslardaki ısının artmasıyla mercan kayalıklarının büyük zararlar gördüğü belirlenmiştir. Avustralya'daki Great Barrier Reef, sürdürülebilir olmayan balıkçılık yöntemleri, yapılaşma ve iklim değişikliği yüzünden çok yakında kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır⁵².

⁵¹ Çelik, K. (2007). Küresel Isınma ve Etkileri
<http://www.kureselisinmaveetkileri.com/2007/04/kresel-isnmann-dnya-zerindeki-etkileri.html>

⁵² Çelik, K. (2007). Küresel Isınma ve Etkileri
<http://www.kureselisinmaveetkileri.com/2007/04/kresel-isnmann-dnya-zerindeki-etkileri.html>

“1997 yılında Ohio nehrinin taşması sonucu 30 kişi ölmüş ve 500 milyon dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir. Atlantik kıyılarında şiddetli fırtına sonucu 1990 yılında 77 kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce kişi evsiz kalmıştır. Venezuela’da 1972 yılında 6 adet olan buz dağlarından şu anda 2 tane kalmıştır. Hindistan’ da Mayıs 1998’ de aşırı sıcaklardan 2500 kişi ölmüştür”⁵³.

Bütün bu örnekler küresel ısınmanın önümüzdeki yıllarda yaratabileceği felaketlerin habercisi gibidir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde gelecekte, küresel ısınmaya bağlı olarak su sorunu, insan hayatını tehdit eden en önemli sorun olacaktır.

1.4.3.2. Küresel iklim değişikliğinin Türkiye’deki etkileri

İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü’nün, küresel ısınmanın Türkiye üzerindeki etkilerine ilişkin hazırladığı senaryoya göre; küresel ısınma aynı şekilde devam ederse, 2070’te Türkiye genelinde sıcaklıkların 6 derece kadar yükselmesi ve canlı türlerinin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması beklenmektedir. Prof. Dr. Nüzhet Dalfes, Türkiye’nin küresel ısınmayla mücadele karşısındaki tutumunu, “İlk defa bir yerde Türkiye Cumhuriyeti hükümeti bizden bilgi talep eder durumda oldu. Bu tabii bizi çok sevindirdi ama Türkiye bu açıdan geç kalmış bir ülke” sözleriyle eleştirmiştir.

DSİ (Devlet Su İşleri) hazırladığı raporlarda, susuzluk sorununun ciddi boyutlara ulaştığını, barajlarda su kalmadığı gibi, göllerimizin de kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirtmektedir.

Bilim adamlarına göre küresel ısınma önlenemediği takdirde Türkiye’yi 100 yıl içinde çok büyük kuraklık tehlikesi beklemektedir. Yağışlar azalınca, başta GAP bölgesi olmak üzere, tüm nehirlerin taşıdığı su miktarı düşeceği, buna bağlı olarak baraj göllerinin su seviyesinin azalacağı, hidroelektrik enerji üretiminin ciddi oranda aksayacağı değerlendirilmektedir. Yüksek basınç kuşağının kuzeye kaymasıyla birlikte, ülkemizde hakim olabilecek tropikale benzer bir iklimin; düzensiz, ani ve

⁵³ Durmazuçar, V. (2002). A.g.e., s. 29

şiddetli yağışlar, seller, hortum, kasırga, heyelan ve erozyona yol açma tehlikesi olduğu belirtilmektedir. Kasırga ve fırtınaların tetikleyeceği seller can ve mal kaybına neden olabilecektir.

Isınmayla birlikte denizlerimizdeki su akıntılarının ve sıcaklık rejimlerinin değişmesi, balıkların göç yollarının bozulması, kuru kesimlerde yüksek sıcaklıklarla birlikte orman yangınları ile tarımsal hastalık ve tarım zararlılarında büyük artışlar görülmesi gelecekte Türkiye’de görülebilecek tehlikelerdir. Kavurucu sıcaklar ve kuraklığın, tarımsal ürünlerin hem çeşidinin hem de miktarının azalmasına neden olacağı değerlendirilmektedir.

Küresel ısınmanın neden olduğu sorunların ve oluşturduğu riskin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amaçlı Meclis Araştırma Komisyonu 3 aylık çalışmasını bir taslak raporda toplamıştır. 18 toplantı yapan komisyon, konu hakkında bilgi edinmek üzere akademisyenler, ilgili kamu ve özel kuruluşlarından yetkililer ile sivil toplum kuruluşlarından temsilciler davet ederek görüşlerini almıştır. Mayıs 2007’de Küresel ısınmayla ilgili Meclis Araştırma Komisyonu’nun hazırladığı taslak rapor tamamlanmıştır.

Raporda, iklim değişikliğinin, Türkiye'deki tüm sektörleri, ekolojiyi ve kalkınmayı etkileyeceği vurgulanmıştır. Sera gazı salınımını azaltma konusunda halkın tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik özellikle enerji ve su tasarrufu konusunda bilinçlendirme ve eğitim çalışması yapılması gerektiği vurgulanarak, enerji arz güvenliğinin artırılmasına yönelik politikaların, verimlilik, temiz teknolojiler, yerel enerji ve tasarruf merkezinde şekillendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Taslak raporda, su kaynaklarının korunmasına yönelik alınması gereken önlemlere de yer verilmiştir. Su kaynaklarının bütün sektörleri etkileyeceği vurgulanan raporda, az su tüketen teknolojilerin teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Su kaynaklarının tek elden yürütülmesinin önemine değinilmiş, tarımda klasik sulama yöntemlerinin acilen değiştirilerek, kapalı sistem damlama

yöntemlerine geçilmesi ve bu tür yatırımların teşvik edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁵⁴.

İklim değişikliğinin, sel felaketlerinin sıklığını, şiddetini ve etkileme alanını değiştireceği, bu nedenle risk haritalarının oluşturulması gerektiği ifade edilerek, yeraltı sularının korunmasına yönelik de acil tedbir alınması istenmiştir.

Tarım sektöründe ise sığağa dayanıklı, Türkiye'de yetişebilen yüksek fayda sağlayacak bitki çeşitlerinin belirlenmesi ve bunların üretiminin desteklenmesi gerektiği vurgulanarak, küresel ısınmada etkili olan azot emisyonunun kontrolüne yönelik gübre üretimi ve kullanımının kontrol altına alınması gerektiği kaydedilmiştir.

Ulaşım sektöründe ise şehir içi toplu taşımacılıkta demiryolu ve denizyolu taşımacılığının paylarının artırılması ve yerel yönetimlerin bu konuda desteklenerek teşvik edilmesi önerilmiştir.

Hidrojen ve biyoetenol gibi alternatif yakıtların kullanımına ilişkin hazırlık yapılması gerektiği vurgulanan taslak raporda, eski araçların trafikten çekilmesi amacıyla taşıtların bakım ve ayar durumlarının denetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır⁵⁵.

Türkiye son zamanlarda geç de olsa küresel ısınma tehlikesinin farkına varmıştır. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapılarak özellikle insanların su kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi ve atmosfere zararlı gazlar salgılayan ürünleri kullanmamaları sağlanmaktadır.

⁵⁴ TBMM Haber Sitesi, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=42440 (29 Mayıs 2007)

⁵⁵ TBMM Haber Sitesi, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=42440 (29 Mayıs 2007)

1.5. SU VE STRATEJİ

21 nci yüzyılda azalan kaynaklar, buna karşın artan ihtiyaçlar ile dünya konjonktüründeki değişiklikler, her adımın daha dikkatli atılmasını gerekli kılmaktadır. Bilinçli olarak planlanmamış her adım yarardan çok zarar getirme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla bugün ülkeler her faaliyette izlemeleri gereken metotları en ince detaylarına kadar planlamaktadırlar. Türkiye'nin de gelişmiş dünya ülkeleri arasındaki yerini alabilmesi için hesaplanmış adımlar atması, olayların peşinden sürüklenmek yerine olayları yönlendiren bir yaklaşımı benimsemesi gereklidir.

Günümüzde su, hayati değeri gün geçtikçe artan ve ona sahip olan ülkelere çok önemli avantaj sağlayan bir faktördür. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en temel madde olan su, ekonomilerin gelişiminde ve çevrenin korunmasında yine aynı önemi taşımaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi hayatın kaynağı olan suyun alternatifi bulunmamaktadır.

Ayrıca, tarımda su kaybını azamiye çıkararak ilkel sulama tekniklerinin kullanılmakta olması, ekonomik olmayan tarım arazilerinin işlenmesinde ısrar edilmesi, su konusunda gelecekte beklenen büyük sıkıntıyı daha da artırmaktadır. Bu nedenle su kaynaklarına sahip olan ülkeler suyu ekonomik ve stratejik bir koz olarak algılamaya başlamışlardır.

Petrol kaynaklarının yakın bir gelecekte tükenme riski, bu kaynakların kullanımının pahalıya mal olması, termik ve nükleer santrallerin çevre sorunlarına sebep olması, daha az riskli ve çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarını geliştirmeyi zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde stratejik önemi haiz akarsular, bu sorunları ortadan kaldıracak çareler olarak kendilerinden yararlanılması gereken hidroelektrik enerji kaynaklarıdır. Türkiye gibi petrolü az olan, enerjide dışa bağımlı

olan bir ülke, sanayisini geliştirmek, artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için elindeki su avantajını ve su kozunu en iyi şekilde kullanmak zorundadır.

Dünya nüfusu her gün 250.000 kişi artmaktadır. 1950 yılında 2.7 milyar olan dünya nüfusu, 1990 yılında 5.29 milyara ulaşmıştır. Yapılan tahminler, dünya nüfusunun 2050 yılında 10.6 milyar olacağını göstermektedir. Nüfus artışı ile birlikte, zaten kıt olan su kaynaklarının daha fazla insan tarafından paylaşacağı bu durumdan anlaşılmaktadır⁵⁶. Sonuçta dünya nüfus artışı öylesine fazladır ki, kişi başına düşen suyun miktarı dünya üzerinde 1850 yılında 33.300 m³/yıl iken, bugün bu rakam 7069 m³/yıl olmuştur. Dünya nüfusunun her yıl 80 milyon arttığını kabul etsek ve yıllık ortalama kişi başına su kullanımını 800 m³ ile sabit kılsak bile, her yıl en azından Fırat büyüklüğünde su kaynağı yaratmamız gerektiği hesap edilmektedir⁵⁷.

Küresel ısınmanın bu şekilde devam etmesi sonucunda, dünyamızı daha sıcak günler beklemektedir. Aşırı ısınmayla birlikte anormal iklim değışiklikleri meydana gelecektir. Bunun örneklerini ülkemizin de içinde olduğu bir çok ülke yaşamaya başlamıştır.

Günümüzde, su kaynaklarının kullanılması yönünde en büyük baskı, daha önce de ifade edildiği gibi, sürekli artan nüfus ve tarımda bilinçsizce yapılan aşırı su kullanımından kaynaklanmakta ve bu durum politikacıları, su meselesini devamlı gündemde tutmaya zorlamaktadır. Bilim adamları, önümüzdeki on yıl içerisinde pek çok ülkenin 1970-80'li yıllarda sahip oldukları suyun ancak yarısına sahip olacaklarını, su ihtiyacının iki kat artabileceğini hesaplamaktadırlar. Su kaynakları kısıtlı olan Orta Doğu ülkelerinde durumun daha da kötü olacağı değerlendirilmektedir.

⁵⁶ Bilen, Ö. (2000). A.g.e., s.47

⁵⁷ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s. 43

Su kıtlığının en çok hissedildiği yer olarak bilinen Orta Doğu'da, su petrolden daha kıymetli olup, insan hayatının temel ve en önemli yapı taşı teşkil etmektedir. Orta Doğu ülkeleri subtropik iklim kuşağında yer almaktadır. Dolayısıyla yıllık toplam yağışın en az % 80'i buharlaşarak kaybolmakta, toprağa işleyen su miktarı insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Bu nedenle su, Orta Doğu ülkelerinin en önemli ve hayati bir meselesini oluşturmaktadır. Bazı ülkelerde su, hesapsız ve israf ölçülerinde kullanılmaya devam edildikçe önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde ciddi su krizleri yaşanacağı düşünülmektedir. Orta Doğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımdan dolayı tükenmeye yüz tutması, bölgedeki birçok ülkeyi yakın gelecekte su yoksulu ülkeler safına sokacağı hesap edilmektedir.

Su, Orta Doğu'da tarihin en eski çağlarından beri insanlar için hayati önemi haiz bir unsur olmuştur. Bölgede su kaynakları azdır ve bu nedenle de çok kıymetlidir. Bölgenin büyük bir bölümü sürekli akan sulardan mahrumdur. Mevcut kaynakları da nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, çölün ve çorak arazilerin tarıma açılması ve israfa kaçan sulama yüzünden hızla daralmaktadır. Bu durum, Ortadoğu'nun su kıtlığından zarar görecektir hassas bölgelerin en başında yer almasına neden olmaktadır. Su ona sahip olanlar için, bir güç ögesi, yeterince suyu olmayanlar içinse milli güvenliği sarsacak en önemli unsur olarak görülmektedir.

Su uzmanlarından Peter Rogers da “su petrole yakın bir kıt kaynak olarak görülmeye başlanmaktadır” sözleriyle suyun kazanmakta olduğu önemi belirtmiştir.

Dünya üzerinde sınırlı olan ve kontrol altında bulundurmaya istenen her doğal kaynak gibi, su da özellikle bölgesel ölçekte stratejik bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Bu yeni değerlendirmeler ışığında stratejik bir madde olarak suyun, elde bulunduran için, milli güç unsurlarını da olumlu yönde etkileyebileceği öngörülmektedir.

Bugüne kadar yapılan tanımlamalarda “milli güç; bir devletin milli menfaatlerini sağlamak ve milli hedeflerini elde etmek için kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askeri, siyasi ve idari, psiko-sosyal ve teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamı”⁵⁸ şeklinde ifade edilmekteydi. Ülkeler milli güvenlik politikalarının temeli olarak değerlendirdikleri milli gücün bütün unsurlarına yatırım yapma eğilimindeydi. Gittikçe daralan ekonomik kaynaklar ülkelerin yatırım yapacağı alanı sınırlamaya başladığı için, ülkeler güvenliklerini en üst düzeyde gerçekleştirebilecekleri milli güç unsurlarına yatırım yapmaya veya yeni bir güç aramaya başlamışlardır. Ülkeler aynı askeri pakt veya siyasi-ekonomik organizasyon içinde olsalar bile diğerlerine karşı kullanabilecekleri bir güç unsurundan vazgeçmek istememektedirler. Avrupa Birliği’nden ayrı olarak Almanya’nın Orta Doğu petrol bölgesinde bir üs devlete sahip olmak istemesi⁵⁹ Rusya’nın askeri gücü elinde bulundurmamak istemesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Milli güç unsurlarından sayılan ekonomik güçten bahsederken, bir ülkenin emek, sermaye ve doğal kaynakları dikkate alınmaktadır. Doğal kaynaklar coğrafyanın insanlara sunduğu en önemli zenginliklerdendir. Bu kapsamda bazı bölgeler insanlığın gelişimine büyük katkılar sağlarken bazı bölgeler de geri kalma sebeplerini oluşturabilmektedir.

Petrolün enerji kaynağı olarak insanlığın gündeminde yer alması ile birlikte mücadele alanı petrol hammaddesi ve petrol bölgelerine yönelmiştir. Günümüz dünyasında ise mücadele alanı arazi, kömür, petrol gibi tek boyutlu olmaktan çıkmıştır. Daralan tüm kaynaklar, ülkelerin bir diğerine karşı kullanılabileceği bir

⁵⁸ Tanyeli, C. (1990). *Milli Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, s.56

⁵⁹ Dinçyürek, A. (1997). *Yeni Bir Strateji: Hidrostrateji*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, s.37

güç unsuru haline gelmektedir. En hızlı daralan ve insanlığın ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen doğal kaynak ise sudur.

Su ve toprak kalkınma çabalarında ilk başvuru kaynakları olma özelliklerini geçmişte olduğu gibi günümüzde de korumaktadırlar. Avrupa'nın kalkınmasında Ren, Sen ve Tuna akarsuları enerji, taşımacılık, sulama ve toprak kaynaklarına dayalı bölgesel kalkınma örneklerindedir. ABD'de Tennessee Irmağı ve kolları üzerinde gerçekleştirilen Tennessee Vadisi Bölgesel Kalkınma Projesi ile Kurak Batı olarak anılan Güneybatı ABD'de Colorado akarsuyu ve kollarına dayalı sulama ve enerji amaçlı kalkınma çabaları diğer önemli örneklerdendir. Güneydoğu Avustralya'da Karlı Nehir, Murray Nehri ve Murrumbidgee Nehirleri ve kolları üzerinde gerçekleştirmeye çalışılan enerji ve sulama amaçlı Karlı Dağlar projesi ve Türkiye'nin Fırat ve Dicle akarsuları üzerindeki gerçekleştirmeye çalıştığı GAP, bu konudaki diğer güncel örneklerdendir⁶⁰.

Tüm bu özelliklerinden dolayı suyun tek başına güç olup olmadığı konusunda Alman yazar Von Hornigk şu görüşleri dile getirmektedir⁶¹; "... bir ulusun kudretli ve zengin olup olmaması, gücünün ve zenginliğinin büyüklüğüne ya da sağlamlığına değil, esas olarak komşularının aynı şeylere kendisinden daha çok, ya da daha az sahip olmasına bağlıdır."

Bu açıdan bakıldığında Türkiye şu anda su konusunda komşularına nazaran bir üstünlüğe sahiptir. Bölge akarsularından en önemli ikisi Türkiye'de doğmakta ve bu da Türkiye'ye bu kaynaklar üzerinde etkili bir kontrol sağlama imkanı vermektedir. Gerek GAP barajlarının su toplama kapasitesi, gerekse Barış Suyu Projesi ve Manavgat'tan Orta Doğu'ya su satma düşüncesi, suyun Türkiye açısından tek başına güç kaynağı olarak kullanılabilmesinin göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

⁶⁰ Tomanbay, M. (1998). A.g.e., s.2

⁶¹ Dinçyürek, A. (1997). A.g.e., s.39

Strateji, genel anlamıyla gücün hazırlanması, düzenlenmesi ve kullanılması sanatıdır⁶². Su tek başına bir güç unsuru olarak değerlendirildiğinde, diğer milli güç unsuruyla birlikte milli stratejinin oluşumunda göz önüne alınması gerekli bir parametredir.

Doğal kaynaklara tek başına sahip olmak yeterli değildir. Bu kaynakların milli hedef ve menfaatler doğrultusunda yönlendirilmesi gereklidir. İşte bu noktada Türkiye'nin su stratejisi kavramını geliştirmesi ve su kaynaklarını kullanırken bu stratejiyi uygulaması gereklidir.

1.6. SU VE GÜVENLİK

Her devlet kendi varlığına yönelik, devamlılığını ve bütünlüğünü hedef alan iç ve dış tehditlere karşı; var oluşundan itibaren bir güvenlik politikası tespit etmek ve uygulamak durumundadır. Milli Güvenlik Politikası; devletlerin; kendi anayasal düzenlerinin, milli varlıklarının, bütünlüklerinin, uluslar arası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil olmak üzere bütün menfaatlerinin ve ahdi hukuklarının her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunmasını ve kullanmasını belirleyen tedbirler⁶³ olarak tanımlanmaktadır. Devletler milli güvenlik politikalarını oluştururken ana unsur olarak milli güçlerini kabul ederler. Su da, daha önceki bölümde incelendiği gibi yeni bir güç unsuru olma yolundadır. Mili güvenlik politikasına etki eden diğer bir unsur da uluslar arası ve bölgesel tehdit durumudur.

Günümüz tehdit değerlendirilmesi, askeri tehdidin yanı sıra, ekonomik, kültürel ve çevresel tehditleri de içermek zorundadır. Çevresel sorunların ortaya çıkardığı tehdit, tüm insanlığa yönelik olduğundan ve gittikçe önem kazandığından 21 nci yüzyılda milli güvenliğin en önemli unsuru olmaya adaydır. Güvenlik kavramı başlangıçta devletin korunması, kollanması ve dolayısıyla silahlı güçle sınırlı kalmış, ancak daha sonra değişime uğrayarak beslenme, barınma, sağlık, eğitim gibi temel gereksinimlerin tümünü kapsar hale gelmiştir. Güvenlik kavramı çevreyi de içerecek

⁶² Tanyeli, C. (1990). A.g.e., s.49

⁶³ Tanyeli, C. (1990). A.g.e., s.29

biçimde yeniden tanımlanırken, küresel çevre sorunlarının sınır tanımaması nedeniyle güvenlik de ulusal düzeyde sınırlı kalmayıp, bölgesel hatta küresel nitelik kazanmıştır. Bu yüzden kendi başına bir çevresel güvenlik anlayışından söz etmek mümkündür. Güvenliğin çevre unsurunu da içerip içermediği konusunda akademisyenler arasında görüş birliği yoktur. Ancak, 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri II. Konferansı'nda (HABİTAT II) sivil toplum kuruluşlarının Genel Kurula sundukları deklarasyonda, güvenliğin sadece askeri güç olarak değil; ekonomik, ekolojik, kültürel, sosyal ve bireysel güvenlik olarak yeniden tanımlanması gerektiği yer almıştır⁶⁴. Bu anlayış, yukarıda tanımlanmış olan klasik güvenlik anlayışından farklılıklar içermektedir. Çünkü tehdit algılamasında bir dış güçten bahsetmek mümkün değildir.

Çevresel güvenlik anlayışı doğal kaynakların tükenmesi ile doğabilecek çatışmalar ile toplumsal ve ekonomik kayıplar yaşanması endişesinden doğmuştur⁶⁵. Kıt kaynaklar yüzünden meydana gelen çatışmalar yeni bir olgu değildir. Yeni olan, bu çatışmalara yalnız petrol gibi kolaylıkla yenilenemeyen ve doğada kısıtlı bulunan kaynakların değil, su gibi yenilenebilen ancak gerekli önlemler alınmazsa nitelik ve nicelik olarak yetersizleşebilecek doğal kaynakların da yol açabileceği gerçeğidir. Toronto Üniversitesi profesörlerinden Thomas F. Homer-Dixon'a göre gelecek savaşlar ve iç ayaklanmalar su, gıda, orman gibi yenilenebilen doğal kaynak kıtlığından çıkacaktır⁶⁶.

Su yaşamsal önemi nedeniyle, kıtlığı halinde devletlerin güvenliğine yönelik bir tehdit unsuru haline gelebilmektedir. Dünya üzerinde kullanılabilir tatlı su kaynakları yalnız bir ülkenin sınırları içinde kalmıyorsa, diğer bir deyişle sınır aşıyorsa, bunların yönetimi kıyıdaş ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirileceğinden veya planlandığından, ülkeler arası gerginliğe neden olabilmektedir. İhtiyaç duyulan su arzını elde etmeyi ve korumayı içeren su

⁶⁴ Kuleli, S. (2001). *Su Kaynakları ve Sınır aşan Sular*, Harp Akademileri Konferans Notları, İstanbul

⁶⁵ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s.19

⁶⁶ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.43

güvenliği, her ülkenin varlığını sürdürme önceliğinde ele aldığı bir konudur. Çünkü, su güvenliği olmayan bir ülkenin sosyal, ekonomik ve politik istikrarı tehlikededir.

BM'nin 1978 yılında yayınladığı bir çalışmada 214 tane uluslar arası su havzasından bahsedilmektedir⁶⁷. Bu rakam, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra yapılan bir çalışmada 261 olarak açıklanmıştır⁶⁸. Söz konusu uluslar arası su havzalarının bazıları su kıtlığı içinde olan ülkeler tarafından paylaşılmaktadır. Bu yüzden su kaynaklarının paylaşımı ülkeler arası ilişkileri gerginleştirmektedir.

Su, ülkelerin dış politikalarında ulusal varlıklarını sürdürme ölçeğinde yer verdikleri ve gerektiğinde silahlı çatışmayı göze alabildikleri bir doğal kaynaktır. Tarihte bilinen en eski su çatışması M.Ö. 4500 yıllarında Mezopotamya kentleri Lagas ve Umma arasındadır⁶⁹.

Irak ve Suriye, 1975 yılında Suriye'nin Tabka barajı için su tutma işlemi sırasında savaşın eşiğine gelmişlerdir⁷⁰.

Pek çok batılı araştırma enstitüsünün yaptığı çalışmada (tablo 1.1) su paylaşım sorunundan dolayı çatışma riskinin en yüksek olduğu beş nokta; Moritanya-Senegal, Türkiye-Suriye, İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklar, Etiyopya-Mısır, Mısır-Libya olarak tespit edilmiştir. Burada dikkati çeken bir husus da sorunlu su havzaları tablosunda belirtilen Avrupa, Asya, Amerika, Afrika kıtalarından pek çok ülke bulunmasına rağmen, batılı uzmanlarca yapılan araştırmalarda nedense sadece Orta Doğu bölgesindeki su anlaşmazlıklarının çatışma sebebi olarak gösterilmesidir.

⁶⁷ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s.72

⁶⁸ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.44

⁶⁹ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s.71

⁷⁰ Toklu, V. (1999). *Su Sorunu Uluslar Arası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitap Evi, Ankara, s.113

Türkiye'nin sınırlarının bir kısmının da akarsular tarafından çizilmiş olduğu göz önüne alındığında suyun ulusal güvenliğimize oluşturabileceği tehdidin boyutları ortaya çıkmaktadır. Fırat ve Dicle dışında, sınır oluşturan ve sınır aşan akarsular ile ilgili herhangi bir anlaşmazlık hali hazırda söz konusu olmadığından, bahse konu akarsular bir tehdit unsuru olarak algılanmamaktadır

Tablo 1.3 Sorunlu Su Havzaları

SU HAVZASI	SORUNLU ÜLKELER	SORUNUN NEDENLERİ
Nil	Etyopya, Sudan, Mısır	Siltasyon, nehir taşması, Su çevrilmesi
Fırat, Dicle	Türkiye, Suriye, Irak	Barajlar, su akışının Azalması,tuzlanma, Hidroelektrik
Ürdün, Yarmuk, Litani, Batı Şeria Yer altı suları	Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin Yönetimi	Su akışının değiştirilmesi ve azalması, yer altı sularının çekilmesi, tuzlanma
İndus, Jelum, Cenab, Ravi, Beas, Sutlej	Hindistan, Pakistan	Sulama
Ganj Brahmaputra	Hindistan, Bengladeş	Siltasyon, taşıma, su akışının değiştirilmesi ve azalması
Salween/Nu Jiang	Burma, Çin	Siltasyon, taşıma
Mekong	Laos, Kamboçya, Tayland, Vietnam	Su akışının azalması, taşıma, sulama, hidroelektrik
Parena	Arjantin, Brezilya	Baraj, su basması
Luaca	Bolivya, Şili	Baraj, tuzlanma
Rio Grande Colorado	A.B.D., Meksika	Kimyasal kirlenme, su akışının azalması, tuzlanma
Büyük Göller	Kanada, A.B.D.	Su transferi
Ren	İsviçre, Fransa, Almanya, Hollanda	Endüstriyel kirlenme
Maas, Schelde	Belçika, Hollanda	Endüstriyel kirlenme,tuzlanma
Tuna	Avusturya, Slovakya, Macaristan	Su akışının değiştirilmesi, Hidroelektrik
Szamas	Macaristan, Romanya	Su kullanımı

Kaynak: Pamukçu, K. (2000) *Su Politikası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.76.

1.6.1. Orta Doğu'nun Siyasi ve Sosyal Yapısının Güvenlik Boyutuna Etkisi

İlk yazılı medeniyetlerin beşiği ve tek Tanrılı dinlerin doğduğu yer olan Orta Doğu, dünyanın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar çelişkili görüşleri de besleyen bir tarihi derinliğe sahiptir. Bölgede; Araplar, İranlılar, Kürtler, Yahudiler, Kıptiler, Beluciler ve Asurilerden oluşan etnik çeşitlilik dinsel açıdan da kendini göstermekte, bölge nüfusunun %92'sini⁷¹ oluşturan Müslümanlarla birlikte Hıristiyanlar ve Yahudiler, hem farklı mezhep yapılarıyla hem de değişik ülkelere dağılmış olmaları nedeniyle karmaşık bir durum sergilemektedirler.

Bölgenin 1 nci Dünya Savaşı sonrası coğrafyasında, dikkati çeken nokta, sınırlar çizilirken hatta yeni devletler kurulurken yöre halkına hiç danışılmamış olmasıdır. İngiliz ve Fransızlar tarafından ve onların menfaatlerine uygun olarak yaratılan Arap devletleri arasında, doğal bir denge mevcut değildir. Örneğin; bölgenin güneydoğusunda yer almış olan Suudi Arabistan'ın 12 milyon nüfusuna ve kişi başına 7500 ABD Dolarına ulaşan milli gelirine ve geniş petrol kaynaklarına karşı, batıda 50 milyona yakın nüfusu ve kişi başına 1100 ABD Doları milli geliri ile Nil deltasına sıkışmış olan Mısır yer almaktadır⁷².

Bunların yanı sıra, dünya petrol rezervinin üçte ikisine⁷³ sahip olması nedeniyle büyük güçlerin petrolü kontrol altında tutmak için uyguladıkları tarihten gelen böl, parçala, yönet politikaları, büyük güçlerin dışında kendini bölgede biraz güçlü gören her devletin etnik, dinsel, ideolojik sebeplerle diğerinin iç işlerine karışması uyuşmazlıkların diğer bir nedenidir.

⁷¹ Toklu, V. (1999). A.g.e., s.97

⁷² Şen, S. (1993). A.g.e., s.436

⁷³ Kocaoğlu, M. (1995). *Uluslar Arası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s.176

Orta Doğu'nun istikrarsızlığı besleyen bu yapısı, su sorununda belki tek başına bir çatışma sebebi olmayabilir; ancak diğer uyuşmazlıklarla birlikte birleşik bir krize neden olabilecek niteliktedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRAŞAN SULARDAN FAYDALANMA HAKKI VE ULUSLAR ARASI HUKUK

Suyun giderek uluslar arası önem kazanması ve ülkeler arasında çatışma ve anlaşmazlık konusu olması, ülkelerin uluslar arası veya sınır aşan sular üzerinde ciddi bir hak arayışı içine girdiklerini ve buna paralel olarak da önemli sorunların yaşandığını göstermektedir.

Su kullanımı/paylaşımı ya da su hakları konusunun, ülke içinde bireyler arası, grup ya da birimler arası boyutu da vardır ve doğal olarak bu sorunları çözmek için tarih boyu her ülke veya toplum bir düzenleme getirmiştir. Kısaca “ulusal su hukuku” olarak tanımlanan bu düzenlemelerin ilke ve içeriği, doğal olarak ülkeden ülkeye değişiklikler taşımaktadır. Henüz düzenli veya yazılı bir kurallar bütünü olmadiği dönemlerde ise, suyun önemi, su kullanımı ve su hakları konuları, inançlar ve dini kurallar çerçevesinde tanımlamıştır. Tarihin hemen her döneminde, su bütün dinlerde kutsal sayılmış, suyun korunması, kullanılması ve paylaşılması ağırlıklı olarak bu inanca dayandırılmış, böylece sorun çıkmaması için çaba sarf edilmiştir⁷⁴.

Bugünkü uluslar arası hukuk düzeninde devletlerin egemenliği ve eşitliği hala temel ilkeyi oluşturmaktadır. Devletler, kendi aralarında kendilerini bağlayıcı kuralları birlikte koyma yoluna gitmekte ve anlaşma yapmak suretiyle, bağlayıcı kurallarını oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla böyle bir düzen içinde, gerek Türkiye için, gerekse Orta Doğu’daki tüm su sorunları için gerekli olan kuralların oluşturulmasına çalışılmaktadır⁷⁵.

Devletlerin, ülkelerinde bulunan sınır aşan sular veya su sistemleri ile ilgili hak ve yükümlülüklerini belirleyen kapsamlı kural veya ilkeler henüz tamamen şekillenmiş değildir. Çeşitli sınır aşan sular için kıyıdaş ülkeler arasında varılmış

⁷⁴ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s. 23

⁷⁵ Akmandor , N. vd, (1994). *Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*, TESAV Yayınları, Ankara, s.40

anlaşmalar mevcuttur. Fakat bu anlaşmalardan hiçbirini başka bir sınır aşan nehre aynen uygulamak mümkün değildir. Her bir değişik koşul ve durumları yansıtan ve bazen benzer sorunlara dahi farklı çözümler getiren bu anlaşmalar genel kabul görmüş, hukuk kurallarının oluşumunu sağlayamamıştır⁷⁶.

Sınır aşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımı alanındaki çalışmalar içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında başlamıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi Uluslar Arası Hukuk Derneği'nin 1966 tarihinde benimsediği Helsinki kuralları ile Birleşmiş Milletler Uluslar Arası Hukuk Komisyonu'nun 1991 tarihli raporudur. Bu raporda; su yolları uluslar arası su toplama havzaları itibariyle ele alınmıştır. Söz konusu kurallarda sınır aşan havza sularının hakça ve makul bir şekilde kullanımının gerektiği belirtilmiştir. Uluslar Arası Hukuk Komisyonu'nun 1991 yılında Birleşmiş Milletler 6 ncı Komisyonu'nda yapılan çalışmaların 5 nci maddesinde ise şu ifadeler yer almıştır; "Taraf ülkeler bir uluslar arası akarsuyun (veya akarsu sisteminin) kendi ülkelerinde kalan bölümünü hakça ve akılcı bir şekilde kullanacaklardır"⁷⁷.

Görüldüğü gibi önümüzdeki dönemde daha da stratejik hale gelecek olan su, sadece kaynakların yetersizliğinden değil, ülkeler arası bağlayıcı kurallar olmamasından dolayı da büyük sıkıntılar yaratacaktır.

2.1. FAYDALANMA HAKKININ KAPSAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Su sorununun çözümüne katkı sağlayabilecek yapılan çalışma sonuçlarından ortaya çıkan, sınır aşan suların ulaşım dışı kullanımı ile ilgili, literatürde ve uygulamalarda bazı doktrinler ortaya atılmıştır. Bu doktrinler bağlayıcı değildir.

⁷⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları (1997). *Sınır aşan Sular, Fırat-Dicle Havzası ve Güneydoğu Anadolu Projesi*, Ankara, s.6

⁷⁷ Uzun, T. (2002). *Kara Kuvvetleri Dergisi*, S.3, s.16-23

2.1.1. Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini

“Bu teoriye göre, bir devlet kendi toprakları üzerinde akan suları, diğer ülkelere vereceği zarar ve etkileri dikkate almaksızın, istediği şekilde kullanabilir. Karasal egemenlik teorisi olarak da adlandırılan mutlak toprak egemenliği teorisi, yukarı kıyıdaş ülke veya ülkelerin kendi sınırları dahilinde, aşağı kıyıdaş ülke veya ülkelerin gerçekliğini göz ardı ederek, devletlere özgürce sudan yararlanma yetkisi tanır”⁷⁸.

Mutlak Ülke Egemenliği Doktrinini, ilk olarak A.B.D. Başsavcısı Judson Harmon 1895 yılında ortaya atmıştır. Harmon’un A.B.D. ile Meksika arasında Rio Grande Nehri ile ilgili ortaya çıkan uyuşmazlıkta verdiği görüş, A.B.D. tarafından uzun süre yerleşmiş bir uluslar arası bir hukuk kuralı olarak ileri sürülmüş ve klasik bir şekle büründürülmüştür. Bu nedenle Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini, Harmon Doktrini olarak da anılmaktadır⁷⁹.

Harmon Doktrini, 19 ncü yüzyılın sonlarında sınır aşan ve/veya sınır teşkil eden akarsuların kullanımı konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklarda özellikle yukarı kıyıdaş durumunda bulunan birçok devlet tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır. Örneğin; A.B.D. gerek güney komşusu Meksika, gerekse kuzey komşusu Kanada’ya karşı; Avusturya Bavyera’ya karşı; Hindistan Pakistan’a karşı, Harmon Doktrinini benimsemiş ve bu görüşe uygun bir uygulamanın oluşmasına katkıda bulunmuşlardır⁸⁰.

Araştırmacılar arasında Harmon Doktrini’ni savunanlar bulunmasına karşılık, bir çok kişi bu görüşü benimsememektedir. Doktrinin ilk öne sürüldüğü zamanki sertliği ve kesinliği ile uygulanmasının sakıncalarına dikkat çekilerek, daha ılımlı bir tutum önerilmektedir.

⁷⁸ Kıran, A. (2005). *Ortadoğu’da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, Kitap Yayın Evi, İstanbul, s.185

⁷⁹ Tiryaki, O. (1994). A. g. e., s.24

⁸⁰ Harp Akademileri Komutanlığı (1994). *Ortadoğu’da Su Sorunu, Harp Akademileri Bülteni*, S.175, İstanbul, s.26

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sınır aşan suların faydalanma konusunda ülke egemenliğini savunan görüşlerin yerine “Kısıtlı/Sınırlı Ülke Egemenliği” anlayışının hakim olmaya başladığını görmekteyiz. Ancak bu kısıtlı egemenlik görüşlerinin temelinde de hukuki olmaktan çok, siyasi nedenler yatmaktadır. Kısıtlı ülke egemenliği konusundaki görüşlerde devletlerin aşağı veya yukarı kıyıdaş durumlarının önemli bir rol oynadığı gerçeği de gözden uzak tutulmamalıdır. Aşağı kıyıdaş durumunda olan devletler, yukarı kıyıdaş devletlerin faydalanma haklarının sınırlı olduğunu kanıtlayabilmek, sınır aşan suların faydalanma haklarının uluslararası hukuk karşısında nasıl ve ne ölçüde korunduğunu ortaya koymak için değişik görüşleri içeren başlıca üç doktrin ortaya koymuşlardır. Bu doktrinler, “doğal durumun bütünlüğü doktrini”, “ön kullanımın üstünlüğü doktrini” ve “adil kullanım doktrini” olup müteakip başlıklarda incelenmiştir⁸¹.

2.1.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal durumun bütünlüğü doktrinini sınır aşan suların faydalanma konusunda öne süren ve destekleyenlerin başında İsviçreli hukukçu Max Huber ile İngiliz hukukçu Oppenheim gelmektedir.

Bu doktrin, havzada bulunan bir ülkenin, nehir sularının diğer havza ülke veya ülkelerdeki doğal akış miktarını ve kalitesini değiştirecek her türlü faaliyeti yasaklayan bir davranışı savunur. Günümüzde Suriye, Irak, Mısır ve Bangladeş gibi ülkelerin tutumu bu doktrine yakındır⁸².

“Oppenheim, konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde belirtmektedir:

Ülke egemenliği sınırsız hareket sağlamaz. Ülke egemenliğine rağmen, devlet kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devletin ülkesinin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye, örneğin, kendi ülkesinde komşu ülkeye akmakla olan nehrin akımını durdurmaya ya da saptırmaya yetkili değildir. Ulusal olmayan nehirler, sınır teşkil eden nehirler ve uluslararası nehirler kıyıdaş devletlerden herhangi birinin denetimi

⁸¹ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.29

⁸² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1997). A.g.e., s.7

altında değildir; çünkü, bir milletler arası hukuk kuralı uyarınca, hiçbir devlet kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devlet ülkesinin doğal şartları aleyhine değiştiremez. Bu yüzden, devletin yalnız kendi ülkesinden komşu devlete akan bir nehrin sularını durdurması ya da saptırması değil, aynı zamanda nehir sularını, komşu devlete zarar verecek veya bu devletin nehrin akımından kendi ülkesinde faydalanmasını önleyecek şekilde kullanması da yasaklanmıştır⁸³.

Bu doktrinin kabul edilip uygulanması durumunda üç sonuç ortaya çıkmaktadır;

a. Uluslar arası akarsuyun aşağı kıyıdaş devletin ülkesinde yer alan kesimindeki suların fiziki niteliğinde yukarı kıyıdaş devlet herhangi bir değişiklik yapamaz.

b. Aşağı kıyıdaş devletin uluslar arası akarsuyun yukarı kıyıdaşça kullanılmasında veto etme hakkı vardır.

c. Aşağı kıyıdaş devletin hakları korunmaktadır⁸⁴.

Yukarı kıyıdaş ülkeye, kaynağı kendi ülkesinde olan akarsulardan faydalanma bu denli büyük kısıtlamalar getiren bu görüş, aşağı kıyıdaş devletler dışında pek kabul edilmemiş, yani genel bir kabul görmemiştir⁸⁵.

Harmon Doktrini ve Doğal Durumun Bütünlüğü Teorisi, iki aşırı ucu oluşturmaktadır. Açık ki, Harmon Doktrini'ni uluslar arası hukuk prensibi olarak kabul eden bir yaklaşımla, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini'ni savunan bir düşüncenin ortak çıkarlar üzerinde uzlaşmaya varması oldukça zor, belki de imkansızdır. Böyle bir durumda, güçlü olan haklılığını dayatacaktır⁸⁶.

⁸³ Kiran, A. (2005). A.g.e., s.190

⁸⁴ Durmazuçar, V. (2002). A.g.e., s.49

⁸⁵ Tiryaki, O. (1994). A.g.e.,s.29

⁸⁶ Kiran, A. (2005). A.g.e., s.191

2.1.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Bu doktrine göre, suları ilk kullanmaya başlayan kıyıdaş, mevcut kullanımı üzerinde, diğer kıyıdaşların hiçbir durumda etkileyip değiştirmeyecekleri mutlak bir hakka sahiptir. Kendi arazisindeki suları diğer kıyıdaş mal sahiplerinden önce kullanmaya başlayan sahibin, kaynak üzerindeki kullanımı devam ettiği sürece, yararlandığı sular üzerinde kazanılmış hakları mevcuttur. Zamanlamada ilk olan, hakta da ilktir (first in time, first in right) prensibine dayalı bu doktrin, 19 ncu yüzyılın ikinci yarısında, ABD'nin batı eyaletlerinde kural olarak benimsenmiş birçok açıdan da haklı eleştirilere maruz kalmıştır⁸⁷.

Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrinini genellikle aşağı kıyıdaş ülkeler arasında popüler olduğu görülmektedir; çünkü aşağı kıyıdaş ülkelerin, çoğunlukla yukarı kıyıdaş ülkelere ekonomik açıdan ve su kaynaklarından yararlanma anlamında daha ileride olduğu gözlenmektedir. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini, herhangi kıyıdaş bir devletin, diğerlerinden önce başlattığı faydalanmalara mutlak hak tanır. Böylece, söz konusu devletler, akarsudan faydalanmaya önce başladıkları için kazanılmış bir hak elde ederler. Ancak, bu kazanılmış hak kapsamında ülke topraklarına akan bütün sular girmez. Yalnız, fayda sağlayan, bir başka deyişle, fiilen ön kullanıma konu olan sular girer.

Mevcut kullanımların mutlak korunması bakımından devletlerin tutarlı ve genel bir tutumlarının bulunmadığı görülmüştür. Nitekim, Pakistan, Sudan, Mısır ve İran gibi devletlerin, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini'ne başvurarak, mevcut kullanımların dokunulmazlığını savunmalarına karşılık, Meksika, İngiltere ve A.B.D., mevcut kullanımlara mutlak dokunulmazlık tanınmayacağını ileri sürerek bu doktrini reddetmişlerdir.

Konuya ilişkin tek genel anlaşma olan, 1923 tarihli Cenevre Sözleşmesinin bir hükmü, mevcut kullanımlara mutlak dokunulmazlık tanınmayacağını açıkça

⁸⁷ Kiran, A. (2005). A.g.e., s.193

belirtmektedir. Özel anlaşmalar arasında da mevcut kullanımların korunmasını öngören kararlar çok azdır⁸⁸.

2.1.4. Adil Kullanım Doktrini

Devletler arasında popüler olan bu görüş, Uluslar Arası Hukuk Komisyonu tarafından da benimsenmiştir. Bu görüşe göre, her kıyıdaş ülke kendi sınırları içindeki uluslar arası sulardan yararlanma hakkına sahiptir; fakat bu kullanım adil olmalı, eşitlik ilkesi ile çelişmemeli ve aşağı kıyıdaş ülkelere zarar vermemelidir. Adil kullanımın temeli, 1966 yılında kabul edilen Helsinki Kuralları'na dayanmaktadır⁸⁹.

İlk bakışta, Adil Kullanım Doktrini, kapsadığı kurallar açısından, nazari olarak, hem yukarı-kıyıdaş devletin hem de aşağı-kıyıdaş devletin yararlanabileceği bir görüş niteliğini taşımaktadır. Oysa, bu doktrin yasakladığı zarar kavramı açısından değerlendirildiğinde, özellikle uyumsuzluklarda zarar gören aşağı-kıyıdaş devleti koruduğu ortaya çıkmaktadır. Uygulamada, Adil Kullanım Doktrini, Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini'nde olduğu gibi, özellikle faydalanma hakkını diğer kıyıdaşların eylemlerine karşı korumak durumunda olan, aşağı-kıyıdaş devletin başvurduğu bir görüştür. Aşağı-kıyıdaş durumundaki devlet, yukarı-kıyıdaş devletle düştüğü uyumsuzlukta, kullanımlarının makul ve adil olduğunu öne sürecek ve bu şekilde faydalanma hakkını yukarı-kıyıdaşa karşı korumaya çalışacaktır. Nitekim, Adil Kullanım Doktrini, uluslar arası alanda ilk savunan devlet, Columbia Nehri uyumsuzluğunda Kanada'ya karşı aşağı-kıyıdaş durumunda kalan A.B.D.'dir⁹⁰. Halbuki aynı A.B.D. Meksika ile Rio Grande Nehri uyumsuzluğunda yukarı-kıyıdaş olduğu için Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini'ni hararetle savunmuştur. A.B.D.'den başka Adil Kullanım Doktrinine yakın bir görüşü savunmuş olan tek devlet, İsrail'dir. İsrail Dışişleri Bakanlığı, Şeria Nehri uyumsuzluğu hakkında bu görüşü şu şekilde açıklamıştır: "İsrail şüphesiz bir

⁸⁸ Tiryaki, O. (1994). A.g.e.,s.34-35

⁸⁹ Kıran, A. (2005). A.g.e., s.193

⁹⁰ Sar, C. (1970). A.g.e., s.300

akarsuyun birden çok devlet ülkesini kestiği durumlarda, bu devletlerden her birinin prensip itibariyle, bu akarsuyun sularından adil bir pay almaya hakkı olduğunu kabul etmektedir”⁹¹.

Adil Kullanım Doktrini henüz uluslar arası hukuk kuralı olarak kabul edilmediğine göre, aşağı-kıyıdaş devletin faydalanma hakkının kapsamına giren kullanımları (akarsu sularından faydalanmada makul ve adil bir pay olduğunu ileri sürerek) yukarı- kıyıdaş devletin faydalanma eylemleri karşısında koruma olanağı yoktur.

Adil kullanım doktrininde “zarar” kavramının tanımlanması sorunlu bir husustur. Bu tanımlama genel bir hukuk kuralına dayanılarak çözümlenememektedir. Aksine “zarar” kavramının tanımlanması her somut uyuşmazlıkta ilgili devletlerin anlaşmasıyla veya tayin edecekleri üçüncü bir otoriteye başvurmak suretiyle çözümlenmek zorundadır. Kaldı ki uluslar arası hukukta, daha önce de görüldüğü gibi sınır aşan sulardan faydalanma da, ilgili kıyıdaş devletleri, anlaşmaya ya da uyuşmazlığı üçüncü bir otoritenin çözümüne bırakmaya zorlayan bir kural da bulunmamaktadır⁹².

Yukarıda bahsedilen doktrinlerin uygulanması ve anlaşmalara konu olması ülkeden ülkeye değişmektedir. Ülkeler genelde kendi menfaatlerine uygun olan görüşleri benimsemişlerdir. Yukarı kıyıdaş durumunda olan bir ülke, kendi çıkarlarını koruyan Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini’ni benimserken, aşağı kıyıdaş durumunda olan bir ülke Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini’ni benimseyebilmektedir. Türkiye açısından durumu değerlendirecek olursak, ülkemiz yukarı kıyıdaş durumunda olduğu nehirlerde bile aşağı kıyıdaş ülkelerin haklarını ve ihtiyaçlarını göz ardı etmemiştir. Her dönemde adil bir politika izlemiştir.

⁹¹ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.37

⁹² Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.40

2.2. TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU HUKUKSAL MEVZUAT

Türkiye'nin ulusal akarsuları dışında yer alan bütün akarsuları, ya kendileri ya da kolları ile iki ya da daha çok devleti kesip geçen sınır aşan ya da komşu devletlerle sınır teşkil eden akarsulardır.

Türkiye son yıllarda ekonomik gelişmesini sağlamak, sanayileşme ve hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı su ve enerji sorunlarını çözmek için su kaynakları üzerinde çeşitli yatırım ve projeler gerçekleştirmeye başlamıştır. Söz konusu yatırım ve projeler özellikle güneydeki komşu ülkeler tarafından çeşitli tepkilere neden olmuştur. Bu yüzden Dicle, Fırat ve Asi nehirleri, söz konusu komşu ülkelerle sorun yaratırken, diğer akarsular ilgili komşu devletlerle Türkiye arasında değişik tarihlerde imzalanan anlaşmalar ve diğer hukuksal düzenlemelerle bir esasa bağlanmış ve büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. Konuyla ilgili olarak bugüne kadar komşu devletlerle ülkemiz arasında yapılan hukuksal düzenlemeler aşağıda açıklanmıştır⁹³.

2.2.1. Yunanistan

Türkiye ile Yunanistan arasında uluslar arası hukuku ilgilendiren en önemli akarsu Meriç Nehri'dir. Meriç Nehri, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ı birlikte ilgilendirmesine rağmen; üç devletin de taraf olduğu uluslar arası bir anlaşmaya konu olmamıştır. Meriç ile ilgili hukuksal düzenlemeler sadece Türkiye ve Yunanistan arasında yapılmıştır.

Meriç Nehri'nden faydalanma ve sularının kullanımına ilişkin hususlar Türkiye ile Yunanistan arasında 1934'te imzalanan "Meriç Nehrinin Her İki Kıyısında Yapılacak İdrolik Tesisatın Tanzimine Müteallik İtilaf"⁹⁴ ile 19 Ocak 1963 tarihli "Türk-Yunan Trakya Hududunun Mühim kısmını Tayin Eden Meriç

⁹³ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.100

⁹⁴ Resmi Gazete No: 3011, 25 Mayıs 1935

Nehri Mecrasının Islahı Dolayısıyla Hudut Tahsisine İlişkin Protokol”de yer almaktadır.

1934’ te Ankara’da imza edilen anlaşma, yukarı-kıyıdaş devletin “Mutlak Ülke Egemenliği” gereği nehirde istediği gibi faydalanma prensibine aykırı olarak kabul edilen “Kıyıdaşa Zarar Vermeme”yi esas alan özel anlaşmadır. Bu anlaşma ile faydalanma şekillerinden, taşkınlardan koruma, sulama, balıkçılık konuları ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca düzenleme kapsamında; kaldırılacak, korunacak tesisler ile yapılacak tesisler de belirtilmiştir. Mevcut tesislerin; amaçlarına uygun kullanımı sağlamak amacıyla alınacak tedbirler hariç olmak üzere, görevleri dışına çıkacak bir tarzda geliştirilmesi veya genişletilmesi ya da değiştirilmesi yasaklanmıştır⁹⁵. 1963 tarihindeki düzenleme ile ise; Meriç Nehri’nin sularından tarımsal amaçlarla faydalanılması ve karşılıklı bilgi verme, nehir yatağının tanzimi ve kıyıların aşındırılmasını önleme, masraflara katılma ve diğer tarafa önemli zarar vermeme yükümlülükleri getirilmiştir. Anlaşmazlık durumunda sorunların “Karma Teknik Komisyon” yoluyla çözümleneceği belirtilmiştir⁹⁶.

Bu anlaşma, faydalanma hakkının kullanılmasını, kıyıdaş devlet veya devletlerin rızalarına bağlayan anlaşmalara bir örnektir.

2.2.2. Bulgaristan

Türkiye ile Bulgaristan arasında sınır aşan ve/veya sınır teşkil eden akarsular arasında Meriç Nehri, Tunca Nehri, Değirmendere ve Mutlu Dere en önemlileridir. Bu akarsulardan faydalanmada Türkiye bazı akarsular açısından aşağı-kıyıdaş, bazı akarsular açısından ise yukarı kıyıdaş devlet durumundadır.

Söz konusu bu akarsular son yıllarda Türkiye ile Bulgaristan arasında anlaşmalara konu olmuştur. Yapılan anlaşmalar arasında, 28 Aralık 1967 tarihinde

⁹⁵ Toklu, V. (1999). A.g.e., s.87

⁹⁶ Küçüker, A. (2004, Eylül). Dünyada Sınırşan Suların Paylaşımı Konusundaki Önemli Uyuşmazlıklar, *Harp Akademileri Dergisi*, S.12, İstanbul, s.25

Ankara’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Hudut Olaylarının Önlenmesi ve Halli ile Hudut İşaretlerinin Bakımı Hakkında Anlaşma”⁹⁷, 23 Ekim 1968 tarihinde İstanbul’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında ki Memleket Topraklarından Akar Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Anlaşma”⁹⁸ ile, 13 Eylül 1975 tarihinde Sofya’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Sınai ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması”⁹⁹ en önemli olanlarıdır.

Bu anlaşmalardan ilkinde, talveg hattını (nehirin en derin geçtiği farz edilen hat) değiştirecek tesislerin inşası ve geceleri balık avcılığı yasaklanmıştır.

Sulardan faydalanma konusundaki temel anlaşma, adından da anlaşıldığı gibi, “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında ki Memleket Topraklarından Akar Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Anlaşma”dır. Bu anlaşmanın temel amacı, sınır aşan ya da sınır teşkil sulardan faydalanmayı düzenlemektir. Faydalanma da devletlerin yükümlülükleri olarak, taraflar arasında işbirliği ve bilgi verme, masraflara katılma, önemli zarar vermeme hususları tespit edilmiştir¹⁰⁰.

Anlaşmanın uygulanması ile ilgili olarak çıkması muhtemel uyuşmazlıkların çözümü için, iki tarafın eşit sayıdaki uzmanlarından kurulu bir “Türk-Bulgar Karma Komisyonu” görevlendirilmiştir¹⁰¹. Karma Komisyonun incelediği meseleler üzerinde mutabakata varamaması halinde, bu meseleler taraflar arasında müzakere suretiyle diplomatik yoldan çözümlenecektir.(Md. 8/3)

⁹⁷ Resmi Gazete No: 13330, 18 Ekim 1969

⁹⁸ Resmi Gazete No: 13531, 27 Haziran 1970

⁹⁹ Resmi Gazete No: 15482, 28 Ocak 1976

¹⁰⁰ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.103

¹⁰¹ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.46

1975 anlaşmasıyla ise; “iki devletin sahil dar oldukları suların enerji üretimi ve sulama gayesi ile ortaklaşa kullanımları da dahil olmak üzere enerji üretimi ve sulama alanlarındaki faaliyetlerin ve işbirliğinin kolaylaştırılması, Karma Komisyonun bundan böyle “Türk-Bulgar Ekonomik ve Teknik İş Birliği Karma Komitesi” olarak görev yapması, adı geçen komitenin anlaşmanın uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunlara çözümler araştırması, hükümetlerine uygun tavsiyelerde bulunabilmek amacı ile iş birliği imkanlarını belirlemesi hususları kararlaştırılmıştır¹⁰².

2.2.3. Eski SSCB

Türkiye ile eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında (şimdiki Gürcistan, Ermenistan ve Özerk Nahcivan Cumhuriyeti arasında) en önemli akarsular, Çoruh Nehri, Posof Çayı, Kura Nehri, Arpaçay ve Aras Nehri'dir.

Söz konusu akarsuların temel özelliği Türkiye ile doğu komşuları arasında sınır teşkil etmesidir. Hemen hemen Türkiye'nin doğu sınırının yarısını meydana getiren bu akarsular Türkiye ile eski S.S.C.B. arasında oldukça eski tarihlerden itibaren düzenleme konusu olmuşlardır. Bu nehirlerden Çoruh, Türkiye ile Gürcistan, Aras ve Arpaçay ise, Türkiye ile Ermenistan arasında sınır oluşturan nehirlerdir.

Konuyla ilgili olarak iki ülke arasında yapılan ve halen yürürlükte olan anlaşmalardan ilki 8 Ocak 1927 tarihinde Kars'ta imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyeti İttihadı Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularından İstifadeye dair Mukavelename ile Serdarabat Barajını İnşasına Dair Müzeyyel Protokol”dur. Bu mukavelenamenin bazı maddeleri, daha sonra 1928 yılında değiştirilmiştir¹⁰³.

Bahse konu protokol sulardan endüstriyel ve tarımsal yararlanmayı düzenlemektedir. Sınır teşkil eden, akarsulardan yararlanmakta eşitlik ilkesi kabul

¹⁰² Toklu, V. (1999). A.g.e., s.90

¹⁰³ Küçükler, A. (2004, Eylül), A.g.m., s.26

edilmiştir. Nehir yatağının değiştirilmemesi ülkelerin faydalanması için yapılacak tesisler ile birbirlerine önemli zararlar vermeme ilkesi benimsenmiştir. Anlaşmada yer alan diğer bir madde ise, tarafların nehir sularının durumunu incelemek için ölçüm istasyonları kurabilmelerini içermektedir¹⁰⁴.

Türkiye ile eski SSCB arasında iki ülkeyi ilgilendiren akarsularla ilgili bir diğer anlaşma da 23 Nisan 1963 tarihli “Türk-Sovyet Karma Komisyonunun Arpaçay üzerinde Müşterek bir baraj İnşası ile ilgili Toplantı Protokolü”dür. Daha sonra, bu konuyla ilgili olarak 26 Ekim 1973 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti Arasında Sınırdaki Arpaçay Nehrinde Baraj İnşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusunda İş Birliğine Dair Anlaşma” imzalanmıştır¹⁰⁵.

Söz konusu anlaşmalarda temel ilke, anlaşmaya konu olan akarsuların sularından yarı yarıya faydalanılması hususudur. Yapılan anlaşmaların hemen hemen tümünde bu konuda hükümler vardır.

Diğer yandan, iki ülke arasındaki akarsulardan faydalanmaya ilişkin yapılan düzenlemelerde yer alan bir diğer temel ilke, kazanılmış haklara saygı ve mevcut tesislerin korunmasıdır.

Taraflar arasında meydana gelecek sorunların çözümü için iki tarafın eşit sayıdaki temsilcilerinden oluşan “Karma Komisyon” yetkili kılınmıştır¹⁰⁶.

2.2.4. İran

Türkiye ile İran arasında iki ülkeyi ilgilendiren en önemli akarsular; Türkiye’nin yukarı- kıyıdaş olduğu Sarısu ile aşağı- kıyıdaş olduğu Karasu’ dur.

¹⁰⁴ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.104

¹⁰⁵ Resmi Gazete No: 15438, 10 Aralık 1975

¹⁰⁶ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.49

Türkiye ile İran arasında iki ülkeyi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda temel bir anlaşmanın var olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, çeşitli anlaşmalarda bazı akarsularla ilgili hükümler yer almakta ve taraflar arasında zaman zaman bu konuda görüşmeler yapılmaktadır¹⁰⁷.

2.2.4.1 Türkiye ile İran Arasında Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname

İki ülkeyi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda hüküm içeren ilk anlaşma, 23 Ocak 1932 tarihinde Tahran’da imzalanan “Türkiye ile İran Arasında Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname”nin eki ve ayrılmaz bir parçasını teşkil eden anlaşmadır.

Söz konusu antlaşmada iki ülkeyi ilgilendiren bütün akarsular değil belirli akarsular alınmıştır.

2.2.4.2 Türkiye Cumhuriyeti ile İran Şehinşahı Arasında Hudut Mıntıkasının Emniyetine ve Mezkur Mıntıkada Çıkan Hadise ve İhtilafların Tesviyesine Ait Mukavelename

Adından da anlaşılacağı gibi, bu anlaşma konuyla doğrudan ilgili bulunmamaktadır. Ancak iki ülkeyi ilgilendiren akarsulardan faydalanmaya ilişkin sorunlar konusunda bazı hükümleri içermektedir¹⁰⁸.

2.2.4.3 Sarısu ve Karasu Sularından Müştereken İstifade Olunması Hakkında Protokol

Bu protokol tetkik edildiğinde, söz konusu suların faydalanmada “hakkaniyet” ilkesinin esas alındığı görülmektedir. Protokolün 7’nci maddesi şöyledir: “Sarısu’nun Türkiye’de kullanılma tarzı ne olursa olsun, kurak senelerde ve

¹⁰⁷ Küçükler, A. (01 Eylül 2004). A.g.m., s.27

¹⁰⁸ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.51

su seviyesini asgari hadde indiği zamanlarda İnan'a akacak suyun asgari debisi 1.8 m³/sn.den aşağı olmayacaktır”.

Aynı protokolün 10'uncu maddesinde ise şu hüküm yer almıştır. “Taraflar Karasu yatağı boyunca, her noktadaki sudan istifade hakkını, kendi sulama projelerinin lüzum ve gereksinimleri üzerinde anlaşmak ve mevcut hudut rejimine riayet etmek suretiyle kullanacaklardır”¹⁰⁹.

2.2.5. Irak

Türkiye ile Irak arasındaki sınır aşan sular; Türkiye' nin yukarı- kıyıdaş olduğu Dicle Nehri ile, Türkiye' den doğarak Dicle' ye dökülen Habur Çayı, şemdinli Çayı ve Büyük Zap Suları'dır. Irak'ın Türkiye'ye ikinci aşağı- kıyıdaş olduğu Fırat Nehri açısından ise Türkiye yine yukarı- kıyıdaş durumundadır.

Türkiye ile Irak arasında konuyla ilgili iki önemli hukuki düzenleme yapılmış olup, bunlar; 29 Mart 1946 tarihli “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'na Ek Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü” ile 7 şubat 1976 tarihli “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması”dır.

2.2.5.1.Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü

29 Mart 1946 tarihinde Ankara'da imzalanan bu protokol, düzgün su alma ve taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla yapılması gerekli hususları düzenlemek için hazırlanmıştır.

Protokolün temel hedefi Türk tarafında, öncelikle aşağı havza bölgesinde, yani Irak'ta su taşkınlarını önlemek için koruma çalışmalarının yapılması ve gözlem istasyonlarının kurulmasıdır. Anlaşmaya göre Irak, ülkesinin yararları doğrultusunda, suyun regüle edilmesi için yapılan harcamalara katkıda bulunmayı kabul etmiş, diğer

¹⁰⁹ Küçükler, A. (2004, Eylül). A.g.m., s.27

bir deyimle bu anlaşma, Türkiye'nin suyun regüle edilmesi için kendi sınırları içinde kuracağı tesislere bir sınırlama getirmemiştir. Aslında bu anlaşma Türkiye'nin Irak ve hatta Suriye ile de işbirliğini geliştirme anlaşmasıdır. Suların bölüştürülmesi ve kullanımından ziyade, taşkınların yarattığı zararı bertaraf etme amaçlıdır¹¹⁰.

2.2.5.2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması

İki ülke arasında 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması"nın hazırlık çalışmaları sırasında 1946 protokolünün uygulanması konusu gündeme gelmiş ve doğrudan doğruya olmamakla beraber, konu anlaşmada yer almıştır. İki ülke arasında yapılacak işbirliği alanını belirleyen antlaşmanın 2nci maddesi, bu sulardan faydalanma konusuna dolaylı olarak şu şekilde değinmiştir.

"İki taraf, her iki ülkenin devlet örgütlerinin, kamu ve özel sektör kuruluş ve teşebbüslerinin karşılıklı fayda esasına dayalı olarak yapabilecekleri işbirliği konuları beyanında, ekonomik ve teknik işbirliği yapılması mümkün sanayi, tarım, petrol ve bayındırlık işleri (sulama projeleri dahil) ve konut yapımı alanlarını ele almayı kararlaştırmışlardır"¹¹¹.

Bu toplantılar sırasında, Irak hiçbir zaman Dicle sularını müzakere konusu yapmamıştır. Çünkü Irak, Dicle üzerinde kendi egemenlik hakkının olduğunu söylemekte ve Türkiye'nin Dicle'nin fazla olan sularından Fırat'ın takviye edilmesi fikrine tamamen karşı çıkmaktadır. Suriye ve Irak, ısrarla bu iki nehrin, sulama sisteminde çok öncelere dayanan tarihi hakları olduğunu iddia etmektedir¹¹².

¹¹⁰ Kıran, A. (2005). A.g.e., s.226

¹¹¹ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.110

¹¹² Durmazıçar, V. (2002). A.g.e., s.60

2.2.6. Suriye

Türkiye ile Suriye arasında bölüşüm ya da kullanım sorunları olan akarsuların başlıcaları; Fırat, Asi, Afşin, Çağçağ Suyu, Kuveik, Sabuncu Suyu ve Sempa Suyudur. Gerçekte Türkiye kaynaklı olan ve sınır ötesinde Fırat'a karışan Sacir, Belih, ve Habur suları ise Fırat'la birlikte mütalaa edilmektedir.

İki ülke arasında tüm suları kapsayacak şekilde bir anlaşma mevcut değildir. Değişik tarihlerde, değişik amaçlarla yapılan anlaşmalarda bazı hükümler bulunmaktadır¹¹³.

2.2.6.1. Türk-Fransız İtilafnamesi

20 Ekim 1921 tarihinde Fransızlar ile Türkler arasında Ankara'da Kurtuluş Savaşı süresinde imzalanmıştır. Anlaşmanın 12'nci maddesiyle getirilen düzenleme şöyledir :

“Kuveik Suyu, Halep Şehri ile kuzeyde Türk topraklarında kalan bölge arasında, hak gözetilerek, iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep şehri, bölgenin ihtiyacını karşılamak üzere, kendi yapacağı harcamalarla Türk toprağı üzerinde Fırat'tan da su alabilecektir”¹¹⁴.

“Bu madde incelendiğinde, iki önemli konunun göze çarptığı görülür. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada "hakkaniyet" ilkesinin yer alması; diğeri ise, söz konusu sulardan faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır”¹¹⁵.

¹¹³ Küçüker, A. (01 Eylül 2004). A.g.m., s.27

¹¹⁴ Kıran, A. (2005). A.g.e., s.224

¹¹⁵ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.58

2.2.6.2. Muhâdenet ve Münasebat-ı Hasene-i Hemcivarı Mukavelenamesi

Akarsularla ilgili olarak 30 Mayıs 1926 tarihinde tanzim edilen ve Ankara İtilafnamesi 12 nci maddesinin icrası ile ilgili olarak Türkiye'ye (Suriye'ye karşı) yardım etme yükümlülüğü getiren bu anlaşma, uygulama alanı bulamadan, Türkiye tarafından 3 Aralık 1937 tarihinde feshedilmiştir.

2.2.6.3. Tahdid-i Hukuk Nihai Protokolü

3 Mayıs 1930 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında Halep'te imzalanmıştır. Bu protokol, Dicle havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya koyduğu sorunlarla ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal alanda işletilmesi, nehir polisi türünden sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme bağlar.

2.2.6.4 Hatay-Suriye Tahdid-i Hudut Son Protokolü

19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imza edilmiştir. Protokolün 3'üncü maddesi ile; Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehri'nin hududu teşkil eden kısımlarında bu nehirlerin ve çayların talveği boyunca bu sulardan her iki taraf halkının her şekilde aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur.

Getirilen düzenleme dikkatle incelendiğinde, Karasu çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinden faydalanmada "eşitlik" ilkesine yer verildiği görülür. Konunun bir başka yönü de faydalanma eylemlerinin çeşidi bakımından bir sınır getirilmemiş olmasıdır¹¹⁶.

¹¹⁶ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.59

2.2.6.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol

13 Mayıs 1952 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Protokolün ana hükümleri şöyle özetlenmiştir:

1. Çağçağ Deresi’nin halen normal şartlar altında akmakta olan suları Türkiye ile Suriye arasında mütesaviyen (eşit olarak) taksim edilecektir.
2. Kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi, bu miktarı da diğer memleketin kullanımına bırakacaktır.
3. İleride Çağçağ Deresi üzerinde inşa edilecek bir baraj ve meblağlarda yapılacak bir kaptaj neticesinde debiyi artırmak imkanı hasıl olur ve Türkiye bu yoldan elde edilecek fazla debinin bir miktarını Suriye’ye bırakmak vaziyetinde olursa, Suriye bu inşaatın bakım ve yapımına iştirak ettiği nispette fazla debiden istifade edecektir.

Protokolde benzer türden görüşmelerin Asi ve Afrin Nehirleri için de yapılması yapılması temenni edilmiştir¹¹⁷.

2.2.6.6. Lozan Barış Antlaşması

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın 109 ncu maddesi, uluslar arası sulardan yararlanma konusunu içerir. Uluslar arası nehirlerden faydalanmanın düzenlenmesinde kazanılmış hakların korunmasına yer veren antlaşmanın 109 ncu maddesi şöyledir:

“Aykırı hükümler bulunmadıkça, yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sular sistemi (kanal açmalar, su taşımaları, sulama yada benzeri konular), bir başka devletin ülkesinde yapılan çalışmalara bağlı bulunursa ya da bir devletin ülkesinde, savaş öncesi kullanımlar uyarınca kaynağı başka bir devletin ülkesinde olan sular ya da su gücü (energie hydraulique) kullanıldığı durumlarda, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını saklı tutacak

¹¹⁷ Küçükler, A. (2004, Eylül). A.g.m., s.28

biçimde, bir anlaşma yapılması gerekir. Anlaşmaya varılmazsa, bu anlaşmazlık hakemlik yoluyla çözümlenecektir”¹¹⁸.

Uluslar arası hukuka göre hiçbir devlet kendi menfaatlerini zarara sokacak bir talebi kabule mecbur tutulamaz. Yine uluslar arası hukukun bir başka kuralı, kazanılmış hakların bunlar için tespit edilmiş tarihten sonraya uzatılmayacağıdır. Diğer bir kural da, anlaşmanın kazanılmış haklar (mevcut kullanımlar) saklı tutularak, geri kalan su miktarı üzerinden değil, kazanılmış haklarda gözönünde bulundurularak yapılacağıdır.

Bu durumda, Türkiye bir anlaşma yapacak olursa yukarıdaki birinci kural gereği, kazanılmış hakların (mevcut kullanımların) üstünde, kendi çıkarlarını tehlikeye sokabilecek miktarlarda su vermeyi kabul etmeyebilecektir. Yine Lozan Antlaşması'ndan sonra Suriye ve/veya Irak su kullanımını arttırmışlarsa bu artan miktar ikinci kural gereği kazanılmış hak sayılmayacaktır¹¹⁹.

2.2.6.7. Türkiye – Suriye Ekonomik İş Birliği Protokolü

1987 yılında Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın Suriye ziyaretinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü”nün 6-10 maddeleri su üzerinedir. Söz konusu protokolün 6,7,8,9. maddeleri şöyledir:

Madde 6: Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak $500\text{m}^3/\text{sn}$ 'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın $500\text{m}^3/\text{sn}$ altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder.

Madde 7: Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır.

¹¹⁸ Kıran, A. (2005). A.g.e., s.219

¹¹⁹ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.61

Madde 8: Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesi'nin çalışmalarının hızlandırmasını kabul etmişlerdir.

Madde 9: Taraflar, iki ülke uzmanlarının işbirliği ile projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi ile Fırat ve Dicle Nehirleri'nin topraklarında sulama ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir¹²⁰.

1987 protokolünün en belirgin özelliği geçici bir anlaşma olmasıdır. Türkiye ile Suriye arasında belirlenen 500m³/sn, yılda 15.768 milyar m³ etmektedir; bu da Fırat'ın yıllık akışının %45-50'sine tekabül eder. Irak bu miktarın 700m³/sn çıkarmasını talep etmiş, fakat Türkiye bunu reddetmiştir.

Türkiye, Suriye ve Irak'ın ortak katılımıyla gerçekleşmiş bir su anlaşması yoktur. 1980 yılında Irak ve Türkiye arasında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon Protokolü uyarınca bölgesel sular sorununu görüşmek üzere bir ortak teknik komite kurulmuş, Suriye de 1983 yılında yapılan üçüncü toplantıda bu komitenin çalışmalarına katılmıştır. 1982'de ilk toplantısını Irak ve Türkiye'nin katılımıyla gerçekleştiren komite, 1992 yılında yapılan 16 ncı ve son toplantıda, tarafların birbirleriyle tamamen çelişen çıkarları ve en temel konulardaki görüş ayrılıkları nedeniyle gündem bile belirleyememiştir¹²¹.

Protokolde yer alan diğer önemli bir husus da tarafların siyasi mülahazalarla günümüzde karşı çıktığı Barış Suyu Projesi'ni prensip olarak benimsemiş olmaları hatta kolaylık göstermeyi taahhüt etmeleridir¹²².

¹²⁰ Resmi Gazete No: 19660, 10 Aralık 1987, s.1-5

¹²¹ Kıran, A. (2005). A.g.e., s.226

¹²² Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA SU SORUNU

3.1. ORTA DOĞU'NUN TANIMI VE SINIRLARI

XIX ncu yüzyılın ortalarından beri yeni sömürgeler elde etmek ve deniz aşırı yayılmak üzere politikalar izleyen Avrupa Devletleri; özellikle İngiltere ve Fransa, Avrupa'yı merkez kabul ederek buranın doğusundaki dünyayı üçe ayırmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Yunanistan, Bulgaristan, Doğu Akdeniz ülkeleri (Lübnan, Suriye) ve Mısır, "Yakın Doğu" kavramı ile ifade edilirken, savaş sonrası Mezopotamya, Arap Yarımadası, İran, bazen de Afganistan'ı kapsayacak şekilde kullanılan "Orta Doğu" kavramı, "Yakın Doğu" kavramının yerini almış ve Yunanistan ve Bulgaristan bu kavramın içinden çıkarılmıştır¹²³. Bu kavram, özellikle Mısır'daki İngiliz Ordusu Karargahı'na verilen "Orta Doğu İngiliz Komutanlığı" isminin¹²⁴ uluslar arası ilişkilerde yaygın hale gelmesinden sonra iyice benimsenmiştir.

Kavram olarak 1902 yılında, ilk olarak Amerikalı deniz tarihçisi Mahan tarafından ortaya atılan Orta Doğu'nun sınırları bugün değişik olarak tarif edilse de genel olarak Orta Doğu diye anılmakta olan bölge; kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır topraklarının kapsadığı alan olarak saptanabilir. Görüldüğü gibi bölgenin çekirdeğini Arap dünyası oluşturmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına sahip olan bölgede yaklaşık 250 milyon kişi yaşamaktadır. 400 yıl kadar Osmanlı egemenliği altında yaşayan ve Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin amacı ve menfaatleri doğrultusunda ayrı devletler şeklinde sınırları çizilen bu bölgedeki Arap toplulukları iki dünya savaşı arasında İngiliz ve Fransızlar himayesi altında kaldıktan sonra İkinci Dünya Savaşı bitiminde bağımsızlıklarını kazanmışlardır¹²⁵.

¹²³ Zehir, C. (1998). A.g.e., s.18

¹²⁴ Turgut, M. (1995). *GAP'ın Sahipleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 114

¹²⁵ Tatar, C. (2001). *Türkiye'nin Sınır Aşan Nehirleri ve Bu Konuda Geleceğe İlişkin İzleyeceği Politikalar Çerçevesinde Barış Suyu Projesinin Önemi* (Basılmamış tez), Harp Akademisi, İstanbul, s.43

Bölgenin artan nüfusu, genişleyen ziraati, endüstrileşmesi ve yüksek yaşam standartları daha fazla taze suya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Kuraklık ve çevre kirliliği mevcut suyu kısıtlamaktadır. Savaşlar ve yanlış yönetim sonucu su israf olmaktadır. Washington D.C.' deki Dünya Su Zirvesi görevlisi Joyce Star, "İsrail ve Ürdün gibi ulusların kendilerinde mevcut olan tüm su kaynaklarını tüketme noktasına yavaşça geldiklerini; ve bu ülkelerin ziraatlerinin ve nihai olarak gıda güvenliğinin tehlikede olduğunu, bunun için ise sadece 15-20 yıl kaldığını" söylemektedir¹²⁶.

¹²⁶ Harp Akademileri Komutanlığı (1994), Ortadoğu'da Su Sorunu, *Harp Akademileri Bülteni*, Sayı:175, İstanbul, s.3

Şekil 3.1 Orta Doğu Siyasi Haritası

3.2. ORTA DOĞU'DA SU İHTİLAFLARI

4000 yıldan beri Dicle ve Fırat nehirleri tarafından sulanmakta olan topraklar, bölünme ve paylaşım krizlerinin oluşturduğu bir manzara içerisinde yer almaktadır. Bundan dolayı Orta Doğu, medeniyetler ve dinler arası şiddetli mücadelelerin yaşandığı bir bölge halini almıştır. Bu iki değerli kaynağı akıllıca kullanabilmesini bilmiş olanlar her zaman başarılı olmuşlar ve kazançlı çıkmışlardır. Gerçekten de

bütün tarih boyunca, ekonomik ve sosyal gelişme, suyun ve barışın bir araya gelmesiyle elde edilebilmiştir.

Orta Doğu'daki çoğu ülke petrol zengini olmasına rağmen hepsi su fakiridir . Su kıtlığı; orman bölgelerinin harap edilmesi, çölleşme, toprak kayması, toprak tuzlanması, su kaynaklarının yetersizliği ve ekonomik az gelişmişliğin yanı sıra, gelecek yıllarda; hidroenerji ve sulama için suya olan ihtiyacın artması, bölge ülkeleri arasındaki ihtilaflar nedeni ile su konusunda işbirliği anlayışının geliştirilememesi, suyun paylaşım kararına bile varılmadan krize yol açabilir. Bu durum özellikle nüfus artışının yoğun olduğu ve üzerinde projelendirilmiş ihtiyaçların arttığı Fırat ve Dicle havzalarında dikkati çekmektedir¹²⁷.

Bunların yanında Suriye ve Irak gibi yeterli su kaynaklarına sahip olmalarına rağmen su tasarrufu sağlayan usul ve uygulamalara geçemedikleri için gerekenden çok su isteği ile ortaya çıkan ülkeler de bulunmaktadır.

Ürdün Nehri sularının % 90'ının kontrolü İsrail'de, % 10'u ise Ürdün ve Suriye'dedir. Benzer bir durum Asi nehri sularının kullanımı için de geçerlidir. Bu havzada, suların % 12'si Lübnan'da, % 63'ü Suriye'de, % 25'i ise Türkiye'de olmasına rağmen Türkiye bu havzadaki su kaynaklarının % 2'sini kullanmaktadır. Bu şekilde bir yararlanma da kuşkusuz adil sayılmaz¹²⁸.

Özellikle bölgede yaşanan siyasal olumsuzluklar ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar suyu ve suyun paylaşımını stratejik bir unsur (sorun) haline getirmiş ve bu nedenle var olan su kaynaklarının ne derece verimli kullanıldığı düşünülmeksizin bölge ülkeleri tarafından su kaynaklarına sahip olmak siyasi ve uluslar arası bir soruna dönüşmüştür. Bu nedenle su sorununun ülkeler arasında

¹²⁷ Köylü, C. (2002). Ortadoğu'nun Stratejik Kaynağı: Su, *Harp Akademileri Bülteni*, S.282, İstanbul, s.129

¹²⁸ Koluman, A. (2002). *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, ASAM Yayınları, Ankara, s.41

yapılacak bir işbirliği çerçevesinde bilimsel ve teknik yollarla çözümü, günümüzde neredeyse imkansız hale gelmiştir¹²⁹.

“Bölge ülkelerinde su, hesapsız ve israf ölçülerinde kullanılmaya devam edildikçe, önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde ciddi su krizlerinin yaşanacağı tahmin edilmektedir. Orta Doğu’daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımından dolayı tükenmeye yüz tutması, bölgedeki birçok ülkeyi yakın gelecekte su yoksulu ülkeler safına sokacaktır. Nitekim, Körfez Savaşı’nın sona ermesiyle bölgede su krizi ortaya çıkmıştır. Orta Doğu su krizi hiçbir ülkenin ve uluslar arası kuruluşun içinden çıkamadığı stratejik bir oyun haline gelmiştir. Çözüm için sürdürülebilir istikrar politikaları ile yeni bürokratik yapılar gerekmektedir”¹³⁰.

Tarım sektöründe dışarıya bağımlı olmamak bölgedeki bütün ülkeler için önem taşımaktadır. Bu nedenle, su kaynaklarının güvenliği bölge ülkeleri açısından stratejik bir hedef olarak görülmelidir. Ayrıca tarım sektörü, sanayisi gelişmemiş Arap devletleri için, ciddi bir istihdam kaynağı olduğundan, ülkeler sahip oldukları ya da sahip olmayı hedefledikleri su kaynaklarıyla ülkelerindeki işsizlik sorununa da çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Ancak sulamada yaşanan teknolojik yetersizlikler ve bununla birlikte toprağın tarıma elverişsiz olması, bu ülkelerin planlarını aksatmaktadır. Bu nedenle, yeterli su kaynağına sahip olan ülkeler dahi yanlış ve verimsiz kullanımdan dolayı su sorunu yaşamaktadır. Gereken teknolojik ve insani kaynağa sahip olmadıkları için, var olan su kaynaklarının korunması da Orta Doğu’daki su sorununa eklenmesi gereken bir olgudur¹³¹.

“Küresel bir nitelik kazanan su sorunu, Orta Doğu alt-coğrafi sisteminde kendini tüm karmaşıklığı ile göstermektedir. Kurak ve yarı kurak bir iklime sahip bölgede mevcut su kaynakları hızla artan nüfusun gereksinmelerini karşılamaya

¹²⁹ Koluman, A. (2002). A.g.e., s. 44

¹³⁰ Durmazuçar, V. (2002). A.g.e., s.113

¹³¹ Koluman, A. (2002). A.g.e., s. 45

yetmemektedir. Üstelik, oldukça yetersiz su yönetim mekanizmaları yüzünden elde edilebilir su kaynakları her geçen gün kirlenerek, verimsiz kullanılarak heba olmaktadır. Bu olumsuz tabloya bir de su kaynaklarının önemli bir miktarının uluslar arası sular olduğu gerçeği yerleştirildiğinde sorun bir düğümler yumağına dönüşmektedir”¹³².

Şekil 3.2 Orta Doğu'nun Önemli Nehirleri

¹³² Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s. 127

3.3. SU SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye, Suriye ve Irak arasında sınır aşan suları kapsayan ilk uluslar arası antlaşma “Lozan Barış Antlaşması” olup, anılan antlaşmanın 109 ncu maddesi şu şekildedir:

“Anlaşma’nın imzalandığı tarihte yeni bir hudut çizilmesi yüzünden bir devletin su sistemi diğer bir devletin ülkesinde yapılacak işlere bağlı kaldığı veya bir devletin ülkesinde, harpten önceki teamül gereğince diğer bir devletin ülkesinde bulunan sular veya su kuvveti kullanıldığı takdirde ilgili devletler arasında birbirinin menfaatlerini ve haklarını muhafaza edecek bir anlaşma yapılması gerekir.” Ancak bugüne kadar böyle bir anlaşma imzalanmamıştır.

1946 yılında imzalanan Türk-Irak Dostluk Anlaşma’sının 1 No.lu protokolünde Fırat ve Dicle Nehirleri ile kolları sularının kontrol edilmesi konusuna ayrılmıştır. Anlaşmada dikkat çekici bir husus, “Düzgün su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla akımın düzene konması için, Dicle ve Fırat kolları üzerinde taşkın koruma tesislerinin yapılmasının Irak için önemli olduğu”nun belirtilmesidir. Bu ifadeyle, Türkiye’de inşa edilecek depolama tesislerinin her iki ülkenin de menfaatine olacağı vurgulanmaktadır. Protokolde ayrıca hidrolik bilgi alışverişi ön görülmüş ve bilgi akışı, bugüne kadar büyük ölçüde gerçekleşmiştir. 1946 yılından, Keban Barajı’nın inşasına başlama kararının verildiği 1964 tarihine kadar geçen zaman içinde su konusuna ilişkin önemli bir gelişme olmamıştır¹³³.

Türkiye’nin Fırat Nehri üzerinde “Keban Barajı”nı inşa etmeğe karar vermesi üzerine Türkiye-Irak-Suriye arasında yeni bir dönem başlamış, Fırat Nehri’nin sularının kullanılması ile ilgili sorunlar gün ışığına çıkmıştır. Suriye ve Irak herhangi

¹³³ Bilen, Ö. (2000). A.g.e., s.88

bir hesaba dayanmadan, bu proje ile kendilerine zarar geleceğinden endişe etmeye başlamışlardır¹³⁴.

Bilindiği üzere Keban Projesi enerji maksatlı olup, uzun dönemde havzadaki su bütçesini değiştirmeyecek, buna karşın Fırat sularının yaklaşık %70'inin düzenlenmesini sağlayarak gerek Suriye, gerekse Irak'taki tüm depolama tesisleri üzerinde çok olumlu etkiler yaratacak tesistir. Hal böyle iken gerek Irak gerekse Suriye, barajın ilk doldurulması sırasında mansaba bırakılacak suyun miktarları hakkında güvence istemişlerdir. Baraja kredi veren kuruluşların da bu konuda aşağı-kıyıdaş ülkeler ile aynı görüşte olmaları nedeniyle Haziran 1964 tarihinde Irak, Eylül 1964 tarihinde ise Suriye ile ayrı ayrı görüşmeler yapılarak protokoller imzalanmıştır. Bu protokollerde Türkiye, Keban Barajı'nın ilk doldurma işlemi sırasında Fırat Nehri'nden 350 m³/sn su bırakacağını kabul etmiştir. Bu husus Suriye tarafından yeterli görüldüğü halde, Irak 350 m³/sn.lik debiyi Mart-Nisan-Mayıs ayları için yetersiz bulmuş ve değerini 800 m³/sn olması konusunda ısrar etmiştir. Finansman sağlayan kuruluşlar ile yapılan görüşmelerle, 1966 yılında bu miktarın 450 m³/sn.ye çıkarılması konusunda uzlaşma sağlanarak Keban Projesine kredi sağlanmıştır¹³⁵. Daha sonra, barajın inşası süresince ilişkiler veri, bilgi alışverişi seviyesinde sürmüş ve üç ülke arasında su sorunu tekrar durgun bir döneme girmiştir.

1974-1975 yıllarında Türkiye ve Suriye'nin büyük barajlarını bitirmesi ile birlikte, ülkeler arasında Fırat'ın sularını kullanımına ilişkin ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu yıllarda asıl sorun Suriye ve Irak arasında yaşanmıştır. 1973 - 74'de Suriye'de Tapqa Barajı'nın inşası ikili ilişkilerin gerildiği bir döneme rastlamış ve Irak'ın sert tepkisine yol açmıştır. Esat Gölü havzasının doldurulması Irak'ı Fırat'ın doğal akışından geçici olarak yoksun bırakmıştır. Suriye yetkilileri Irak'ın herhangi bir su açığını, Dicle'nin sularını kullanarak giderebileceğini ileri sürmüşlerdir. Irak, Nisan 1975'te Suriye'nin Fırat'ın sularını Esat Gölü'nü dolduracak miktardan fazla

¹³⁴ Şen, S. (1993). A.g.e., s. 13

¹³⁵ Tatar, C. (2001). A.g.e., s.52

olarak, politik nedenlerle tuttuğunu ve böylece Irak'ın kışlık tahıl üretiminin %70'inin yok olmasına neden olduğunu ileri sürerek Arap Birliği'ne şikayetini bildirmiştir. İki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin kötüleştiği bu dönemde, Suudi Arabistan, arabulucu olarak çağrılmıştır. Suriye ve Irak, havayolu bürolarını ve hava yolu sahalarını birbirlerine kapatıp ve sınırlarına askeri birlik kaydırmışlardır. SSCB'nin Haziran 1975'deki arabuluculuğunun ardından Suriye, Tapqa Barajından daha fazla su bırakacağını bildirmiş ve aynı yılın Ağustos ayında, Fırat'ın sularının paylaşılmasına yönelik Suudi Arabistan önerisini, daha sonra uyulmamış da olsa, kabul ettiğini açıklamıştır.. Irak, 1980'lerde yaşanan yarı kuraklık döneminde, Suriye'yi her fırsatta Fırat'ın sularını tutmakla suçlamaya devam etmiştir¹³⁶.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle sularından yararlanma çabalarını gerek Irak, gerek Suriye daima tereddütlü karşılamıştır. Herhangi bir inceleme ve hesap yapmadan, kendilerine zarar geleceğinden endişe etmişlerdir. Nitekim Türkiye'nin Fırat üzerindeki ilk büyük başarısı olan Keban Barajı'nın yapımı sırasında iki komşumuzda projenin finansmanına katkıda bulunacak olan uluslar arası kuruluşlar nezdinde girişimde bulunarak, kendilerinin de rızasının alınması gerektiğini bildirmişlerdir. Bu girişimlerin de başarılı olamamışlardır. İlginçtir ki Keban, özünde sulama amaçlı olmayan bir barajdır. Baraj gölünde biriken sular, enerji üretilmesi için tekrar nehre verilmektedir. Baraj gölünün dolması için suyun tutulması olasılığı bile komşularımızı tedirgin etmeye yetmiştir¹³⁷.

Bu dönemde Türkiye daima yapıcı bir tutum sergilemiş, Suriye ise Irak'a karşı çok katı bir tutum içerisinde olmuştur. Türkiye'nin tüm yükümlülüklerini yerine getirmesine karşılık, Suriye daha önceki taahhütlerine uymayarak Irak'a Tabqa Barajı'ndan çok az bir su bırakmıştır. Nisan 1975 tarihinde Irak, Suriye'yi Arap Birliğine gönderdiği bir nota ile protesto etmiştir. Bu dönemde Suriye-Irak ilişkileri çok gerginleşmiştir. Nitekim Irak, Suriye'nin kasıtlı ve düşmanca

¹³⁶ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.120

¹³⁷ Şen, S. (1993). A.g.e., s.13

davranışlarını harp sebebi sayarak Suriye'ye karşı askeri yaptırım uygulamaya karar vermiş son anda Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin girişimleriyle askeri müdahale önlenmiştir¹³⁸.

Türkiye'nin Fırat üzerindeki ikinci barajı, yine enerji üretimi amaçlı Karakaya Barajı'dır. Bu barajın inşaatına Keban Barajı'nın inşaatının tamamlanmasından sonra başlanmış, Suriye ve Irak'ın daha önceki endişeleri giderek artmıştır. Özellikle, bu endişeler Fırat'ın sularının azalacağı ve nehir yatağının değerli toprağının Türk topraklarında kalacağı fikirlerinde yoğunlaşmıştır. Suriye ve Irak'ın, Türkiye'nin bu baraj için kredi bulma görüşmeleri sırasında Dünya Bankası nezdinde girişimleri de bulunmuştur. Dünya Bankası da 1975 yılında finansman için ön koşullarını açıklamış ve Suriye, Irak ve Türkiye'den görevlendirilen uzmanlar arasında görüşmeler yapılmıştır¹³⁹.

Keban ve Karakaya Projelerinden sonra Aşağı Fırat Projesi'nin icraatına geçilmiş ve projenin kilit tesisi olan Atatürk Barajı inşaatına 1980, bu barajdan alınacak suyla 476.000 hektar alanın sulanmasını temin edecek Urfa tünelleri inşaatına da 1977 yılında başlanmıştır. Ayrıca Dicle Nehri'nin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren artmış, Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde, Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle nehirlerinden faydalanarak, yörenin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba içine girmiştir. Böylece Türkiye'nin Keban ve Karakaya Barajları'nın inşası esnasında yaşadığı kısa dönem sorunlar yerini uzun dönem sorunlara bırakmış ve su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece girilmiştir¹⁴⁰.

Türkiye'nin Atatürk Barajı'nı yapmaya başlamasıyla beraber, Suriye'nin tepkileri artmıştır. Bu çerçevede Suriye, Türkiye ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde pazarlık gücünü artıracak unsurlara ait ihtiyaçlarını çok önceden görmüştür. Bu çerçevede elinde ek koz olarak bulundurmak için çeşitli terörist unsurları, kurtuluş

¹³⁸ Tatar, C. (2001). A.g.e., s.53

¹³⁹ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.121

¹⁴⁰ Bilen, Ö. (2000). A.g.e., s.88

hareketlerini ve muhalifleri, Şam'da merkezlerini kurmak üzere ülkesine davet etmiştir¹⁴¹. Bu bağlamda Türkiye'ye karşı 1980'lerin başından beri Türkiye'de faaliyet gösteren PKK, ASALA ve DEV-YOL'a destek vermeye başlamıştır. 1986 yılının Kasım ayında Türkiye'de Suriye adına casusluk yapmakla suçlanan 20 kişi tutuklanmıştır. Bu kişiler, Ağustos 1986'da Kırıkkale'deki askeri mühimmat fabrikasındaki patlamayı gerçekleştirdiklerini, GAP'ın tünelleri ve barajları hakkında bilgi toplayıp, sabotaj düzenlemeyi planladıklarını itiraf etmişlerdir. Yakalanan bu 20 kişi, 15 yıl hapis cezasına çarptırılmış ve bu olay toplumun büyük tepkisine yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye, Suriye tarafından desteklenen terörden ve Suriye adına girişilen operasyonlardan büyük endişe duymaya başlamıştır. Suriye sınırından devam eden terörist sızmalar ve bu ülkenin topraklarındaki PKK eğitim kampları bu endişeleri daha da artırmıştır¹⁴².

Terörist saldırıların ve öldürme olaylarının arttığı sırada dönemin Başbakanı Turgut Özal, Temmuz 1987'de ikili ilişkileri görüşmek üzere Şam'a resmi ziyarette bulunmuştur. 17 Temmuz 1987 tarihinde Türkiye ve Suriye Başbakanları başkanlığında Şam'da yapılan Karma Ekonomik Komisyon toplantısının sonunda, "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır.

1987 yılında imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile birlikte, iki ülke arasında bir de "Güvenlik Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol, iki ülkenin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyduğu ve kendi topraklarından diğer ülkenin bütünlüğüne yapılacak saldırıların engelleneceği yolunda maddeler içermektedir. Güvenlik protokolünün ekonomik işbirliği protokolü ile birlikte imzalanması, iki devletin terör ve su paylaşımını birlikte ele aldığını ortaya koymaktadır.

Bu anlaşmalara rağmen ilişkilerde bir düzelme olmamış, ancak Suriye ülke içindeki PKK kamplarını kapatarak, kendi kontrolündeki Bekaa vadisine taşımış,

¹⁴¹ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.122.

¹⁴² Benli, M. (1999). *Türkiye ve Ortadoğu*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.109.

PKK terör örgütü başı Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye iadeyi reddetmiş ve kendisini siyasi sığınmacı olarak göstermiştir. PKK da Suriye sınırından yaptığı eylemlerini artırarak devam ettirmiştir .

Suriye ve Irak'ın Keban Barajı projesiyle başlayan tepkileri; Karakaya, Atatürk Barajları ile sürmüş ve bu itirazlarıyla de bu barajların inşaatında Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu dış kredileri büyük ölçüde engellemişlerdir. Buna rağmen, Türkiye bu büyük projelerin üstesinden gelmiştir. Bunları yaparken de, uygulamaya koyduğu projelerin hedefleri ile Suriye ve Irak açısından ifade ettiği yararları her vesileyle kendilerine anlatmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen, bu ülkeler bilinen uzlaşmaz tutumlarını sürdürmüşlerdir¹⁴³.

Sorunun tarihçesinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Suriye ve Irak ile Fırat ve Dicle Havzası konusundaki anlaşmazlıklarının özellikle Atatürk Barajı yapımına başlaması ile hızlandığı, daha doğrusu GAP projesine başlaması ile büyüdüğü görülmektedir. Bu konuda dikkati çeken bir diğer nokta ise bölge ülkelerinin de Türk projelerine paralel aynı tarihlerde projeler geliştirmeye başlamasıdır.

Bu olumsuz tavırlar Asi Nehri için de geçerlidir. Asi Nehri'ni dilediği gibi kullanan Suriye, bu nehrin gündeme getirilmesinden sürekli kaçınmış ve Asi Nehri sanki Suriye topraklarından Akdeniz'e dökülüyormuş gibi tavır almış ve bu nehir için sınır aşan sular tabirini kabul etmemiştir. Türkiye ise kaynağı kendi ülkesinde olan sularını, Asi Nehri'nin kullanımını konusunda stratejik, taktik unsur olarak kullanamamıştır.

¹⁴³ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.124

3.4. TÜRKİYE’NİN GÖRÜŞ VE TALEPLERİ

Fırat ve Dicle Nehirleri sınır aşan sulardır, uluslar arası su değildir. Dolayısı ile havza ülkeleri arasında, eşit egemenlik ve paylaşımından söz etmek mümkün değildir.

Uluslar arası hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerine, Türkiye'nin egemenlik hakkını kısıtlayıcı bir kural bulunmamaktadır. Türkiye kendi sınırları içinde bu nehirlerden istediği gibi faydalanma hakkına sahiptir¹⁴⁴.

Türkiye iyi komşuluk ve dürüstlük prensiplerine en üst düzeyde saygılı hareket etmektedir. Artan önemi nedeniyle su, bölgesel işbirliğinin birleştirici unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye her zaman işbirliğine hazır olduğunu gösteren bir tavır içinde olmuştur. Ancak bu, Türkiye'nin kendi önceliklerine göre ve kendi potansiyel sınırları içinde gerçekleştirilebilir.

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine, öncelikle bu suların kullanılmasında ilk muhatap olan Suriye ve Irak’a, ardından da uluslar arası platforma 1990’larda yeni bir yaklaşım getirmiştir.

Türkiye’nin Fırat ve Dicle havzası sularının kullanımına ilişkin yeni yaklaşımı “Üç Aşamalı Plan”dır.

Sınır aşan suların hakça, akılcı ve optimum kullanımı, uluslar arası su hukuku oluşturma çabasında olan uluslar arası organizasyonları ve global statükoyu da bağlayan yeni ilkelerdir. Türkiye’nin Üç Aşamalı Planı bu çerçevededir. Bu plan, su-insan-toprak sistemini de kurabilecek nitelik taşımaktadır. Plan, 26 Haziran 1990

¹⁴⁴ Esenyel, Ö. (2001). A.g.e., s.125

tarhinde Ortak Teknik Komisyon tarafından hazırlanmış ve 1993 yılında Suriye-Irak ikili görüşmelerinde ortaya çıkarılmıştır¹⁴⁵.

3.4.1. Aşama-1 (Su Rezervinin Belirlenmesi)

Planın ilk aşamasında su rezervlerinin belirlenmesi gelmektedir. Bunun için de elde edilen bilgilerin karşılıklı olarak değişimi, buharlaşma miktarı, sıcaklık ve yağmur gibi önemli verilerin paylaşımı gerekmektedir. Bununla birlikte yapılan tahminlerin gerçek değerlerle karşılaştırılması da kararlaştırılmıştır. Birinci aşama üç ülkenin kullanılabilir su potansiyelinin belirlenmesi safhası olup, aşağıdaki faaliyetleri kapsamasa öngörülmektedir.

1. Çeşitli bölgelerde seçilmiş ölçüm istasyonlarının tüm verilerini (seviye ve debi ölçümleri) teati etmek,
2. Üç ülkenin uzmanlarınca Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, (eğer mevcut ise) kar kalınlığı ile ilgili tüm verileri teati etmek,
3. Yukarıda bahsi geçen verileri kontrol etmek,
4. Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde müşterek ölçümler yapmak,
5. Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek,
6. Mevcut su kalitesi verilerini (yoksa bunların elde edilmesinden sonra) teati ve kontrol etmek,
7. Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden sonra çeşitli istasyonlarda doğal debileri hesaplamaktır¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Köylü, C. (2002). A.g.e., s.129

¹⁴⁶ Yıldırım, A. (2005). *Türkiye'nin Sınır Aşan ve Ortak Sınır Oluşturan Sularının Geleceği* (Basılmamış tez), Harp Akademileri, İstanbul, s.4-21

3.4.2. Aşama-2 (Kara Rezervinin Belirlenmesi)

2 nci aşamada toprak çeşidinin sınıflandırılması, su durumunun kontrol edilmesi ve sulama ihtiyacının belirlenmesi düşünülmüştür. Üç ülkenin sulanabilir arazilerinin miktarlarının belirlenmesi çalışmalarını kapsamakta ve aşağıdaki faaliyetlerin yapılmasını öngörmektedir.

1. Her ülke tarafından kabul edilebilecek toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak, (Uzmanlar, sulanabilecek toprakları altı kategoriye ayırmaktadırlar. 1,2 ve 3'üncü kategori topraklar sulama suretiyle en yüksek verim alınabilecek araziler, 4'üncü sınıf topraklar marjinal birimler, 5'inci sınıf ancak önemli ölçüde yatırım yapmak suretiyle verim alınabilecek topraklar, 6 ncı kategori ise sulama ile hiçbir verim alınamayacak topraklardır.)

2. İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek,

3. Şayet, toprak sınıflandırma çalışmaları taraflarca da mutabakata varılan nedenlerle gerçekleştirilemez ise, o zaman toprak kategorilerini mümkün olan azami doğrulukta tespit etmek,

4. Müteakiben, işletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin toprak sınıfları ve drenaj kriterlerine göre belirlenen yetiştirilecek ürün çeşitlerini incelemek ve görüşmek,

5. Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamaktır.

3.4.3. Aşama-3 (Su ve Kara Rezervinin Tayin Edilmesi)

3 ncü aşamada temel amaç, sulama tipinin ve metodunun belirlenmesi, özellikle su kaybının en aza indirilerek sulama sistemlerinin geliştirilmesi amaç

edinilmiştir. Bununla birlikte, her ülke kendi su tüketimini belirleyecektir. İleri aşamalarda denenen sistem nehir sistemini baz alarak suya olan arz ve talebin sistematik olarak dengelenmesini sağlayacaktır; böylelikle Dicle'den Fırat'a su transferi yapılması düşünülmektedir. Bu safhada mevcut suyun bu bilgilere göre akılcı bir şekilde tahsis edilebilmesi için aşağıdaki faaliyetlerin yürütülmesi öngörülmektedir.

1. Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkanlarını araştırmak,

2. İkinci aşamada belirtilen ve toprak incelemelerinden sonra yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki içme kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dahil olmak üzere tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek,

3. Dicle'den Fırat'a su transferi imkanını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir proje geliştirmek,

4. Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak.

Türkiye tarafından bu temel ilkeler üzerine kurulu olan üç Aşamalı Planın iki önemli gerekçesi olduğu ifade edilmektedir.

Birinci gerekçe, Fırat ve Dicle, Şattül-Arap'da doğal akışları sonucunda birleşmekte, buna ilaveten Irak'taki Tharthar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak da birbirine irtibatlandırıldığı ve dolayısıyla bu iki suyun tek bir sınır aşan su sistemi olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, hali hazırda Fırat Nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle'den alınacak sularla da giderilebileceği, mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal su ihtiyaçlarının mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı ifade edilmektedir.

İkinci gerekçe olarak da, ülkelerin verileri toplaması ve değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmaların, birbirleri arasında büyük farklılıklar göstermesi ve toplanan verilerin sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek mahiyette bilgiler olmamasıdır. Türkiye, koordinasyonun sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir¹⁴⁷.

Bu planın temelinde iki önemli özellik vardır; Fırat ve Dicle sadece iki nehrin doğal birleşmesi değil, iki nehrin birleştiği tek bir su kaynağı olarak düşünülmüştür. Sonuç olarak, mevcut ve gelecekteki tarımsal alanların su ihtiyacının sadece Fırat'tan giderilmesi gerekli değildir. Sulama Fırat'tan yapılacağı gibi ona tamamlayıcı ve destek olarak Dicle'den de yapılabilir.

Türkiye son yıllara kadar suyu dış politika aracı olarak görmediğini açıklamış ve GAP'ın aşağı kıyıdaş ülkeler için, suyun debisini her mevsim düzenli olarak tuttuğunu ve bunun faydalarını açıklamıştır. Ancak Suriye ve Irak, suyun düzensiz akmasını, Türk tarafının denetlemesine tercih etmektedirler.

¹⁴⁷ Yıldırım, A. (2005). A.g.e., s.4-23

3.5. SURIYE’NİN GÖRÜŞ VE TALEPLERİ

Suriye, Dicle ve Fırat'ın sınır aşan değil uluslar arası sular kategorisinde bulunduğu ve bu nedenle kıyıdaşlar arasında paylaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Burada bir matematiksel formüle dayanarak payların hesaplanmasını önermektedir. Ayrıca Türkiye'nin suyu siyasal baskı amacıyla kullanmak istediğini savunmakta ve sorunun uluslar arası kuruluşlar hakemliğinin de çözülmesini talep etmektedir. Suriye ayrıca GAP'ın Fırat'ın sularında kirlenme ve tuzlanmaya yol açarak suyun kalitesini düşürdüğünü de savunmaktadır¹⁴⁸.

Buna göre;

- Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecektir.
- Her ülkede iki nehrin kapasiteleri ayrı ayrı saptanacaktır.

- Üç kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir¹⁴⁹.

3.6. IRAK’IN GÖRÜŞ VE TALEPLERİ

Irak'ın öne sürdüğü en önemli tez kazanılmış tarihsel haklar üzerinedir. Irak, yüzyıllardır Mezopotamya bölgesi insanı tarafından kullanılan Fırat ve Dicle sularının kullanımının artık kazanılmış bir hak olduğunu ve Türkiye tarafından kısıtlanamayacağını öne sürmektedir. Ayrıca Suriye gibi 1987 protokolünün geçerliliğini yitirdiğini ve Türkiye'nin Fırat'tan bıraktığı su miktarının yeniden saptanması gerektiğini savunmaktadır¹⁵⁰.

Tarih boyunca Mezopotamya'ya hayat yeren nehirlerden su kullanımı bölgede yoğun olarak gerçekleşmiş ve bu amaçla yapılan su sistemleri günümüzde de

¹⁴⁸ Saltürk, M. (Haziran 2006). A.g.m., s.30.

¹⁴⁹ Çomak, H. (2001). 21 nci Yüzyılda Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye, *Harp Akademileri Bülteni*, Sayı:199, İstanbul, s.45

¹⁵⁰ Saltürk, M. (Haziran 2006). A.g.m., s.30.

devam eden haliyle Dicle ve Fırat'ın yüzyıllardır aralıksız kullanılmasını sağlamıştır. Yüzyıllardır varolan kullanım bölgede bir hayat tarzı oluşturmuş ve bölge insanının hayatına şekil vermiştir. Eski sistemler ve bunlara bağlı kullanım artık kazanılmış hak niteliğindedir ve diğer kıyıdaşlar (riparians) bu durumu dikkate almak zorundadır.

Irak'ın bir diğer argümanı ise Atatürk Barajı rezervuarının dolumu ile ilgilidir. Irak, Türkiye'nin kendisini uyarmadığını, önceden bilgi vermediğini ve bunun uluslar arası hukuka aykırı olduğunu ileri sürmekte ve yapılan her yapı ile Türkiye'nin kendisine zarar verdiğini vurgulamaktadır. Irak ayrıca Türkiye ile Suriye arasında yapılan 1987 Protokolü'nün sona erdiğini ve yeni yapılacak protokol ile en az 700 m³/sn su bırakılmasının gerektiğini söylemektedir. Fırat 1000 m³/sn civarında su akıttığına göre bunun 1/3'ü Türkiye'nindir¹⁵¹. Böyle bir miktarı belirten Irak öte yandan matematiksel formülle paylaşım önermektedir.

Fırat ve Dicle'nin birer uluslar arası su olduğunu, dolayısıyla paylaşılmalı gerektiğini savunan Irak, önerdiği bu formülle doğrudan “her ülkeye 1/3” tezini de kendisi çürütmektedir. Çünkü bu formüle göre ülkeler öncelikle mevcut olan, sonra inşa halinde olan ve en son olarak da planlanan projelerine göre taleplerini açıklayacaklar ve hidrolojik bilgi takası yapacaklardır. Tüm veriler Ortak Teknik Komite'de toplanacak ve arzın talepleri karşılayamaması halinde ise arz, mevcut, inşa halinde olan ve planlanan projelere sırasıyla paylaşılacaktır¹⁵².

Görüldüğü gibi Irak, bir yandan ortak suların 1/3'er olacak şekilde paylaşılması gerektiği ileri sürülürken, öte yandan “kazanılmış haklar” tezinin etki edeceği matematiksel formül önermektedir. Bu iki öneri ise bir devletin masaya koyacağı bir dosyanın parçalarından çok alternatif tezler görünümü sergilemektedir.

¹⁵¹ Denk, E. (1997). A.g.e., s.49

¹⁵² Pazarcı, H. (1997). A.g.e., s.14

Orta Doğu'daki sınır aşan sular konusu, bu bölgedeki ülkelerin sadece kendi menfaatlerini düşündüğü sürece, uzun yıllar çözülmesi zor görünmektedir. Ülkelerin görüş ve taleplerine bakıldığında, Türkiye'nin görüş ve talepleri bilimsel verilere dayanan en mantıklı çözüm yoludur. Bu bölgedeki ülkelerin en büyük korkusu, Türkiye'nin bölgede süper güç olma durumudur. Bu yüzden her fırsatta çeşitli sebeplerle terör örgütlerine yardım etmişler ve ülke politikalarında Türkiye karşıtı tavır sergilemişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

4.1. GENEL ÖZELLİKLER

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak İlleri'nin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır.

Güneyde Suriye, güneydoğuda Irak'la sınırı bulunan bu bölgenin yüzölçümü 75.358 km² olup ülkemizin toplam yüzölçümünün yüzde 9.7'sini oluşturmaktadır. Bu alanı bazı devletlerle kıyaslarsak İngiltere'nin 1/3'üne, Hollanda'nın 1,8 katına, Belçika'nın 2,4 katına eşit olduğu görülür¹⁵³. Türkiye'de sulanabilir 8.5 milyon hektar arazinin % 20'si, Aşağı Fırat ve Dicle Havzaları'ndaki geniş ovalardan oluşan GAP Bölgesi'nde yer almaktadır¹⁵⁴.

Cumhuriyet döneminde akarsularımızı düzen altına almak yani su akışını düzenlemek ve bu yolla taşkınları, selleri önlemek, enerji üretmek, sulamada kullanmak amacıyla barajlar, göletler, hidroelektrik santralleri, sulama kanalları ve tünelleri yapımına gidilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), bu çalışmaların en önemlisidir. GAP, Türkiye'nin en büyük ve çok yönlü bir gelişme projesidir. GAP, dünyanın en büyük dokuz projesi içinde "sekizinci büyük"¹⁵⁵ projedir. Dünya Kalkınma Konseyi tarafından Dünyanın on büyük projesini kapsayan "Global Süper Projeler" listesine alınmış ve "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı" tarafından "dört işbirliği alanından biri olarak kararlaştırılmıştır".

¹⁵³ Zehir, C. (1998). A.g.e., s.90

¹⁵⁴ T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı İnternet sayfası

"<http://www.gap.gov.tr>"

¹⁵⁵ Time Dergisi, 24 Ocak 1994

Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir.

4.2. BÖLGENİN TARİHİ GEÇMİŞİ

Tarihin Dicle-Fırat havzasında başladığı söylenir. Bu bölge, insanlık tarihinde medeniyetin beşiği olarak bilinmektedir. Hatta bazıları bu bölgenin gerçek cennet bahçesi veya Orta Doğu'da uygarlığın eski muhafazası olduğuna bile inanır¹⁵⁶. GAP bölgesi, tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya toprakları arasında geçişi sağlayan bir köprü görevi görmüştür.

Yukarı Mezopotamya olarak da adlandırılan GAP'ın bulunduğu topraklar, Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan Fırat ve Dicle gibi iki nehre kaynaklık yapan ve tarihte de "Bereketli Hilal" olarak anılan verimli toprakların bulunduğu alanı kapsamaktadır. Tarihteki bölgenin zenginliği ve bu bölgede kurulan yüksek medeniyetler, havzadaki bol su ve toprak kaynaklarının öneminin ve verimliliğinin en güzel kanıtıdır. Sonraları bölgesel iklim değişimleri sonucu ortaya çıkan kuraklık ve bu verimli topraklardaki su özlemi 1990'lı yıllara kadar giderilememiştir.

Türkiye'nin iki önemli akarsuyu Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye'nin yağmur ve kar yağışı bol olan dağlık bölgelerinde doğar. Fırat Dicle'den daha uzundur, Suriye ve Irak'tan akarak körfeze doğru yol alır ve bu arada Dicle'yle Şattül Arap'da buluşur. Doğu Anadolu Bölgesi'nden kaynaklanan bu iki nehir, sularını Basra Körfezine boşaltır. Dicle'nin suyu daha gürdür ve direkt olarak Irak'a doğru yol alırken İran'ın Zagros Dağları'nın suları da Dicle'ye eklenir.

¹⁵⁶ Harp Akademileri Yayınları (2000), *Fırat Üçgeni*, İstanbul, s.5

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla daha az yağış almaktadır. Bu nedenle öncelikle bölgenin çok zengin su kaynaklarından olan Fırat ve Dicle Nehirleri sularının, sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi ve bu arada düzensiz akışı olan bu iki nehrin sularının dizginlemesi düşünülmüştür.

1921 ve 1926 yılları arasında Fransa ile Türkiye arasında bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Fakat şartların belirsizliği, her iki ülkenin de iki nehrin geliştirilmesi konusunda isteksiz davranmasına neden olmuştur. Irak, havzadaki suyun değerlendirilmesi ve geliştirilmesi konusunda arayışlara girmiştir.

4.3. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NİN TARİHÇESİ

GAP ülkemizde bugüne kadar uygulanmış olan bölgesel kalkınma projelerin en büyüğü olup; sosyal, politik ve ekonomik özellikleri nedeniyle tüm dünyanın ilgisini çekecek düzeydedir. Mevcut su ve toprak kaynakları ile sadece bir tarımsal kalkınma projesi veya barajların yapıldığı bir faaliyet olmayıp sanayi, enerji, madencilik, turizm, eğitim, ulaşım gibi birbirini doğrudan etkileyen tüm sektörleri içeren entegre bölgesel kalkınma projesidir¹⁵⁷.

Türkiye'de suları rasyonel olarak değerlendirme kararı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Atatürk'e aittir. Bugün bölge ve tüm Türk insanının heyecan ve mutluluğunu yaşadığı Fırat'ın suyunun Harran Ovası'na akıtılması ile ilgili çalışmaların Cumhuriyet tarihinde ilk defa 1936 yılında Atatürk tarafından gündeme getirildiği ve Atatürk'ün devrin başbakanı olan Celal Bayar'a uygarlığın beşiği Güney Doğu Anadolu'da "Bu bölgede bir insanlık gölü inşa edelim" talimatını verdiği ifade edilmektedir¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Şehsuvaroğlu, L. (1997). A.g.e., s.145

¹⁵⁸ Yılmaz, Ö. (1994, 7 Kasım), İlk GAP Emrini Atatürk Verdi, Milliyet, s.21

Ülkemizin maddi ve manevi her alanda değişim ve gelişim çabası içinde bulunduğu yıllarda, özellikle elektrik enerjisi gereksinimi en belirgin ve öncelikli ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Böylece yurdun boşa akıp giden su servetinden elektrik enerjisi elde edilmesi için, Atatürk'ün emri ile 1936 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur. Elektrik İşleri Etüt İdaresi "Keban Projesi" ile yoğun etütlere başlamış, Fırat Nehri'nin her açıdan tetkiki ve sonuçlarının tespiti için rasat istasyonları kurulmuştur.

1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topografik etütlere başlanmıştır. 1950-1960 yılları arasında gerek Fırat gerekse Dicle üzerinde Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Böylece Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve Türkiye 26 havzaya ayrılarak, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü'nce etüt ve planlama çalışmalarına başlanmıştır. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan "Fırat Planlama Amirliği" tarafından yapılan çalışmalar sonunda 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İnkişaf Raporu" hazırlanmıştır. Bu rapora ilaveten 1966 yılında "Aşağı Fırat İnkişaf Raporu" geliştirilmiştir. Dicle Havzası için de, aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nce sürdürülmüştür¹⁵⁹.

1966 yılında Keban Barajı'nın temeli atılmış ve 1974 yılında da hizmete girmiştir. 1976 yılında da Karakaya Barajı'nın inşaatına başlanmıştır. 1985'lerden sonra da, bu proje bir "Entegre Bölge Kalkınma Projesi"ne dönüştürülerek proje ve yatırımlar günümüze kadar sürdürülmüştür¹⁶⁰.

¹⁵⁹ T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı İnternet sayfası
"http://www.gap.gov.tr"

¹⁶⁰ Avcı, İ. (2000). *Su Sorunu ve Sınırşan / Sınır Oluşturan Su Yolları*, Harp Akademileri Komutanlığı 1999-2000 Öğretim Yılı Konferans Notları, İstanbul, s.19

1970'li yıllara kadar Fırat ve Dicle havzaları projeleri ayrı ayrı sürdürülürken, bu tarihlerden sonra iki havza projeleri birleştirilerek aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağına açıklık getirilmiş ve 1977 yılında bu iki havza projesinin "Güneydoğu Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılması benimsenmiştir. "Güneydoğu Anadolu Projesi" kavramı, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri ile sulama tesislerinin yanı sıra, kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektördeki yatırımları da içine alan ve yörenin topyekün sosyo ekonomik kalkınmasını hedefleyen, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesi olarak anlaşılmaktadır.

1981 tarihinde Atatürk Barajı derivasyon tünelleri ve Şanlıurfa tünellerinin inşaatına, 1987 yılında Karakaya Barajı'ndan elektrik üretilmeye başlanmıştır. 1990 yılında Atatürk Barajı'nda su tutulmaya ve 1992 yılından itibaren elektrik üretilmeye başlanmıştır. 1993'de Birecik Barajı'nın inşaatına, 1994'de Şanlıurfa tünellerinden Harran Ovası'na su verilmeye, 1996'da Karkamış Barajı'nın inşaatına, 1997'de Kralkızı Barajı'nın inşaatına, 1997 Kralkızı ve Dicle Barajları'nda su tutulmaya, 1998'de Batman Barajı'nda su tutulmaya, 1999'da Karkamış Barajı'nın inşası tamamlanarak elektrik üretilmeye başlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir.

Kuruluş amacı Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için, plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak olan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 6 Kasım 1986 tarih ve 20334 sayılı Resmi

Gazetede yayınlanan 388 sayılı kanun hükmünde kararname ile kurulmuştur. GAP Yüksek Kurulu, Teşkilatın en yüksek karar organı olup her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlamaktadır.

GAP, sulama ve enerji amaçlı, 7'si Fırat, 6'sı Dicle havzasında yer alan 13 proje demetinden oluşmaktadır. Su kaynakları programı 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektar alanda sulama sistemleri yapımını öngörmektedir.

Proje bütünüyle tamamlandığında, yılda 50 milyar m³'den fazla su akıtılan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurulan tesislerle, Türkiye toplam su potansiyelinin yüzde 28'i kontrol altına alınacak, 1.7 milyon hektarın üzerinde arazinin sulanması ve 7476 megavatın üzerinde bir kurulu kapasiteyle yılda 27 milyar kilovat saatlik elektrik üretilmesi sağlanacaktır. Bu değer Türkiye'de mevcut hidroelektrik gücün %75'ine eşittir. GAP ile yılda 27 345 GWh hidroelektrik enerjisi üretilecektir.

Proje uygulamalarıyla kentsel altyapı geliştirilerek, GAP bölgesindeki şehirlerin nüfus emme kapasitesi yükseltilecektir. Ayrıca, GAP bölgesindeki kaynaklar harekete geçirilip, istikrarlı ve devamlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilerek ihracat arttırılacaktır¹⁶¹.

Kısacası GAP Projesi, gelecek kuşaklar için kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam yaratılmasını amaçlayan, sürdürülebilir insani kalkınma felsefesi üzerine ve yukarı Mezopotamya medeniyetini yeniden diriltmek anlamını taşımaktadır.

¹⁶¹ T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı İnternet sayfası
“<http://www.gap.gov.tr>”

4.4. GAP'IN YÖNETİMİ

Bölgenin zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak amacıyla önce kendi içinde bir enerji ve sulama projesi olarak başlayan GAP, 1989 yılında tamamlanan "GAP Master Plan" çalışması ile entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. GAP Master Planı, bölgenin gelişiminin izlemesi gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projelerle bir rehber niteliği taşımaktadır. GAP Master Planı'nda yer alan temel kalkınma senaryosu, bölgenin tarıma dayalı sanayi merkezi haline getirilmesidir.

GAP'ın entegre bölgesel planlama çerçevesinde yürütülmesi, koordinasyon sağlanması ve yönlendirilmesi görevi Kasım 1989'da kurulmuş bulunan, Başbakanlığa bağlı "GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatına (DPT)" verilmiştir. Teşkilatın karar organı Başbakan başkanlığında GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı, DPT'nin bağlı bulunduğu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığından oluşan "GAP Yüksek Kurulu'dur". GAP İdaresi; Başkanlık Ankara'da ve Bölge Müdürlüğü Şanlıurfa'da olmak üzere örgütlenmiştir¹⁶².

4.5. GAP VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Ülke ve Bölge düzeyinde kentsel ve kırsal alanlardaki nüfus artış hızlarına bakıldığında, 1990-2000 döneminde bölgede kentsel nüfus artış hızının yıllık %3.7 olduğu görülmektedir. Bu değer, ülke genelinde kentsel nüfus artış hızı olan % 2.7'nin oldukça üzerindedir. Kırsal alandaki nüfus artış hızında ise bölge için %0.7 iken, ülke için %0.4'tür.

¹⁶² T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı İnternet sayfası
"http://www.gap.gov.tr"

1990 yılı itibariyle bölge toplam nüfusu içinde %56'lık paya sahip olan kent nüfusu 2000 yılında %63'e çıkarken, kırsal alan nüfusu %44'ten %37'ye düşmektedir.

4.6. GAP BİLEŞENLERİ

4.6.1. GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan Fırat ve Dicle Havzası Projeleri olmak üzere iki gruptan oluşan program kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektarın sulanmasını sağlayacak sulama kanalları inşası öngörülmektedir. Proje tamamlandığında; yılda 50 milyar m³ ten fazla su akıtan Fırat ve Dicle üzerindeki tesislerle Türkiye toplam su potansiyelinin % 28'i kontrol altına alınacaktır. Planlanan toplam sulama alanı; Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilir alanın % 20 sine, planlanan elektrik enerji üretimi ise toplam yıllık elektrik enerjisi potansiyelinin % 22'sine eşdeğerdir.

4.6.2. GAP ve Tarım

GAP Bölgesi 75 bin km²'lik geniş bir alana sahiptir ve bu alan içerisinde farklı iklim istekleri olan zeytinden fıstığa, fındıktan narenciyeye kadar geniş yelpazede ürünler yetiştirilmektedir. Bölgede 3.1 milyon hektar tarım arazisi, 1.1 milyon hektar orman arazisi ve 2.3 milyon hektar çayır ve mera arazisi bulunmaktadır. GAP ile bu doğal kaynakların etkin kullanımı yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

Bölgede sulamaya açılan alanlarda sulama sistemlerinin yönetimi, bakımı ve işletilmesi için ülkemizde ilk defa sulama sistemleri, çiftçi örgütleri olan sulama birliklerine devredilmiş ve böylece suyun yönetimi kullanıcılara bırakılmıştır. Bölge doğal yapısı itibariyle hayvancılık faaliyetleri için de çok uygundur. GAP Bölge

Kalkınma İdaresi tarafından hazırlanan araştırma projeleri ile ırk ıslahı ve yetiştirme teknikleri geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

GAP kapsamında tarımsal kalkınma amaçları; kırsal kesimde gelir düzeyini artırmak, bölge sanayi için girdi sağlamak, kırsaldan kente göçü asgariye indirerek istihdam sağlamak ve üretimi ihracata yönelik olarak artırmaktır. Araştırmalara göre GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında, şimdiye kadar Türkiye'de devlet eliyle gerçekleştirilen sulamaya açılan alana eşit bir alan daha sulu tarıma açılacaktır. Buna bağlı olarak ürün miktarı ve deseninde önemli değişiklikler olacağı hesaplanmıştır. (buğdayda % 90, arpada % 43, pamukta % 600, domateste % 700, mercimekte % 250 ve sebze de ise % 167 oranında artış olacağı tahmin edilmektedir). Sulama öncesi bölge de üretilmeyen soya, yer fıstığı, mısır, ayçiçeği ve fasulye gibi sulamanın getirdiği ikincil ürünler, yağlı tohumlar ve yem bitkileri olarak tarıma dayalı sanayinin gelişmesinin temelini oluşturacaktır.

4.6.3. GAP ve Sanayi

GAP Master Planı GAP Bölgesi'nin "Tarıma Dayalı İhracat Merkezi" olmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda sınai gelişmenin sağlanması için gerçekleştirilecek yatırımlarla, ortaya çıkacak potansiyelin, sanayi ve hizmet sektöründe etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve GAP kapsamında özel sektörün katkısının sağlanmasına yönelik projeler uygulamaktadır. Nitekim, GAP İdaresi'nce 1992 yılında yürütülen "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması" ile GAP bölgesindeki ekonomik gelişmenin muhtemel coğrafi dağılımı belirlenmiş, GAP Bölgesi'nde hızlı gelişmesi beklenen 9 yörenin (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) çevre düzeni planları yapılmış ve bunlarda GAP'ın yaratacağı sanayiler için yer ayrılmıştır.

GAP Bölgesi'nde tamamlanan Organize Sanayi Bölgeleri'nin Türkiye toplamı içinde payı, alan büyüklüğü bakımından % 11'e ulaşmaktadır. Mevcut Organize

Sanayi Bölgeleri'nde 342 fabrika üretime geçmiş ve 34.400 kişiye iş imkanı sağlanmıştır. GAP Bölgesi'nde halen yapımı devam etmekte olan küçük sanayi siteleri tamamlandığında istihdam kapasitesinin 60.000 kişiye ulaşacağı öngörülmektedir.

4.6.4. GAP ve Altyapı

GAP çerçevesinde mekansal kalkınma boyutu önemli bir bileşen olup kentsel altyapı çalışmalarına da büyük önem verilmektedir. GAP İdaresi'nce gerçekleştirilen "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Çalışması" ile GAP Bölgesi için oluşturulan geniş proje stoğunun yanısıra aynı çalışmada öngörülen GAP Uluslar Arası Havalimanı'nın mühendislik tasarımı ve fizibilite çalışmaları, GAP İdaresi tarafından ABD Ticaret Kalkınma Ajansı'nda sağlanan hibe ile gerçekleştirilmiştir. Şanlıurfa'nın yaklaşık 30 km. kuzeyindeki Taşdağı mevkiinde yapımına Mayıs 1998 yılında başlanan GAP Uluslar Arası Havalimanı'nın¹⁶³, 17 Haziran 2007' de ilk test uçuşları yapılmış olup, 30 Haziran 2007'de hizmete açılmıştır. GAP Bölgesindeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğü ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır.

4.7. GAP'TA ULAŞILAN SON NOKTA

GAP Master Planı doğrultusunda belirlenen GAP kamu yatırımları finansman ihtiyacı 2005 yılı fiyatlarıyla toplam 36 milyar YTL. (36 katrilyon TL.) düzeyindedir. 2005 yılı sonuna kadar tahmini olarak 21 milyar YTL. (21 katrilyon TL.) harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme % 56 düzeyine ulaşmıştır.

¹⁶³ Şanlıurfa'ya Yatırım Musluğu Açıldı (30 Mart 2007)

"<http://www.hizmetgazetesi.net/modules.php?name=News&file=print&sid=4111>"

GAP kapsamında 2005 yılı sonu itibariyle 8 hidroelektrik santrali tamamlanmış, santral kurulu güçleri itibariyle hidroelektrik enerji projelerinin %74'ü gerçekleşmiştir. Karakaya, Atatürk, Batman, Kralkızı, Dicle, Birecik ve Karkamış hidroelektrik santrallerinin işletmeye alınışından 2005 yılı sonuna kadar toplam 253 milyar kw/saat elektrik enerjisi üretilmiş ve ülkemizin enerji ihtiyacının önemli bir bölümü karşılanmıştır. Üretilen enerjinin parasal değeri yaklaşık olarak 15.18 milyar ABD dolarıdır. Türkiye'de 2005 yılında üretilen 39,6 milyar kilovat/saatlik hidroelektrik enerji içinde GAP 18,7 kilovat/saatlik enerji üretimiyle %47,2'lik bir paya sahiptir. Üretilen elektriğin parasal değeri yaklaşık 1.1 milyar ABD dolarıdır. (1 kWh = 6 cent)

Harran Ovası'nda sulama, 1995 mevsiminden itibaren başlamıştır. Türkiye'nin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırımı olan GAP'ın sulama projelerinin tamamlanmasıyla 1.7 milyon hektar alanın sulamaya açılması hedeflenmektedir. 2005 sonu itibariyle DSİ tarafından sulamaya açılan alan 236.019 hektar olmuştur. Fiziki gerçekleşme açısından, sulama projelerinin % 14.9'u işletmede, % 7.4'ü inşaat halinde, % 15.8'i ihale ve % 61.9'u planlama aşamasındadır. Sulama projelerinin tamamlandığında ise, Türkiye'de şimdiye kadar devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanına eşit bir alan daha sulu tarıma açılmış olacaktır. Böylece GAP'ın meydana getireceği yüksek tarım ve sanayi potansiyeli, Bölge'de ekonomik hasılayı artıracak, Bölge halkının yaklaşık 3.5 milyonuna iş imkanı yaratacaktır. Ayrıca sulanan alanlarda üretim artışı sağlanacaktır.

Bakanlar Kurulu 04.06.1998 tarih ve 98/11231 sayılı kararı ile GAP'ın tamamlanması için 2010 yılını hedef olarak belirlemiş bu konuda tüm kamu kurum ve kuruluşlarının GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na girdi vermeleri suretiyle "GAP 2010 Entegre Planı ve Uygulama Programı" nı hazırlaması öngörülmüştür.

GAP'ın 2010 yılı itibariyle tamamlanabilmesi için yılda ortalama en az 2 milyar ABD dolarına gereksinim duyulmaktadır. Bugüne kadar ulaştığı düzey itibariyle GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin yaşamında anlamlı değişimler yaratmıştır. GAP suyun insani ve sosyo-ekonomik gelişmeye yönelik geliştirilmesi konusundaki uluslar arası eğilimler için de özgün bir model oluşturulmaktadır¹⁶⁴.

GAP'ın başlangıcından günümüze kadar bölgede önemli gelişmeler kaydedilmiş, önemli çalışmalar yapılmıştır. Fakat GAP'ın şuanki değerleriyle planlandığı 2010 yılında bitmesi imkansız gibi görünmektedir. Özellikle 2002-2006 yılları arasında çok önemli çalışmalar yapılmamıştır.

Tablo 4.1. GAP'ın Hidroelektrik Getirisi (2005 yılı sonu itibariyle)

	Milyar kwh	Eşdeğeri milyon \$
Karakaya	7,5	450
Atatürk	7,8	468
Kralkızı	0,1	6
Karkamış	0,4	2
Dicle	0,1	6
Birecik	2,4	144
Batman	0,4	2
GAP	18,7	1.078
TÜRKİYE		39.6 milyar kwh
GAP'ın Türkiye içindeki payı		% 47.2

¹⁶⁴ T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı İnternet sayfası“<http://www.gap.gov.tr>”

4.8. GAP'IN HEDEFLERİ

GAP, ülkemizin az gelişmiş bölgelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 9 ilde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) uygulanmakta olan, çok sektörlü entegre bir bölgesel kalkınma projesidir.

4.8.1. Genel Kalkınma Hedefleri

GAP'ın genel kalkınma hedefi; ekonomik yapıyı geliştirerek GAP bölgesindeki gelir düzeyini yükseltmek ve böylece GAP bölgesi ve diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak, GAP bölgesindeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini artırmak, bölge kaynaklarının etkili kullanımı yoluyla, kendi başına ekonomik büyüme, sosyal istikrarın ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktır.

4.8.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri

GAP'ın tarımsal kalkınma hedefi; tarımsal verimliliğin artırılması ve çiftçilik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal bölgelerdeki gelir düzeyini yükseltmek, tarımsal sanayilere yeterli girdi sağlamak, istihdam olanaklarını artırarak kırsal nüfusun dışa göç etme eğilimini en aza indirmek, ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmaktır.

4.8.3. Sınai Kalkınma Hedefleri

Bir yandan GAP bölgesinin ekonomik kalkınmasında itici bir güç rolü oynayarak, diğer yandan eğitim/öğretim ve teknolojik gelişme için talep yaratıcısı

rolü oynayarak GAP bölgesinin imajını, toplumsal refahını ve halkın motivasyonunu geliştirmek, yüksek gelirli istihdam olanaklarını genişleterek, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunmak, ihracatın teşviki ve döviz gelir ve tasarruflarının artırılması konusundaki ulusal amaçlara katkıda bulunmaktır.

4.8.4. GAP Sosyal Politika Hedefleri

Ortaya çıkan genel durumun iyileştirilmesi, kalkınma sürecinin hızlandırılması ve sorunlara çözüm getirmek amacıyla hazırlanan GAP sosyal eylem planının temel ilkeleri şunlardır:

- GAP çerçevesinde doğa ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen planlama, uygulama, izleme ve değerlendirmeler yöre insanının katılımı ile yapılacaktır.

- Temel kaynaklara ulaşılabilirliği sağlayacak ve kaynakların verimliliğini artıracak önlemler alınacaktır.

- Kamu, yerel ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılarak, kurumların insan gücü ve diğer potansiyelinden (finansman, araç-gereç, teknik bilgi vb.) yararlanılacaktır.

- Kadın ve genç nüfusa öncelik verilecektir.

GAP Sosyal Eylem Planı'nda öngörülen politika hedefleri farklı sektörler itibariyle aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Hedef 1: Toplumsal Yapı

Toplumsal yapı hedefinde genel olarak, geleneksel örgütlenmelerden kalkınmaya engel olanların ortadan kaldırılmasını hızlandırıcı çağdaş örgüt ve kurumların etkinliğini artırmak, bölgede yerel alt kültürlerin ve ulusal kültürün

olumlu bir sentezini sağlayacak kültür kurumlarının etkinliklerinin yoğunlaştırılacağı bir altyapı oluşturmak hedeflenmektedir.

Hedef 2: Tarım Sektörü

GAP'ın politika hedeflerinden tarım sektöründe ise, tarımsal üretimin sahadaki uygulamalarında, faaliyetlerin çiftçi örgütleri, özel ve gönüllü kuruluşlara bırakılması suretiyle yayımda etkinliği artırmak, kamunun eğitsel alandaki yatırımlarını tarımsal araştırma, temel eğitim teknik ve mesleki eğitimde yoğunlaştırmak, tüm çiftçilerin kendi koşullarına uygun kaliteli bilgiye ulaşabilirliklerini sağlamak, bölgede dinamik ve verimli tarımsal gelişmeyi engelleyici ürün desenleri, üretim ilişkileri, mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıkları gidermek, çayır ve mera gibi ortak kullanım alanlarının korunması yolunda önlemler almak hedeflenmektedir.

Hedef 3: İstihdam

Bölge de ülke ortalamalarının üstünde olan kayıtlı işsizlik oranını azaltmak, bölgeden daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün bölgeye çekilmesini özendirme, kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi yolunda önlemler almak, bölge de toplam geliri artırıcı ve gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler almak, bölgede ki doğal ve kültürel zenginlikleri, istihdam ve gelir artırıcı üretken yatırımlara yönlendirmek, teknoloji seçiminde verimlilik ve üretkenlik yanında, istihdam, sağlık ve çevre boyutlarını da gözönüne almak, GAP'ın istihdam hedefleridir.

Hedef 4: Eğitim Sektörü

Bölge de eğitim düzeyini, özellikle kız çocuğu ve kadınlar lehinde, yükseltici önlemler almak, eğitim olanaklarının, nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamak, bölgede okuma-yazma ve okullaşma oranlarını en azından Türkiye ortalamasına yükseltmek, yaygın ve örgün eğitimin işlevselliğini artırarak bu doğrultuda olanaklar geliştirmek, bölge de örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin artırılması için okul öncesi eğitim programları açılması ve yaygınlaştırılmasını sağlamak başlıca eğitim sektörü hedefleridir.

Hedef 5: Sağlık Sektörü

Bebek ve çocuk ölüm oranları ile doğurganlık oranlarını en azından ülke ortalamalarına yaklaştıracı önlemler almak, koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak ve halkın bu hizmetlere ulaşabilirliğini artırmak, bölgede sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önceden tespit ederek önlenmesine yönelik tedbirler almak, sağlık sektöründe ki hedeflerdir.

Hedef 6: Nüfus

Kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengeyi dikkate alan, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlemek, nüfus hareketlerini, bölgenin toplumsal ve ekonomik potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde teşvik etmek, bölgesel kalkınmanın etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi için nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak özendirici önlemler almak, politika hedeflerinden nüfus ile ilgili olanlardır.

Hedef 7: Yerleşim

Yerleşim konusunda ki hedefler ise, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı-göçer toplulukları yerleşik yaşama geçirmek, baraj yapımından etkilenecek nüfusun yeniden yerleştirilmesinde, toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınma ilkelerini gözetmektir.¹⁶⁵

4.9. GAP'IN SURİYE VE IRAK'A ETKİLERİ

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yapılmasının nedenlerinden bir tanesi, yıl içerisinde düzensiz bir akım sergileyen Fırat ve Dicle Nehirlerinin akımlarının barajlar vasıtasıyla düzenlenerek, ihtiyaçlara uydurulmasını sağlamaktır. Bu nedenle Güneydoğu Anadolu Projesi diğer amaçlarının yanında Fırat ve Dicle Nehirleri'nin akımlarını düzenlemek ve değerlendirmek için yapılmaya başlanmış başarılı bir projedir. Bu proje ile nehirlerin akışları yaz ve kış aylarında düzenlenmiş olacağından, Türkiye kadar Suriye ve Irak'a da fayda sağlayacaktır.

Su taşkınlarından Irak'ın korunması için taşkın zamanlarını Irak'a bildirmek üzere 1946 yılında Türkiye-Irak arasında "Dostluk İyi Komşuluk" anlaşması imzalanmıştır. Türkiye Fırat Nehri üzerinde yaptığı Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarıyla suların ani yükselip alçalmasını önleyerek, nehrin debisini düzenlemektedir¹⁶⁶. Bu barajların yapılmasıyla Suriye ve Irak halkı sel felaketlerinin tahribatından kurtulmuştur.

Keban Barajı'nın yapımından sonra yağışlar kış aylarında artarken yazın değişmemiştir¹⁶⁷. Fırat Nehri'nin Türkiye'deki barajlar inşa edilmeden önceki doğal şartları ile barajlar inşa edildikten sonraki düzenli akım şartları mukayese edildiğinde

¹⁶⁵ Uçansoy, N. *GAP Dosyası*, Sabah Gazetesi İnternet Sayfası.
www.sabah.com.tr.

¹⁶⁶ Akmandor, N. (1994). a.g.e., s.19-20

¹⁶⁷ Gürdal, V., (1994) Baraj Haznelerinin İklim Etkisi, *Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri-1*, Ankara, s.417-433

gerek taşkın doğuran ortalamanın çok üstündeki, gerekse kuraklığa neden olan ortalamanın altındaki akımların meydana gelme olasılığının büyük ölçüde azaldığı görülmektedir.

Fırat ve Dicle Nehirleri'nde su miktarının gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişimler göstermesi nedeniyle, Türkiye'deki barajların inşasından önce, Fırat-Dicle Havzası'nda büyük boyutlarda tarihsel taşkınlar ve kuraklıklar yaşanmıştır¹⁶⁸. Fırat'ın debisi yaz aylarında 100 m³'e kadar düşebilmekte, ilk baharda karlar eridiğinde 7.000 m³'e kadar çıkabilmektedir¹⁶⁹. Belirtilen sebepten ötürü, Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerinde inşa ettiği barajlar sadece Türkiye'nin değil nehre kıyıdaş olan Irak ve Suriye içinde hayati önem taşımaktadır¹⁷⁰.

Profesör Garbecht; Fırat ve Dicle Nehirleri'nin akımlarındaki değişimlerin, mansap ülkelerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"...Fırat ve Dicle taşkınları çok şiddetli olup, havzadaki tarımsal üretim yönünden faydadan çok zararı olmaktadır. Nisan-Haziran arasında oluşan taşkınlar, yaz mahsulleri için çok geç ve kışın ekilen mahsuller için ise çok erkendir. Diğer taraftan ovalar çok düşük meyilli, geçirimsiz bir toprak yapısına sahip olduğu için ve tabii drenaj eksikliği nedeniyle, su birikintileri ve tuzlanma meydana gelmektedir.

Suriye ve Irak'ta Fırat ve Dicle Nehirleri'ni çevreleyen ovalar, su seviyelerinin artması ile taşkın alanları haline dönüşmektedir. Basra Körfezi yakınlarındaki göl ve ıslak alanlar kurak mevsimde 8.288 km²'ye kadar küçülürken, ilkbahar taşkınlarında 28.490 km²'ye kadar artmaktadır¹⁷¹.

¹⁶⁸ Bilen, Ö. (2000). a.g.e., s.51

¹⁶⁹ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s. 130-131

¹⁷⁰ Bilen, Ö. (2000). A.g.e., s.51

¹⁷¹ Bilen, Ö. (2000). A.g.e., s.51

Suriye'de en büyük depolama tesisi olan Tabka Barajı'nın hacmi 9 milyar m³ olup, Fırat Nehri'nin yıllık ortalama doğal su birikiminin ancak %28'ine tekabül etmektedir. Tabka Barajı'nın birbirini takip eden çok kurak veya çok yağışlı dönemlerde etkin bir düzenleme yapması mümkün değildir. Bu nedenle, Türkiye'deki barajlar olmasaydı, taşkın suları büyük zararlar vererek Basra Körfezi'ne depolanmadan ulaşacak, kurak dönemlerde ise eskiden olduğu gibi su sıkıntısı ile karşılaşılacaktı.

Türkiye'de sırasıyla; Keban, Karakaya, Atatürk, Karkamış ve Birecik Barajları işletmeye alınmıştır. Tüm sistemin aktif (kullanılabilir) hacimleri toplamı ise 47,6 milyar m³ olup, Fırat'ın ortalama yıllık suyunun (31,6 milyar m³) 1,5 katıdır. Bu büyük hacmin Suriye ve Irak'a sağladığı düzenli su gözardı edilemez.

Türkiye'deki barajların işletilmesi ise, daima yukarıda açıklanan faydaların meydana gelmesini sağlayacak yönde olmuştur. Örnek olarak kurak bir yıl olan 1989 yılının kısa bir incelemesi yapılmıştır. Fırat Nehri'nin Türkiye'deki su toplama havzasının yaklaşık %70'ini Keban Barajı kontrol etmektedir. En çok su gelen Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında kuraklık nedeniyle, aylık ortalama akımların sırasıyla %43, %22 ve %28'i Keban Barajı'na girmiştir. Keban Barajı'na normal yıllarda belirtilen aylarda gelen su miktarı 9 milyar m³ iken, 1989 yılında 4 milyar m³'e düşmüştür. Eğer Keban Barajı olmasaydı doğal şartlarda, sınırdan ancak 20,8 milyar m³ su geçecekti. Halbuki Keban Barajı o şekilde işletilmiştir ki, sınırdan geçen su miktarı bir yıl içinde 25,7 milyar m³'e yükseltilmiştir. Belirtilen rakamlar yıllık toplamdır. Aylık dağılım gözden geçirilirse, sulama suyu ihtiyacının en yoğun olduğu Temmuz ve Ağustos aylarında, doğal şartlarda sınırdan saniyede 160 m³ (ayda 414 milyon m³) su Suriye'ye intikal edecekti. Halbuki Keban-Karakaya sisteminden saniyede 180 m³ (ayda 467 milyon m³) ilave su verilerek, bu iki ayda sınırdan geçen su miktarı, saniyede 340 m³'e çıkarılmış ve bu şekilde mansap ülkelerini kuraklıktan etkilenmemesi sağlanmıştır. Türkiye tarafından yapılan ve sonuçta Irak ve Suriye'nin menfaatine olan çalışmalara taraflı yaklaşım sergilendiğinin örneği N. Beschomer tarafından kaleme alınan Su ve Orta Doğu'da istikrarsızlık başlıklı yayında " ...

akımların düzenlenmesi hidrolojik yönden faydalı fakat politik yönden geçersizdir" şeklinde kaleme alınmıştır¹⁷².

Barajlarla suyun akışını düzenlemek sadece Türkiye'nin çıkarına olmayıp, komşu ülkeler Suriye ve Irak'ın su ihtiyaçlarına da katkıda bulunmaktadır. Barajların varlığı Türkiye'ye komşularına yıl boyunca düzenli olarak saniyede 500 m³ su sağlamasına imkan vermektedir. 1989, 1990 ve 1991 yazlarında art arda gelen kuraklıkta da bu böyle olmuştur. Bu sürekli su akışından başlıca yararlananların, kuraklığın ağır sonuçlarından etkilenmeyen Suriye ve Irak olduğu açıkça bellidir¹⁷³.

4.10. GAP'IN SONUÇLARI

GAP, Güney Doğu Anadolu Bölgesi için çok önemli bir fırsattır. Proje, sosyal ve ekonomik göstergelerin ilerlemesi üzerinde yoğunlaşan, dengeli bölgesel gelişimi başarmak için Türk Hükümetleri'nin kararlılığını yansıtır.

Bilinen ve gözlenen o ki GAP, Türkiye'nin aşağı komşuları Suriye ve Irak'ta Fırat ve Dicle Nehirleri'nin akışında bir azalmaya sebep olacağı ve bunun bu ülkelerin tarımsal ve enerji projelerine zarar vereceği konusunda derin bir endişeye sebep olmuştur. GAP'ın hidropolitik aşamaları, Arap medyasında bölgedeki dengelere bir tehdit olarak vasıflandırılmış ve bu Atatürk Barajı'nın inşasıyla doruk noktaya ulaşmış, saldırgan bir hareket olarak verilmiştir. Bunların ötesinde Türkiye'nin GAP işlemleri çerçevesindeki düşünceleri, aşağı komşuları tarafından agresif ve saldırgan olarak algılanmıştır¹⁷⁴.

GAP'ın, önemli sonuçları şöyle özetlenebilir. Bunların birincisi, proje ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucunda

¹⁷² Bilen, Ö. (2000). a.g.e., s.53-55

¹⁷³ Tiryaki, O. (1994). a.g.e., s. 130-131

¹⁷⁴ Bağış, A.İ. (1999). Dicle Fırat ve Türkiye'nin Su Politikası, *Harp Akademileri Bülteni*, S.192, İstanbul, s.74

ekonomik ve sosyal faaliyetler hızla artmıştır. Sulu tarım yapılmaya başlanmasıyla birlikte tarım sektöründe büyük miktarda üretim artışı olmuştur. Tarım ve tarım dışı sektörlerin gelişmesiyle dış ticaret ve hizmet kesiminde de gelişmeler olmuş, yeni ihracat imkanları ortaya çıkmıştır.

Projenin ikinci önemli sonucu sosyolojiktir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde milli bütünleşme istenen seviyede değildir. GAP bitiminde sulu tarıma açılacak alanlarda yapılacak toprak reformuyla merkez köyler oluşacak, vatandaşlarımızın merkezi yerlere yerleşmesi sağlanacaktır. Merkez köylerde tesis edilecek küçük sanayi kuruluşları, okullaşma, sağlık tesisleri ve atölyeler, zirai sanayi türünün doğmasını temin edecektir. Köylüler meslekleriyle uğraşırken aynı zamanda sosyal tesislerden, iletişim imkanlarından yararlanmak suretiyle bilgi ve görgülerini arttıracaktır. Bu durum milletleşme sürecini hızlandırarak milli bütünlüğün tesisinde önemli rol oynayacaktır¹⁷⁵. GAP'ın en önemli yararlarından birisi de böylece milli bütünleşmeye katkı sağlanmasıyla olacaktır.

GAP yatırımları sonunda, ikamet edenlerin yaşam standartları yükselmeye başlamıştır. Kentsel - kırsal etkileşimler devam eden taşımacılık organizasyonu, haberleşme ağlarını geliştirmiş, bölge dış dünyaya daha fazla açılmıştır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, % 66'sı şehir merkezlerinde olmak üzere 1998'de 6 milyon olan bölge nüfusunu, 2005 yılı itibarıyla 8 milyon civarına yükselmiştir. Bölgede şehirleşme desteklenmeli ve kırsal göç çok aşağı seviyelere getirilmelidir. GAP'la yaratılacak olan iş olanakları, değişik sektörlerde tahminen 3.8 milyon kişiye ekmek kapısı olacaktır¹⁷⁶.

Projenin temel felsefesi, insanın refah ve mutluluğunu sağlayarak tüm çerçevede kendine güvenen bir toplum oluşturmaktadır.

¹⁷⁵ Türkdoğan, O. (1989). *Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo Kültürel Yönü, GAP ve GAP'ın Doğuracağı Sonuçlar*, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, s. 38-40

¹⁷⁶ Ünver, O. (1999). *Sınıraşan Sularımız ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, s.7-9

Üçüncü önemli sonuç ise, GAP'ın, Türk dış ekonomi politikasına önemli etkilerinin olması beklentisidir. Yurdumuzun bir taraftan artan nüfus koşulları ile yurt içi talebin; diğer taraftan komşu ülkelerin beliren talepleri ile dış talebin yükselmesi, toplam talebi artıracaktır. Yükselen talebin üretim artışı ile karşılanmaması önemli bir arz ve talep sorunu ortaya çıkaracaktır. Türkiye, komşu ülkelerin tarım ürünleri talebini karşılarken yapacağı üretim artışı ile yurt içinde de ürün darlığını gidermelidir. GAP'ın en önemli sonuçlarından birisi, Türkiye'yi tarımsal üretim bakımından "kendi kendine yeterli ülke" olmaktan öte, "tarım ürünleri ihraç eden ülke" haline getirecektir¹⁷⁷.

GAP şu anki mevcut haliyle bile özellikle komşu Arap ülkeleri olan Suriye ve Irak'ı daha çok dış telkinlerle paniğe sevk etmiştir. Bunun sebebi Türkiye'nin GAP ile bölgede önemli bir güç haline geleceği gerçeğidir. Suriye, GAP projesi dolayısıyla içte kendi çiftçileri, dışta diğer Arap ülkeleri nezdinde, Türkiye'nin sularını keseceği, tarım alanlarının kuruyacağı yönünde propagandalarla ülkemize karşı baskı unsurları oluşturmaya çalışmaktadır.

Her şeye rağmen GAP Orta Doğu'nun kaderinde etkili olacak çalışmaların en önemlilerindedir. Böyle büyük bir projenin komşu Arap ülkeleri üzerinde önemli etkiler doğurduğu açıktır.

Sonuç olarak, Güneydoğu Anadolu Projesi, sosyo-ekonomik özellikleri ve uygulamaları ile dünya ülkelerinin ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

GAP çeşitli ülkelerde uygulanan bölgesel kalkınma projelerine örnek olmakta ve Türkiye genelinde de, bölgesel gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması için uygulanacak ve uygulanmakta olan diğer projelere ışık tutmakta olan büyük bir projedir.

¹⁷⁷ Tekinel, O. (1992). *Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Dış Politikasına Etkileri*, Dünya Gazetesi, s.7

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

ORTA DOĞU'DA SU SORUNUNA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Orta Doğu, gerginliğin, anlaşmazlığın uzun yıllardır hüküm sürdüğü bir bölgedir. Hiç bir ülke bir diğerine güvenmemekte, atılan her adım en kötü ihtimaliyle değerlendirilmektedir. Böyle bir ortamda Türkiye su politikasında öncü ülke olarak projelerini hayata geçirmede daha fazla inisiyatif kullanmalıdır.

Bariş Suyu Projesi

Orta Doğu'daki su sorununa çözüm bulma amacıyla dönemin başbakanı Turgut Özal tarafından 1986 yılında 22 Arap ülkesini kapsayacak şekilde ortaya atılan ve gerginliği ve bölge içi güvensizliği yumuşatması için "Bariş Suyu Projesi" olarak adlandırılan proje, bütünüyle Türkiye'de denize dökülen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım dışı sularını iki ayrı boru hattı ile su kıtlığı çeken Orta Doğu ülkelerine, boru hatlarıyla Arabistan Yarımadası'nın doğu ve batı kıyıları boyunca ulaştırmayı planlamaktaydı¹⁷⁸.

Proje, doğu ve batı olmak üzere iki hat içermektedir. Batı hattı güzergahı Türkiye'de Seyhan, İslahiye ve Kilis; Suriye'de Hama, Humus, Halep ve Şam; Ürdün'de Amman ve S.Arabistan'da Yanbu, Medine, Mekke ve Cidde'dir. 2700 km uzunluğunda olacak boru hattı günde 3,5 milyon m³ (1.260 milyar m³/yıl) su taşıyacaktır. Toplam 8,5 milyar ABD dolarına tamamlanacak hat sonucu 1 m³ su 0.84 ABD dolarına mal olacaktır.

Doğu hattı ise Türkiye'de Ceyhan ve Kilis'ten geçerek batı hattı ile birleşip Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'dan geçecek daha sonra Kuveyt, Bahreyn, Katar ve BAE'ye kadar uzanacaktır. 3.900 km uzunluğunda olacak hat, günde 2,5 milyon

¹⁷⁸ Kut, G. (1993). *Ortadoğu'da Su Sorunu Çözüm Önerileri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, s.112

m^3 (900 milyon m^3 /yıl) su taşıyacaktır. Toplam 12 milyar ABD dolarına tamamlanacak hat sonucu $1 m^3$ su 1.07 ABD dolarına mal olacaktır¹⁷⁹.

Projenin yatırım bedeli yüksek olduğu için boru hattının Suudi Arabistan ve Körfez Bölgesi'ne uzatılması yerine en yoğun su sıkıntısının yaşandığı Ürdün'e kadar getirilmesi, böylece daha kısa bir hatla yetinilerek maliyetinin düşürülmesi bazı uzmanlarca teklif edilmiştir. Küçük Barış Suyu adı verilen bu proje ile iletilmesi öngörülen yıllık su miktarı 2,19 milyar m^3 olup Ürdün Nehri'nin yıllık ortalama su kapasitesinin 1,6 katıdır. Bu yönden özellikle Ürdün ve Filistin'deki su açığının karşılanmasında önemli rol oynayacağı kesindir¹⁸⁰.

Barış suyu projesinin fizibilite çalışmalarını, Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Genel Müdür Yardımcısı başkanlığında bir Türk heyeti ile ön fizibiliteyi yapan "Brown and Root" isimli ABD şirketi yetkilileri, öngörülen ülkelerin yetkililerine sunmuşlardır. Başlangıçta projeye hepsi olumlu yaklaşmasına rağmen, İsrail'in projeye dahil olmasına Arap ülkeleri karşı çıkmışlardır. İsrail, projeye kendi ülkesinin katılmaması durumunda projenin gerçekleşmesini engellemek için finansal destek verecek kuruluşlara baskıda bulunacağı tehdidinde bulunmuştur¹⁸¹.

Daha fikir olarak ortaya atıldığı zamanlarda bile tartışmalar yaratan Proje, gerek diğer ülkelere maliyetinin yüksek olacağı bahane gösterilerek, gerekse diğer politik ve siyasi nedenlerden dolayı hayata geçirilememiştir.

Barış Suyu Projesi' ne İlişkin Politik Yaklaşımlar

Barış Suyu Boru Hattı Projesi, olumlu ve olumsuz çeşitli politik tepkiler almıştır. Ürdün genelde sıcak bir yaklaşım gösterirken Suudi Arabistan ve Suriye

¹⁷⁹ Denk, E. (1997). A.g.e, s. 61

¹⁸⁰ Bilen, Ö. (2000). A.g.e., s.143

¹⁸¹ Tiryaki, O. (1994). A.g.e., s.149

olumsuz bir tavır takınmıştır¹⁸². Büyük su sıkıntısı içinde olan ve ilerde bu problemleri daha da artacak olan Ürdün ve Filistin'in projeyi desteklemelerine karşın, Arap kamuoyunda özellikle Suriye'nin girişimleri ile konu amacından tamamen saptırılarak, Türkiye aleyhine bir kampanyaya dönüştürülmüştür

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik bu atağına ilk hayır Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten gelmiştir. İki ülkede deniz suyunun arıtılmasıyla içme ve kullanma suyu elde edilmektedir. Sadece Suudi Arabistan'ın 22 arıtım tesisiyle dünyadaki tatlı su üretiminin % 30'unu gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan yeraltı sularının yüzeye çıkartılmasıyla da dünyada buğday ihracatında önemli bir sıraya yerleşmiş durumdadır. Türkiye'nin bu teklifinin reddedilmesine hatta tepki duyulmasına neden olarak boru hattı ile gelecek suyun pahalı olacağı ileri sürülse de (ki bu doğru değildir) geri planda üç önemli nedenin saklı olduğu bilinmektedir.

- Arap ülkelerinin su kaynakları açısından Türkiye'ye bağlı olmaktan çekinmeleri ve Türkiye'nin bölgede bir güç odağı olması.

- Bölgedeki hemen her ülkeden geçecek olan hattın Ortadoğu'nun bitmeyen sorunları nedeniyle emniyetinin sağlanması güçlüğü ve sabotajlara açık olması, bölgedeki genel güvensizlik ortamının yarattığı kaygılar.

- Projenin Batı Hattı'ndan İsrail'in yararlanacağı kuşkusu¹⁸³.

Şu anda askıda olan Barış Suyu Projesi'nin gelecekte daha kapsamlı çalışmalar yapılarak yeniden ele alınabileceği, Türkiye'nin bu projeyi “art niyetle” değil “iyi niyetle” ve bölgedeki su sorununun çözümüne katkıda bulunmak amacıyla ortaya attığının idrak edileceği ve bu projenin Türkiye'nin bölgedeki istikrarsızlık ve kargaşalığın bölge ülkeleri arasındaki “ekonomik işbirliğine dayalı, karşılıklı bağımlılıkla büyük ölçüde aşılabileceği” tezini destekleyen ve suyun gelecekte oynayacağı stratejik önemi ortaya koyan bir proje olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁸² Kıran, A. (2005). a.g.e., s.119

¹⁸³ Özcel, B. (1994, Ocak). Güvensizlik Kurbanı: Ortadoğu Barış Suyu Projesi, *Harp Akademileri Bülteni*, s.175

Kısaca petrol ve doğalgaz nasıl boru hattıyla taşınabiliyorsa, aynı şekilde daha kıymetli bir ekonomik meta olan “su” da boru hattıyla taşınabilir¹⁸⁴.

Gelecek yıllarda bu proje gerçekleştiği takdirde Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlamasının yanında Orta Doğu’daki işbirliğini geliştirmede önemli rol oynayacaktır. Orta Doğu ülkeleri projeyi uzlaşma ve işbirliği projesi gibi gördüklerinde belkide proje hayata geçirilebilecektir.

Manavgat Suyu Projesi

Türkiye, hem Orta Doğu hem de kendi içindeki bölgesel ve mevsimsel su ihtiyacını gidermek maksadıyla “Manavgat Su Temin Projesini” uygulamaya koymuştur . Özellikle turizm döneminde Ege ve Akdeniz Bölgelerindeki turistik tesislerin su ihtiyacını karşılayacak olan tesis, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve arzu eden bölge ülkelere de su sağlayacaktır.

Manavgat Su Temin Projesi, Manavgat Çayı'nın sürekli olarak denize akan, günlük ortalama değeri yaklaşık 4,7 milyon m³ olan sularının bir kısmının tasfiye edilip içmeye uygun hale getirilerek, bir kısmının da ham halde bir çift boru hattı ile sahile oradan da 1.300 metre açıkta yapılacak yüzer platforma nakledilerek veya yüzen balonlarla ihtiyaç duyan ülkelere taşınmasını amaçlayan bir projedir¹⁸⁵. Manavgat Projesi'nin teknik sorumluluğunu Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü üstlenmiştir.

Gazze Şeridi'ndeki kronik su kıtlığının çözümü için Manavgat Projesi en önde gelen işbirliği projesi olarak gösterilmektedir. Manavgat suyunun maliyetini; suyun fiyatının yanı sıra, tesis yapım harcamaları, Türkiye'nin telif hakkı ve Medusa balonları olarak adlandırılan dev plastik balonların performansı belirleyecektir.

¹⁸⁴ Öztürk, O. M. (1997). *Türkiye ve Ortadoğu*, Gündoğan Yayınları, Ankara, s. 131

¹⁸⁵ Müftüoğlu, F. (1997). A.g.e., s.85

Aquarius Development Group adlı İngiliz firmasında danışman mühendis olarak çalışan Christopher Savage' e göre, Manavgat Projesi, suyu tuzdan arındırmaya göre hem daha ucuz hem de daha esnektir¹⁸⁶.

Bakanlar Kurulu kararıyla Ağustos 1990 'da başlatılan projenin Ağustos 1992'de altyapı inşaatlarına fiilen başlanmıştır¹⁸⁷. Proje, su alma yapısı, pompa istasyonu, 250.000 m³ / gün kapasiteli arıtma tesisi, ham su ve arıtılmış su isale hattı, kıyı kontrol ve destek tesisleri, sualtı boru hatları, terminal ve dolun tesisleri ünitelerinden meydana gelmektedir. Proje'nin karada yapılması öngörülen tesislerin tamamının yapımı tamamlanmıştır.

Manavgat Projesi'ne ilişkin işletme hakkının özel sektöre devredilerek su satış ve dağıtımının özel kuruluşlar eliyle yürütülmesi öngörülmektedir. Proje daha önce de belirtildiği gibi hem Türkiye'nin iç ihtiyaçlarını karşılamaya, hem de ülke dışına su ihracına yöneliktir. Bu nedenle piyasa koşulları içerisinde Orta Doğu veya diğer bölge ülkelerinin Manavgat suyundan faydalanmaları mümkündür¹⁸⁸. Türkiye'nin su satabileceği başlıca Orta Doğu ülkeleri Suriye, İsrail ve Filistin yönetimidir. Bu üç ülkeye bölge dışından Kuzey Afrika ülkelerinin katılacağı düşünülebilir¹⁸⁹. Bunların dışında Malta ve bazı Yunan adaları da bu ülkelere dahil olabilir. Çünkü Malta bölgenin su kaynakları açısından en fakir ülkelerinden biridir. Ayrıca bu ülke ve Yunan adalarının dünya piyasa şartlarına göre en ucuz ve en yakın su temin edebileceği ülke Türkiye'dir.

Son zamanlarda İsrail ve Ürdün'ün Manavgat suyundan faydalanması ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır.

Hem İsrail hem de Ürdün'lü yetkililer 2000 yılı içerisinde Türkiye'ye yaptıkları ziyaretlerde Manavgat Suyu ile ilgilenmişlerdir. İsrail önümüzdeki beş yıl

¹⁸⁶ Pamukçu, K. (2000). A.g.e., s.296

¹⁸⁷ Milliyet Gazetesi, 9 Aralık 1998. (www.milliyet.com.tr/arşiv/)

¹⁸⁸ Bilin, Ö. (2000). A.g.e., s.150

¹⁸⁹ Uluatam, Ö. (1998). A.g.e., s.234

içinde 40 milyon metreküp su alımı hazırlığı içinde olduğunu ifade etmiş, Ürdün Su ve Sulama Bakanı Kamil Mahadin' de Küçük Barış Suyu Projesi fizibilite çalışması yapması için bir şirketi görevlendirdiğini açıklamıştır¹⁹⁰.

Kısa bir süre önce Manavgat Suyu Projesi ile ilgili olarak Türkiye ile İsrail arasında olumlu bir gelişme yaşanmıştır. 05 Ocak 2004 tarihinde İsrail Hükümeti tarafından yapılan açıklamada, yapılan inceleme ve araştırmalar sonucu Manavgat Suyu Projesi kapsamında Türkiye'den su alımına ilişkin projenin onaylandığı bildirilmiştir. Son yıllarda gerçekleşen tüm bu çabalara ve anlaşmalara rağmen 6 Nisan 2006'da iki ülke dışişleri bakanlıkları, projeden petrol fiyatlarındaki artışlar ve buna bağlı olarak maliyetin yükselmesi gibi bazı nedenlerden dolayı karşılıklı olarak vazgeçildiğini açıklamışlardır.

“Sonuç olarak Türkiye suyun satılabilir bir meta olduğunu göstermek üzere Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin fazla sularının iki ayrı boru hattıyla Körfez ülkeleri ile İsrail, Ürdün, Suriye, Filistin ve S.Arabistan'a taşınmasını öngören Barış Suyu Projesi ve Manavgat sularının tanker ve torbalar vasıtasıyla başta İsrail olmak üzere Kıbrıs, Ege adaları ve bölgede istekli her ülkeye pazarlama girişimlerini ortaya koymuştur. Bu iki projenin ileride bölgede meydana gelmesi olası olan su kıtlığına karşı tekrar gündeme gelebileceği değerlendirilmeli ve bu projeyi hayata geçirebilecek tüm hazırlıklar şimdiden dikkate alınmalıdır. İkinci su satma projesi olan Manavgat Projesi de yine Türkiye'nin yurt dışına su satışının hayata geçirildiği ve diğer su kaynaklarımız içinde örnek teşkil edecek ilk su projesi olacaktır”¹⁹¹.

Küresel ısınmayla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu bölgesinde de kendisini geçmişe göre daha fazla hissettiren su sorununa karşı mutlaka önlemlerin alınması şarttır. Bunun için de ülkelerin karşılıklı anlayış içinde olması gerekmektedir. Orta Doğu ülkeleri Türkiye'nin barışçıl amaçlarla ortaya attığı

¹⁹⁰ Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 2000 ,(www.milliyet.com.tr/arşiv/).

¹⁹¹ Durmazuçar, V. (2002). A.g.e., s.147

Projeler'e sıcak bakmamışlardır. Tüm uzmanların hemfikir oldukları konu, su sorunun gün geçtikçe ülkeleri daha çok etkileyeceğidir. Anlaşmanın bir türlü sağlanamadığı Orta Doğu'da su savaşları konusunda yazılan senaryoların gerçekleşme oranı gün geçtikçe artmaktadır.

Sahip olduğu su kaynakları itibariyle su zengini bir ülke durumunda olmayan Türkiye, artan nüfus oranı dikkate alındığında gelecekte su sıkıntısı çekebilecek bir konumdadır. Bu yüzden su kaynaklarını iyi kullanması ve sınır aşan sularını iyi bir politikayla değerlendirmek durumundadır.

Mevcut durumda, Türkiye'nin varolan akarsularının belli bir bölümü komşu ülkelere aktığı için bu ülkelerce kullanılmaktadır. Komşu ülkelere Türkiye'ye giriş yapan sulardan ise komşu ülkeler optimum düzeyde yararlandığı için Türkiye, çok büyük bir yarar sağlayamamaktadır. Türkiye makul bir bedelle suyu fiyatlandırmalıdır. Bu sağlandığı takdirde Türkiye yatırım yetersizliği nedeniyle değerlendiremediği suyun belli bir kısmını ihtiyacı olan ülkelere geçici bir süreyle pazarlayabilir.

Uluslar arası bazı çevrelerce Türkiye su zengini bir ülke gibi gösterilmektedir. Ülkemizin sanılanın aksine başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya tahsis edebileceği geniş ve zengin su kaynaklarına sahip olmadığı bilinmelidir. Türkiye su fazlasına sahip bir ülke değildir. Şimdilik yeterli su kaynaklarına sahip olmakla birlikte, yakın bir yakın gelecekte sahip olduğu nüfusun su ihtiyacını karşılamakta da sıkıntıya girebileceği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin su fazlasına sahip olduğu izlenimi, su kaynaklarımızın henüz ihtiyaçlar ölçüsünde kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Sınır aşan sular konusunda vurgulanması gereken bir önemli husus da, Türkiye'nin yaptığı barajlarla debi düzensizliği içinde olan nehirlerin akıntılarını zararsız hale getirmiş olduğudur. Türkiye yaptığı bir çok barajla Fırat ve Dicle'nin

akışını kontrol altına almış, dolayısıyla doğal kaynağı verimli şekilde kullanılabilir hale getirmiştir.

Türkiye, su bakımından yeterli kaynağa sahip bulunmasına rağmen, tarıma elverişli topraklarının %40'ı, genel bir su sıkıntısının çekildiği Güneydoğu Anadolu'da bulunmaktadır. Bu eksikliği gidermek için bu bölgede başlatılan GAP, Türkiye'nin bu sular üzerindeki kontrol imkânlarının artması nedeniyle Suriye ve Irak'ın kendi tarım ve sanayi alanındaki projeleri için gerekli olan suyu tedarik edebilmesi konusundaki endişelerini artırmıştır. Bu ülkeler Türk sularına bağımlı kalmaktan korkmaktadırlar. Bu ülkeler sınır aşan sular konusundaki kendi görüşlerini kabul ettirmek için her fırsatta ellerindeki argümanları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya devam etmektedirler. Türkiye de karşı politikalar üreterek sorunun barışçıl yollarla çözümlenmesine çalışmaktadır. Eğer Orta Doğu'daki mevcut istikrarsız ortam olumsuz yönde gelişir ve Türkiye zayıf bir duruma düşerse sınır aşan sular sorunu Türkiye'ye karşı bir savaş nedeni olarak kullanılacakları değerlendirilmektedir.

Sınır aşan sular konusunda uluslar arası hukuk kuralları henüz bir kesinlik ve açıklık kazanmamıştır. Ancak bu konuda taraf olan ülkeler kendi aralarındaki antlaşmalarla sorunlara çözüm aramaktadırlar. Sınır aşan suların en önemli sorunlardan birisi olduğu Orta Doğu'da ulaşılabilecek çözüm şekli dünyada bu tür sorunu bulanan ülkelere de emsal teşkil edebilecektir. Özellikle sorunun çözüm safhasında aşağı kıyıdaş konumunda bulunan ülkelerin Irak ve Suriye'nin görüşlerini destekleyen bir tavır içerisinde bulunacağı unutulmamalıdır.

Şu bilinen ve görülen bir gerçektir ki; güçlü olan devlet uluslar arası toplumda saygınlık kazanmakta, sözü dinlenmekte ve etkin bir caydırıcılığa sahip olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye hassas coğrafyası nedeni ile içinde bulunduğumuz yüzyılda bölgesinde üstlenebileceği siyasi rollere ve oluşabilecek tehdit ortamına göre süratle ve gerçekçi bir biçimde hazır olmalıdır. Türkiye sınır aşan sular meselesinde uluslar arası alanda diplomatik girişimlerde bulunmalı, alınacak uluslar arası kararlarda etkin rol oynamalıdır. Türkiye su konusunda yapılacak olan zirve ve

konferansların düzenlenmesinde inisiyatifi elinde bulundurmalıdır. Kısacası; Türkiye aktif olan bir su politikası izlemelidir. Uluslar arası platformda ve BM çerçevesinde siyasi atağa geçerek kendi lehine uluslar arası kamuoyu yaratmalıdır. Türkiye gelecekte de Orta Doğu'daki su konusunun önemli bir tarafı olmaya devam edecektir. Sınır aşan sular bu sorunun önemli bir parçasıdır.

Sonuç olarak sınır aşan sular konusu birçok boyutu ile üzerinde çok düşünülmesi ve yeni politikalar üretilmesi gereken bir konudur. Orta Doğu'da şiddet potansiyeli her zaman vardır. Savaşlar toprak, sınırları koruma vb. nedenlerle çıkmaktadır. Araştırmalara ve verilere bakıldığında yakın gelecekte su yüzünden savaşların çıkabileceği değerlendirilmektedir. Böyle bir ortamda su kaynaklarını iyi değerlendiren ve su politikasını en verimli şekilde uygulayan bir Türkiye, Dünya'da söz sahibi bir ülke konumuna gelebilecektir.

KAYNAKLAR

- AnaBritanica.(1993). Ana Yayıncılık, Cilt.15
- AnaBritanica.(1993). Ana Yayıncılık, Cilt.20
- Akmandor, N., Pazarcı, H. ve Koni H. (1994). *Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*, TESAV Yayınları, İstanbul
- Altınbilek, D. (2000). DSİ Bülteni, Sayı.463, s.2
- Avcı, İ. (2000). *Su Sorunu ve Sınırşan / Sınır Oluşturan Su Yolları*, Harp Akademileri Komutanlığı 1999-2000 Öğretim Yılı Konferans Notları, İstanbul
- Bağış, A. İ. (1999). Dicle Fırat ve Türkiye'nin Su Politikası, Harp Akademileri Bülteni, Sayı:192, İstanbul
- Benli, M. (1999). *Türkiye ve Ortadoğu*, Boyut Kitapları, İstanbul
- Bilen, Ö. (2000). *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, Ankara
- Bilim Teknik. (Nisan 2001). TÜBİTAK Yayınları
- Biswas, A. K. (1994). *International Waters of the Middle East, From Euphrates-Tigris to the Nile, Water Management*, C.2, Oxford University Press, s.189
- Çelik, K. (2007). Küresel Isınma ve Etkileri
<http://www.kureselisinmaveetkileri.com/2007/04/kresel-isnmann-dnya-zerindeki-etkileri.html>
- Çomak, H. (2001). 21 nci Yüzyılda Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye, *Harp Akademileri Bülteni*, S.199, İstanbul, s.45
- Denk, E. (1997). *Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Stratejik Araştırma ve Kültür Yayınları, Ankara
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. (Mart-Nisan 2000). DSİ Bülteni, S. 465-466
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü İnternet sitesi, <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>
- Dinçyürek, A. (1997). *Yeni Bir Strateji; Hidrostrateji*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul
- Durmazuçar, V. (2002). *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

- Esenyel, Ö. (2001). *Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul
- Filizfidanoğlu, D. *Su, Savaş Nedeni Oluyor*.
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=928&sayfa=0> (04 Haziran 2007).
- Gürdal V. ve Ağırlioğlu N.(1994), *Baraj Haznelerinin İklim Etkisi*, Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri-1, Ankara
- Harp Akademileri Yayınları (2000), *Fırat Üçgeni*, İstanbul
- Harp Akademileri Komutanlığı (1994), Ortadoğu'da Su Sorunu, *Harp Akademileri Bülteni*, Sayı:175, İstanbul
- Kaya, İ. Uluslararası Akarular ve Hukuk, Turkish Weekly.
<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=361>. 24 Aralık 2006
- Kıran, A. (2005). *Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Kocaoğlu, M. (1995). *Uluslar Arası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s.176
- Koluman, A. (2002). *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, ASAM Yayınları, Ankara
- Köylü, C. (2002). Ortadoğu'nun Stratejik Kaynağı: Su, *Harp Akademileri Bülteni*, Sayı:282, İstanbul
- Kuleli, S. (2001). Su Kaynakları ve Sınır aşan Sular, *Harp Akademileri Konferansı*, İstanbul
- Kut, G. (1993). *Ortadoğu'da Su Sorunu Çözüm Önerileri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul
- Küçükler, A. (01 Eylül 2004). Dünyada Sınıraşan Suların Paylaşımı Konusundaki Önemli Uyuşmazlıklar, *Harp Akademileri Dergisi*, S.12, İstanbul
- Milliyet Gazetesi, 9 Aralık 1998, (www.milliyet.com.tr/arşiv/).
- Müftüoğlu, F.(1997). *Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye*, Marifet Yayınları, İstanbul
- Özcel, B. (Ocak 1994). Güvensizlik Kurbanı: Ortadoğu Barış Suyu Projesi, *Harp Akademileri Bülteni*
- Öztürk, O. M. (1997). *Türkiye ve Ortadoğu*, Gündoğan Yayınları, Ankara

- Pamukçu, K. (2000). *Su Politikası*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Resmi Gazete No: 3011, 25 Mayıs 1935
- Resmi Gazete No: 12499, 09 Ocak 1997
- Resmi Gazete No: 13330, 18 Ekim 1969
- Resmi Gazete No: 13531, 27 Haziran 1970
- Resmi Gazete No: 15482, 28 Ocak 1976
- Resmi Gazete No: 15438, 10 Aralık 1975
- Resmi Gazete No: 19660, 10 Aralık 1987
- Saltürk, M. (Haziran 2006). Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.3
- Şanlıurfa'ya Yatırım Musluğu Açıldı. (30 Mart 2007)
 “<http://www.hizmetgazetesi.net/modules.php?name=News&file=print&sid=>”
- Sar, C. (1970). *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Sevinç Matbaası, Ankara
- Şehsuvaroğlu, L. (1997). *Su Barışı Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları*, Gümüşmotifi Yayınları, İstanbul
- Şehsuvaroğlu, L. (2000). *Su Barışı*, Sen Yayınları, Ankara
- Şen, S. (1993). *Su Sorunu Ortadoğu ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Şen, Z. (2006) *Ortadoğu'da Su Sorunlu Bereketli Hilal ve Türkiye*, Su Vakfı Yayınları, İstanbul
- Tanyeli, C.(1990). *Milli Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul
- Tatar, C. (2001). Türkiye'nin Sınır Aşan Nehirleri ve Bu Konuda Geleceğe İlişkin İzleyeceği Politikalar Çerçevesinde Barış Suyu Projesinin Önemi (Basılmamış tez), Harp Akademisi, İstanbul
- Tekinel, O. (1992). Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Dış Politikasına Etkileri, *Dünya Gazetesi*
- Time Dergisi, 24 Ocak 1994

- Tiryaki, O. (1994). *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu' da Su Sorunu*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul
- Tomanbay, M. (1998). *Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği*, Gazi Kitap evi, Ankara
- Toklu, V. (1999). *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitap Evi, Ankara
- Turgut, M. (1995). *GAP' ın Sahipleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları (1997). *Sınır aşan Sular, Fırat-Dicle Havzası ve Güneydoğu Anadolu Projesi*, Ankara, s.6
- T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı İnternet sayfası <http://www.gap.gov.tr>
- Türkdoğan, O. (1989). *Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo Kültürel Yönü, GAP ve GAP'ın Doğuracağı Sonuçlar*, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul
- TBMM Haber Sitesi,
http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=4244
(29 Mayıs 2007)
- Uçansoy, N. GAP Dosyası, Sabah Gazetesi İnternet Sayfası.
www.sabah.com.tr.
- Uluatam, Ö. (1998). *Ortadoğu' da Su Sorunu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Uzun, T. (2002). *Kara Kuvvetleri Dergisi*, Sayı:3, s.16-23
- Ünver , O. (1999). *Sınır aşan Sularımız ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul
- Yıldırım, A. (2005). *Türkiye'nin Sınır Aşan ve Ortak Sınır Oluşturan Sularının Geleceği* (Basılmamış tez), Harp Akademileri, İstanbul
- Yılmaz, Ö. (7 Kasım 1994), İlk GAP emrini Atatürk Verdi, Milliyet
- Zehir, C. (1998). *Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri*, Marifet Yayınları, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Serkan DEĞİRMENCİ 1980 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri’de tamamladı. 1998 yılında Maltepe Askeri Lisesi’ni, ardından 2002 yılında Kara Harp Okulu’nu bitirdi. 2003 Haziran ayında Denizli 11 nci Piyade Tugay Komutanlığı’na atandı. 2003 yılında atandığı Denizli 11 nci Piyade Tugay’ında görevine devam eden DEĞİRMENCİ, halen bekar olup İngilizce bilmektedir.